

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Bojtár Endre, Horváth Iván, Kovács János Mátyás, Margócsy István, Szilágyi Ákos.
Főmunkatárs: Lengyel László. Olvasószerkesztő: Kálmán C. György.

»megállás nélkül egy határterületen billegek«

NÁDAS PÉTER

»álmatlan, meggyötört a túl sok vérfosástól«

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

»a szépség elvont vágya fakó«

MARCEL PROUST

Mcmxcvi Március

Szerkesztőségi órák: csütörtökön délután kettőtől négyig a New York kávéház karzatán.

ÁRA KILENCVENKILENC FORINT

MCMXCVI MÁRCIUS

NYOLCADIK ÉVFOLYAM HARMADIK SZÁM

Ezredvégi beszélgetés Nadas Péterrel 3

Petőcz György Európa, „Európa” 9

Kőrösi Zoltán Varjúháj 13

Hans Magnus Enzensberger *Charles Robert Darwin (1809–1882)* 23

Háy János *Versek* 26

Marcel Proust Cikk a „Figaró”-ban 28

Zalán Tibor *Versek* 32

Schein Gábor *Versek* 34

Barcza György *Naplórészletek, 1938–1944* 35

Bangha Béla *A liberális-plutokrata elfejlődésről* 50

Hermann Bausinger *Az, ami emlékezetes* 55

Báthorti Csaba *Irodalmi bestiárium* 58

Lányi András *Amelyben dr. Jekyll mintha*

egy pillanatra Mr. Hyde-nak adná át a szót 61

E számunkat VALKÓ LÁSZLÓ grafikáival illusztráltuk

2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP. FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN.

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: HERNER JÁNOS (1989-TÓL 1993-IG), TÖRÖK ANDRÁS (1989-TÓL 1994-IG).

SZERKESZTŐTÁRSUNK: BARABÁS ANDRÁS (1989-TÓL 1995-IG).

GAZDASÁGI VEZETŐ: KEMÉNY MÁRIA. SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: NÉMETI LUDMILLA.

MŰVÉSZETI SZERKESZTŐ: KOPPÁNY SIMON

LEVÉLCÍM: 1153 BUDAPEST, KÁRPÁT UTCA 17.

TELEFON ÉS FAX: 149-8542

KIADJA A HETI VILÁGGAZDASÁG RT. FELELŐS KIADÓ: SZAUER PÉTER ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ. CÍM: 1037 BUDAPEST SZÉPVOLGYI ÚT 35. TELEFON: 188-4326. TERJESZTI A MAGYAR POSTA. ELŐFIZETHETŐ BÁRMELY POSTAHIVATALBAN, VALAMINT A HÍRLAPELŐFIZETÉSI ÉS LAPELLÁTÁSI IRODÁBAN (HELIR), BUDAPEST XIII. LEHEL ÚT 10/A ALATT KÖZVETLENÜL, POSTAUTALVÁNYON VAGY ÁTUTALÁSSAL A HELIR POSTABANK RT. 219-98 636, 021-02 799 PÉNZFORGALMI JELZŐSZÁMRA. ELŐFIZETÉSI DÍJ EGY ÉVRE 1188 FT, FÉL ÉVRE 594 FT, NEGYED ÉVRE 297 FT.

KÉSZÜLT, GOUDY OLD FACE, NICHOLAS COCHIN ÉS WALBAUM BETŰKKEL. ELEKTRONIKUS TÖRDELÉS: PENNA STÚDIÓ. SZEDTE: KOCSIS JÁNOS. NYOMTA A KÖZLÖNY- ÉS LAPKIADÓ KFT. LAJOSMIZSEI NYOMDÁJA. FELELŐS VEZETŐ: BURJÁN NORBERT.

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK *KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN* KAPHATÓK A KIADÓBAN.

TÁMOGATÓINK: A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM, A SOROS ALAPÍTVÁNY, A NEMZETI KULTURÁLIS ALAP.

Újabb kiáltvány az Olvasóhoz

Nagyon Drága Olvasó!

Ha drága is Néked e lap, melyet most kezdedben tartasz – miként nekünk is az –, azért joggal kérdezheted nemsokára: „Miért egyre drágább?” Nos, emlékezhetsz rá, honnan jöttünk, miként lett egyre drágább mindkettőnknek a **2000**, hogyan hágtunk mind magasabbra: 29-ről 39-re, 49-re, majd 68-ra, most pedig 99-re, hogy ezen a forint-magaslaton vessük meg – remélhetőleg jóidőre – lábunkat:

Januártól tehát a **2000** egy-egy példányáért többet is elkérnek majd, mint két és fél villamosjegy árát (bár ez a közlekedési vállalaton is múlik). Mi itt a vezetőfülkében eltökéltük: nem engedünk a 99-ből! Ehhez azonban, Drága Olvasó, a Te eltökéltségedre is szükség lesz: eltökéltségedre, hogy, mint eddig, megvásárolod drága lapodat, nem mondd le előfizetésed, mi több, egyenest előfizetsz rá, s alkalomadtán saját zsebből is támogatod kiadását (föltéve, hogy van még zsebed). Biztosíthatlak, hogy a **2000-ért Alapítványnak** a legszerényebb adomány is drága lesz, amit azzal is tanúsítani fog, hogy a támogatók nevét rendszeresen közzéteszi a **2000**-ben.

2000-ben találkozunk!

Szeretettel üdvözöl igaz híved,
a drága Szerkesztő

Aki szeretné lapunkat előfizetni, kérjük, kitöltve vágja ki az alábbi megrendelőlapot, és borítékban küldje el címünkre:

2000 SZERKESZTŐSÉG
1133 BUDAPEST, Kárpát utca 17. I. em. 8.

Megrendelőlap

Megrendelem a **2000** című Irodalmi és Társadalmi Havi Lapot.

Ára 1 évre, 1188,- Ft

A megrendelő neve: _____

Címe (város, község, kerület): _____

Utca, tér, lakótelep: _____

Hátszám: _____

Emelet, ajtó: _____

Telefonszám: _____

Ezredvégi beszélgetés Nádas Péterrel

MINEK TEKINTED A TE-

VÉKENYSÉGEDET? MIT JELENT ÍRNI?

– Megállás nélkül egy határterületen billegek; ez a gondolkodás és a regényírás határa. A szó klasszikus értelmében én sem regényeket írok már. Vagy nem is írtam soha. A regénynek néhány nagyon fontos alaptulajdonságához mégis görcsösen ragaszkodom. Például ahhoz, hogy egy ember nem ember. Minimum kettőnek, háromnak kell jelen lennie, még akkor is, ha egyetlenegy fog dominálni. Legsikerültebb, amikor többen dominálnak, és nem én döntöm el, hogy kinek van igaza, hanem ők a saját igazságukat.

A dolognak persze van egy technikai oldala, amit viszonylag egyszerűen le lehet írni, és van egy szellemi oldala, ami a magam számára is nagy kérdés marad. Mi történik tulajdonképpen, amikor írok? Mi történik valakivel, amikor leül, hogy megírjon egy levelet? A technika nagyon egyszerű, az embernek le kell ülnie, maga elé kell vennie egy darab papírt. Vannak mániákusok, akik többféle színű papírt használnak. Az is érdekes, hogy a prózaíróknak mikor kell leülnie, és mennyit kell ülnie. Ez nem feltétlenül alkotja dolga. Móricz Zsigmondot valaki leírja a leányfalui stégen állva, furdónadrágban. Elég botránys látványt ír le: két pipaszár láb, nagy has, iszonyatosan nagy fenék; váll és karok gyakorlatilag nincsenek. Ilyen egy prózaíró. Nagy fej, nagy fenék. Naponta hat órát biztosan ülnie kell, ha nem nyolcat. Nem számítva az olvasás óráit. A dolog szellemileg természetesen összefüggésben áll mindezzel. Alapkövetelmény, hogy maga az írás, mint folyamat, számomra annyira érdekes legyen, hogy ne álljak fel, és ne keressék valami más elfoglaltságot, ami érdekesebb. Mindennap meg kell magamat győzőm néhány mondat erejéig, hogy ha másnak nem is, de nekem érdekes vagyok. Ezt úgy szoktam lemérni, hogy megkérdem, meg tudtam-e ma lepni magam? Ma milyen meglepetések értek?

És itt kezdődik igazán a dolog. Ez fantasztikus. Én ezzel nem tudok betelni, és ezért maradok ülve. Sőt amikor felébredek, alig várom, hogy túlessek a reggeli alapműveleten. Akkor elkezdődik ez a valami, aminek fázisai vannak; van egy bevezető fázisa, ami abból áll, hogy elolvasom, amit előző nap csináltam. Korrigálok, mert sok hibát veszek észre. És ezzel belemegyek a szövegbe; mintegy magamra szedem mindazt, amit eddig csináltam. Akár nyolcszáz oldal ez, akár három sor. Mindezt valamilyen módon újra magamra kell szednem – akármi történt éjjel, vagy az előző napon az írástól függetlenül. Ugyanabba az állapotba kell kerülnöm, mint minden előző napon, hogy a mondatok között ne legyen semmi csúszás. Nem mindig sikerül.

Van, amikor lassabban megy, van, amikor egyáltalán nem megy, és van, amikor minden további nélkül megy. Ránézek a papírra, és ugyanazon a hullámhosszon vagyok, mint amikor abbahagytam, sőt korrigálni is tudok; kívülről látom a hibákat, idegenként. S akkor a hibák megmutatják, hogy ki vagyok. Pláne ha kézzel írok az ember, mint ahogy én, akkor még az íráskép is megmutatja, hogy tegnap milyen állapotban volt. Merre húz el a gondolkodása, az érzelmei, és ehhez képest tegnap mit tartott helyesnek, és mit nem. Vajon azt kell-e korrigálnia, amit tegnap gondolt, vagy azt, amit ezzel az egész írással akart? Egy nagyon-nagyon komplikált, sokszínű folyamat indul el.

– MILYEN SZEREPET JÁTSZIK EBBEN A NYELV?

– A nyelveknek, mint az embereknek, különböző adottságaik, tulajdonságaik vannak. Ezért az sem baj, ha írás közben van egy másik nyelv, amelyik a háttérben lebeg, és ehhez képest foglalkozom a sajátommal. Amit gondol az ember, arra még képes a nyelv. Arra sem mindig, de van benne elég hajlékonyság. De amit az ember érez, arra végképp nem. A találekönységnek elég magas fokára van szükség ahhoz, hogy ne ott álljak meg, ahol a nyelv gátat szab a kifejezésnek, hanem megpróbáljam a kifejezés lehetőségeit valamilyen módon tágítani. Megpróbáljam úgy használni a nyelvet, hogy a kifejezés eszköztára növekedjék. Olyan dolgokat tudjak elmondani, amiről még nem olvastam, én magam sem tudtam volna korábban elmondani. Akkor ilyen kereszteződési pontok keletkezhetnek – ezt tényleg feltételes módban kell mondani – a gondolkodás és a nyelv között. Hirtelen olyasmi alakul ki a papíron a mondatomból, amit nem egészen úgy gondoltam volna eredetileg, nem is így terveztem, hanem a gondolkodásomnak olyan önejeje volt, olyan vivőereje, hogy a nyelv nem akarhatott mást, meghajolt a gondolat szándéka előtt, és a kezemre adott egy megoldást. Ez végtelenül nagy boldogság. Egyrészt azt jelenti, hogy a nyelv okosabb, mint én vagyok, másrészt azt jelenti, hogy egy csomó nyomoromtól megszabadíthat; megszabadíthat attól a nyomoromtól, hogy bizonyos dolgokról nem tudok beszélni, holott valamiért, még magam sem tudom, miért, beszélnem kéne róla. Ezt az élményt nevezem napi meglepetésnek. A meglepetések súlya természetesen különböző; néha igen, néha meg nem, ez teljesen kiszámíthatatlan.

– HOL VÁLIK EL AZ IRODALOM MÁS ÍRÁSFAJTÁTÓL? SZÁMODRA MI AZ IRODALOM LEGSAJÁTABB TÁRGYA?

– Az irodalom legfinomabb és legérzékenyebb tárgya a

két ember közötti viszony. Tulajdonképpen ez az egyetlen tárgy, és minden más csupán mellébeszélés. Ha pedig egy emberre ránézek, és ő is rám néz, akkor elég nehéz lesz meghatározni azokat a pontokat, amelyeken keresztül érzékelhető, hogy mi történt kettőnk között. Mert nem azt kell elmondani, hogy az egyik szempontjából vagy a másik szempontjából mi történt, hanem azt kéne elmondani, hogy mindkettőjük szempontjából mi történt. Nem beszélve arról, hogy az emberek nemcsak kettesével vannak együtt, hanem hármával, ezresével. A legtöbb ember, ameddig én elmerészkedtem, egy színháznyi ember volt, bár az *Évkönyvben* kísérleteztem antik csatajelenetekkel is. A 19. századi klasszikusok csúcsteljesítményei a bálók. Ezekben az esetekben egyszerre két dolgot kell egy prózafónak egyeztetnie. Egyrészt a saját emlékképeit, ahol a dolog születik, a forrást. Másrészt a képzeletét, ami mozgatja ezt az önmagában halott és érdektelen anyagot. Annak, hogy a múltat az ember felidézze, nincsen értelme. A múltat akkor érdemes felidézni, ha olyan pontokat találtam benne, amelyek kicsit többet jelentenek. A kofa, akivel Szókratész az athéni piacon beszélget; kicsit értelmesebbnek kell azért lennie az átlagos kofánál. Az ideális jelenetnek olyannak kell lennie, mint a *Háború és béke*ben a két lány beszélgetésének a holdfényes, csillagos éjszakában. Ilyesmivel mindenkivel megtörténik vagy megtörténhet. De másnak is kell lennie; amennyire a kor, a milió, és maga az író is más. Ettől mozdul meg az anyag.

A munka lényege az elmozdítás. Ugyanakkor jeleket kell találni, amelyek nagyon biztosak; olyan jeleket, amelyeket nemcsak én ismerek, hanem elvileg mindenki ismerhet, és mindenkit megérintenek. Önmagában érdektelen, hogy annak, aki rám néz, van szeme, mert mindenkinek van szeme. Az ellenben érdekes, hogy milyen a szeme, s szemének milyensége miért van rám ilyen vagy olyan hatással. Fontos, hogy indokokat találjak erre, és a mondatok ezt csupán jelezzék, ezek a jelzések az olvasóban hasonló reakciókat váltásnak ki, mint bennem. Ezeket a jeleket kell megtalálnom. Ezek a jelek nem mások, mint ami bennünk, emberekben közös. Független az életkorunktól, a nemünktől, a foglalkozásunktól. Valami, ami túl van a személyesen. Valami, ami belénk van írva. Genetikailag van belénk írva, vagy az Isten teremtett így minket. Egyszerre mutassam ebben a megismételhetetlen egyszerűségben a dolgot, más részről pedig mint örök ismétlést, mint verziót. Mint egy verziót, ami valami nagyobbra, teljesebbre, valami nem e világra vagy metafizikusra vezet. Ahova valójában nem tudok elérni, mert az én eszközeim ehhez már nem elégségesek. A költészetí sokkal megfelelőbbek. Mind a két hangot le kell ütnöm, helyesebben mind a két hangon egy teljes összefüggésben belül kell beszélnem. Mondjuk, nem elég a szerelemről vagy a szenvedésről külön beszélni. Ez a középfekvésű regények sajátja, ezek mindig egy dologról, egy témáról beszélnek.

– MILYEN EZ A „KÖZÉPFÉKVÉSŰ” REGÉNY?

– A középfekvésű irodalmat tulajdonképpen tisztetem, mert magát a regényolvasói tradíciót tartja életben. A probléma az, hogy ez az irodalom az utóbbi tíz évben magát a regényt szorította ki. Ezt a kritika segítségével tette, amelyik a nagyzsámi könyvgyártás szolgálatában áll. Ebben az óriási iparban, ebben a tömegtermelésben a középregegy nagyon tisztas, de nem túl jelentős teljesítményei kivételes szerephez jutottak; egyszerre kell elhíttetniük az olvasóval, hogy valami egészen kivételesen újat mondanak az ember-

ről, s ugyanakkor még véletlenül sem szabad valami újat mondaniuk, semmi mást, csupán ásatag banalításokat, de ezeket is rettenetesen finoman és kulturáltan, nehogy valakit valamiként megbántsanak. Semmivel nem zavarhatják a szent tömegtermelést. Umberto Eco vagy Gabriel García Márquez ír ilyen semmire nem kötelező, színvonalas középregegyeket. Nálunk persze más a helyzet. Nálunk magát a regényolvasó közeposztályt verte szét a történelem, nincsen ipar se, mely igényes középregegyeket gyártana. Nálunk a magaskultúra kiszorítását az ideológiára alapozott kritika végezte el. Ez a kritika a mai napig nem arról beszél, ami van, hanem minduntalan bejelenti arra vonatkozó igényeit, hogy milyen regényeket szeretne. Én csupán abban reménykedem, hogy mindig vannak emberek, akik a saját meggyőződésük szerint írnak regényeket. És vannak emberek, akiket sémákkal és banalításokkal nem lehet kielégíteni.

– MENNYIRE JÁTSZIK KÖZRE EBBEN AZ ŐSZINTESÉG?

– Az őszinteséghez ennek az ég világon semmi köze nincs. Általános hiedelem, hogy az írói vagy a művészi hitelességet valamilyen módon az őszinteséghez kötik. A hitelesség azonban jóval túl van az őszinteségen. A folyamat, hogy az ember olyan dolgokat tudjon meg önmagáról, amelyeket nem tud, vagy olyan dolgokat, amelyeket tud vagy tudni vél, mégis korrekcióra szorulnak, az nem az őszinteségén, hanem azon múlik, hogy meg tudja-e osztani önmagát. Az író is színész, csak egyedül van a saját színpadán. Nem nézik. Akkor nézik vagy olvassák, amikor már nincs a színpadon. A hitelesség kérdése úgy hangzik, hogy önmagát meg tudja-e osztani a saját személyes tapasztalatai és a kollektív tudás között? Talál-e olyan jeleket önmagában, amelyek érvényesek a közösré is? Tehát mindenkire. A személyes és a közös elemei között gyakorlatilag el kell tüntetnie a határokat. Azt a látszatot kelteni, hogy ő egy olyan ház, ahol minden ajtó, ablak tárva áll, bárki bármikor bemehet. Holott teljesen világos, talán ki is van írva, hogy ez az ő háza. De mégis mindenkinek a rendelkezésére áll. Ez őszinteséggel nem érhető el. Az őszinteség azt jelenti, hogy nem hazudok. Itt a játéknak azonban éppen az a lényege, hogy hazudni is kell. Tudni a hazugságok értelmét, ismerni a hazugság funkcióját. Ha nem tudod, akkor meg kell fejteni, ha nem fejtetted meg, akkor a mondat hiteltelenné válik. Nem mások szemében, hanem a magad szemében. És akkor a következő mondat sem fog sikerülni, és akkor az egész nem stimmel. A hazugság szerkesztés része a játéknak, hiszen azt az embert, aki nem hazudik, csak úgy tudjuk elképzelni, mint akinek nincsen szemhéja, nem tudja soha lecsukni a szemét. Nem, az embernek néha le kell csuknia a szemét. Sőt nagyon gyakran le kell csuknia a szemét, mert mindent nem lehet látni. Az büntetés. A hitelesség szót használom, de a hitelességet nem úgy értem, hogy az olvasó számára hiteles. Az olvasókat nem ismerem. Nem is akarom ismerni. Nem tudom, hogy neki mi hiteles, és mi nem. Ez az ő dolga. A hitelesség szót olyan értelemben használom, hogy mi hiteles nekem. Amit a képzeletem helyesnek vél, vajon a tapasztalatom igazolja-e? Vagy azt, amit a tapasztalatom kézenfekvőnek tekint, vajon a képzelet elfogadja-e vagy esetleg túllép ezen? És ha túllép, akkor miért lép túl? És hová lép? Ha ezeknek a szálaknak és kapcsolatoknak a végére járok egy mondat erejéig, akkor hiteles a mondatom. Különböző vagy fantazmagória, aminek nincs tartása, vagy pedig túl durva, túl közvetlen, túl nyomorú. Önmagában a tapasza-

lat siralmas. Illetve akkor szociológiát kell írni, nem irodalmat.

– *MELYEK AZOK A TRADÍCIÓK, AMELYEKET TE SZÜLETÉSED, NEVELTETÉSED FOLYTÁN KÉSZEN KAPTÁL?*

– Szívesen ragaszkodom a zsidó, a keresztény, vagy görög–zsidó–keresztény, vagy görög–római és zsidó–keresztény kultúrhagyományhoz, de nagy kérdés, vajon ez a hagyomány nem túl agresszív-e ahhoz, hogy a világ elviselje. Vajon azok a nagy kultúrák, amelyek ezen a kultúrkörön kívüli vannak, de immár megfertőzve az európai kultúrától, nem kedvezőbbek-e az ember túlélése szempontjából. Ez megint csak egy lehetetlen kérdés, mert nem tudjuk, hogy kedvezőbbek-e, miután az európai kultúra hihetetlen agresszivitása, illetve hihetetlen vonzása ezeket a kultúrákat immár alaposan megfertőzte. Ez az expanzivitás vagy agresszivitás a saját kultúránkat is alapjaiban kétségessé tette, megingatta, tönkretette. Ma már ennek a kultúrának csupán irodalmi, művészeti nyomairól beszélhetünk; az utolsó nyomjelekről. Bizonyos nyomokat az egyházak őriznek, jeleket, szimbólumokat őriznek. Am ahogyan funkcionálnak, az már nem őriz magából a gondolkodásmódból szinte semmit. El van fűrészelve alattunk az ág, s ami helyette fel van ajánlva, az érzésem szerint a civilizáció. Különbséget kell tenni a kettő között. A korszak egyik nagy tévedése, hogy kultúrának hiszi, sőt a kultúra minőségé-ként értékeli a civilizáció szintjét, és azt gondolja, hogy minél magasabbra emelkedik a civilizáció szintje, annál jobb a kultúra minősége. Ez az európai kultúra esetében pontosan fordítva van. Minél magasabb a civilizáció szintje, annál alacsonyabb a kultúra minősége. A minőség ma már csak nyomjelekben található. Ezekbe a jelekbe, ezekben a szimbólumokba, ezekben az ágacskákba kapaszkodom. Az egész tevékenységem nem más, mint ezeknek az erősítése, csiszolgatása, újból való felajánlása. De azt hiszem, hogy ez inkább egy kétségbeesett kísérlet, vagy úri passzió – attól függően, miként szemléljük. Nem gondolom, hogy a korszak a kulturális forrásokhoz vissza fog térni, vagy az elkövetkezendő korszakok vissza fognak térni.

– *MÉGIS, MI ALKOTJA EGY KULTÚRÁNAK A MINŐSÉGÉT?*

– A kultúra minőségét valószínűleg nem az eszközök, nem a háztartás eszközei, hanem a nevelés eszközei, az emberek egymással való kapcsolatának rendszerei, a szeretet és a gyűlölet eszközei alkotják; az, hogy az emberek miként beszélnek egymással, és miként szerelmesek egymásba. Ezek megbonthatatlan rendszert alkotnak, ez a rendszer tulajdonképpen nagyon egyszerű, ha akarod, primitív. Abban a pillanatban, amikor ezt a láncolatot egy ponton megbontjuk, akkor mint egy kötés, felbomlik. A gombolyagot szépen vissza lehet tekerni. Érzésem szerint most inkább a visszatekerésnél tartunk. Például elnézi az ember a katolikus egyház kétségbeesett küzdelmét. Csökönnyösen ragaszkodik valamihez, amihez híveinek többsége nem hogy nem ragaszkodik, hanem egyszerűen nem tudja és nem akarja teljesíteni. Annyi gyermeket nem lehet a világra szülni, amennyit a katolikus egyház kívánna, nem beszélve arról, hogy az egyház a korszak promiszkuításával egyszerűen nem tud mit kezdeni. A reklámoktól kezdve a könyvekig minden erotizálva van, miközben ezekre a szerencsétlen emberekre rá van erőltetve a cölibátus. Amiben nem tudnak, mint ahogyan soha nem is tudtak élni, de most még

kínosabb a dolog, még nevétségesebb, lehetetlenebb, mert teljesen nyilvánvaló, hogy ez egy képtelenség, és még a Bibliával sem igazolható. Többet mondok. Tényleg nem lehet megbontani a rendszert. Ha azt mondjuk, hogy Szűz Mária nem szűzen fogant, akkor kész, az egész épület összeomlik. Logikailag omlik össze. Mert igenis lehet olyan kijelentést tenni, miszerint az esetek többségében az ember nem fogan szűzen, de ez nem jelentheti azt, hogy egyszer sem foganhatna szűzen. A kultúra olyan dolog, amelyben minden a kés hegyén táncol. Ez csak egy példa, de bármilyen történeti rendszer esetében, amelyik egy bizonyos tradíció jegyében áll, ugyanez a játék. Nem tudjuk mással helyettesíteni, illetve a helyettesítésre inkább csak ügyetlen kísérletek történnek.

– *AZ EURÓPAI KULTÚRÁNAK EZ AZ IRÁNYVÁLTÁSA KÖTHETŐ-E EGY ESEMÉNYHEZ, EGY IDŐPONTHOZ?*

– Nem tudom. Vannak óráim, amikor hajlamos vagyok azt mondani, hogy miként egy ember, úgy a kultúra sem tud kilépni önmagából. Egy hagyománynak annyiféle oldala és vetülete van, hogy amikor az ember azt hiszi, hogy ládát ellene, akkor kiderülhet, hogy éppen egy másik vetülethez kapcsolódik. Amikor ilyen hamis proféciákat mond az ember, mint amelyeket például én most, hogy vége van a kultúrának, minden tönkrement, katasztrófában vagyunk, akkor esetleg csak nem veszem észre, hogy a kultúra tett egy kis kanyart, és most nem ezt az oldalát mutatja, hanem a másikat. Például a nagy, intézményes, egyenes vonalú tradíciók szétesését, a kronológia szétesését, felfoghatom úgy is, mint a görög tradíció valamifajta reneszánszát. Hiszen nem is nagyon lehet megmondani, hogy mi a görög, amikor mi leginkább csak az athénire gondolunk.

Más napokon viszont azt gondolom, hogy valaminek tényleg a végére értünk, s hogy ez a vég mikor kezdődött volna el, az kérdés marad. Vannak, akik mindezt a francia forradalomhoz, vagy a felvilágosodás filozófiájához kötik. Ami megint csak nagyon bonyolult dolog, hiszen mindenféle más van mögötte, például a középkori hitviták, amelyeket egyszerűen nem lehetett eldönteni, illetve autoda-fékkal megpróbálták eldönteni, tüzzel kiegészíteni a kérdéseket, de a kérdések köztudottan éghetetlenek.

Csak nagyon kis körben lehet időpontokat mondani. Én legalábbis teljes meggyőződéssel azt mondanám, hogy a 19. századi regény a II. világháborúval ér véget. Ennek nagyon egyszerű oka van. Olyasmi történik, ami kulturálisan többé nem feldolgozható. Kísérletek történtek a feldolgozására, de azokat inkább el kell felejteni. Az irodalom autistaként viselkedik. Felfogja ugyan a környezetét, de a környezetére nem tud reagálni. Így viselkedik Camus, Beckett, Ionesco, egy egész nemzedék. A menekülés, a konfrontációtól való félelem, a vértől és a velőtől való iszonyat nem vezet semmire, és a balkáni háborúban újra belehempergeti az európai embert a saját realitásába. Hirtelen megint vissza kell néznie mindarra, amit ötven évvel előbb gyorsan a háta mögött hagyott elintézetlenül. Ez az irodalom a dolgoknak nem a reális, hanem inkább az ideális vonatkozásaival foglalkozott. Megszűnt az irodalmi hős: a két hős, a három hős, a négy hős. Jó esetben egy hős maradt. Egy ember azonban nem ember. Ha nincsen kölcsönösség, akkor nyugodtan azt lehet mondani, hogy a tizenkilencedik század irodalmi hagyománya kimerült, valami véget ért. Ezt azonban nem mondhatjuk, hiszen ez az egyetlen emberre koncentrált, ez a hústól és vértől és spermától megfosztott irodalom éppen arról számol be, hogy valami rettenetes tör-

tént, ami miatt az emberek nincsenek egymással többé reális viszonyban. Irreálissá vált az egymással való viszonyuk. És nincsen ideális viszony.

– *HOGYAN ÉRTELMEZED AZT, AMI JELEN PILLANATBAN FOLYIK A VILÁGBAN?*

– Nekem az az elég primitív tézisé, hogy Európában mindannyian súlyos háborús sérültek vagyunk. Akár tudjuk, akár nem tudjuk, azok vagyunk. Ez olyan, mintha valakinek lenne keze, lába, füle, farka, de nem vette volna észre, hogy mi mindene nincsen. Mije hiányzik ahhoz, hogy normális, eleven, egészséges emberként éljen? Ami a falut, a várost, az erdőt, a vizet, az eget jelenti, a szónak a közvetlen és az átvitt értelmében, vagy a föld mélyét a szónak a közvetlen és átvitt értelmében – nem tudja, hogy ezekkel milyen viszonyban van. A háborús sérülés azt is jelenti, hogy jobbra nem tudjuk reálisan értékelni a dolgokat, a sérüléseink olyan sokfélék, és olyan mélységesek, hogy nem látjuk át: itt bizony a viszony sérült. Vagy ha látjuk, nem vesszük tudomásul. Ennek szerintem két alapvető oka van. Az egyik, hogy az európai ember mára nem tud mit kezdeni a 19. században kialakult történelemfogalommal. Nem tudja többé, hogy a történelemnek milyen kapcsolata van a sorssal. Ha sorsot mondunk, akkor ennek visszafelé iszonyatos húzása van; ezzel a kereszténységen keresztül visszatérünk a görögök sorsfogalmához. A II. világháború óta a sors fogalmával nem nagyon tudunk mit kezdeni.

A történelem fogalma a kommunizmus összeomlásával aztán újabb csapást szenvedett: összeomlott az a naiv elképzelés, amelyet sokan osztottak – '68 előtt én is –, miszerint az ember értelmes hatással lehet a történelmére, netán ő maga alakítja. Így gondolta Marx, és gondolták sokan mások. Meglehet, hogy ő maga alakítja, de hogy milyen rosszul, micsoda vállalhatatlan áldozatokkal, micsoda büntettek árán alakítja, arról előzetesen nem volt szó. Azt írhatjuk oda, hogy nulla. Ez az út járhatatlan. Az ember nem alakítja a történelmet, nincsen sorsa. Akkor meg mije van? S erre a kérdésre a korszak nem válaszol.

Második pont: érzélem. Ez egy kulturális kérdés, nem politikai és nem hatalmi kérdés. Nem szóható minden további nélkül se a politikusok, se a kommunizmus, se a szocializmus és még a faszizmus nyakába se. A II. világháború pusztítása kulturálisan egyetlen lehetőséget hagyott az európai embernek: tegyen úgy, mintha nem lennének érzelmei. Az érzelmeit valahogy a tudatküszöb alá kellett nyomnia, hogy ne fájjon annyira, ami fáj. Hogy valahogy elviselje, hogy túlélje, hogy lelkileg is túlélje, ha egyszer fizikailag túlélte. Tessék elgondolni, hogy Európa városait, tégláról téglára kellett összerakni. Nem nagyon sikerült. A tradíciók értelmében egyáltalán nem sikerült. Vannak városok, ahol effektív semmi nem maradt. Königsberget leradírozták a föld színéről, és lett belőle Kalinyingrád. Ez volt Kant városa. A felvilágosodás óta rá épült az egész európai kultúra. Ahhoz, hogy ezt elviseljük, be kellett záródni. Az egyetlen lehetőség az volt, hogy az érzelmeinkről ne beszéljünk, hogy ne legyenek indulataink, ami azért is fontos volt, hogy ne harapjuk szét ismét egymás torkát. Camus a korszak nagy frója, a beszédképtelen, vagy Beckett a korszak nagy frója, aki nem bír megszólalni. Holott az ember megállás nélkül beszél, ilyen a természete. Szókratész kimegy a piacra, és ott beszél. Ettől Pilinszky filozófiája csillagtávolságra áll; a természetes íz, a vér és vellő égett ki belőle a háborúban. Ő egyébként azon kevés magyarok kö-

zé tartozik, aki a maga módján tényleg elszámolt azzal, ami a háborúban történt.

– *ÉRZÉKELSZ-E OLYAN JELEKET, FOLYAMATOKAT, AMELYEK ENNEK A MEGHALADÁSA FELÉ MUTATNAK?*

– Az embernek vannak regionális gondjai, de úgy tűnik most, hogy a globális gondjai a nehezebben megoldhatók. A regionális gondokkal kapcsolatban az legalább már tudható, hogy amennyiben nem az indulat, hanem az ésszerűség szabályai szerint járunk el, akkor mit szabad csinálni, és mit nem szabad csinálni. A globális gondokkal nem így van. Tudjuk ugyan, hogy nem szabad a környezetet szennyezni, az ember a szemetet nem önti a saját házának küszöbe elé, de mégis odaönti, mert ha nem önti oda, akkor ugyan hová öntse? És ráadásul éppen ennyi ember él a földön, és éppen ilyen ütemben szaporodnak. Aminek örülni kell, hiszen az ember annak is örül, ha a macskája szül, és a kismacskákat is csak fogcsikorgatva fojtja bele a vízbe. De ha ennyi ember van, akkor annak nagyon sok szemete van, és annak rettenetes mennyiségű ürülete van. Másrészt valamiféle táplálékot kell mindenkinek biztosítani. Akiknek nincsen táplálékuk, és nincsen fedél a fejük fölött, azokon semmiféle környezetvédelmi gondolkodás vagy lemondási filozófia nem segít.

Az az érzésem, hogy két dolgot kell egyszerre figyelembe venni: bizony vannak olyan dolgok, amelyek semmi másal, csak az emberi értelemmel kormányozhatók, és vannak olyan dolgok, amelyek az emberi értelemmel nem kormányozhatók. És bizony nem tudjuk, hogy a kettő között hol van a határ. Itt nagyon súlyos határsértéseket, olykor bűnöket követünk el, a legokosabb emberek is, a legfelvilágosultabb kormányok is. De elmondanám, hogy miben bízom mégis. Az is egy folyamat volt, amíg az együttélés áthághatatlan alapszabályaira valahogy rájött az ember. Talán az is egy folyamat, hogy rájöjjön, miként lehet a földön az emberi életet megszervezni. Ezelőtt ötven évvel ez nem volt kérdés, ez most kérdés. Megoldatlan és ráadásul nagyon sürgető kérdés. A gazdag nemzetek hajlandók-e lemondani bizonyos javaikról, illetve a szegényeknek ez jó-e? Nem maguknak kell-e valamit csinálniuk? Az egyenlőség elve szembeállítható-e a hierarchiákkal? Hol vannak a személyes szabadság határai? Én ezen a ponton bizakodó vagyok, mert azt gondolom, hogy noha nem mi rendelkezünk a globális problémákról, de – attól függően, hogy pusztíthatjuk-e a világot, illetve segítünk-e abban, hogy túlélje önmagát – mégis mi döntünk.

– *NEM TÚLZOTT OPTIMIZMUS EZ, KÜLÖNÖSEN, HA AZ EDDIG TÖRTÉNEKET, ILLETVE AZ ELMULASZTOTTAKAT NÉZZÜK?*

– Jelen pillanatban tényleg nem tűnik úgy, hogy a modern, európai típusú társadalmak képesek lennének az önkorlátozásra, amire pedig minden élőlény képes: veszély esetén nem csinál olyasmit, ami a veszélyt növeli. A társadalom szervezettsége azonban olyan, hogy abban a pillanatban, amikor korlátozza önmagát, recsegni, ropogni kezd, és ez rövid távon nagyobb károkat okoz, mintha nem korlátozná. Nekem azonban éppen ez a reményem; meglehet, teljesen hiú és neveléses remény, mégis azt gondolom, hogy miután van ilyen korlátozhatatlan, feltartóztatlan önereje, akkor talán kialakul az ennek megfelelő értelme is. Én még nem látom, nem tudom megjósolni, önmagamot viszont tudom korlátozni, és korlátozom is.

Csernobil óta tudom ugyan, hogy ennek semmi értelme nincs. Itt, ahol a feleséggel biológiai kertészetet üzök, azon a napon, amikor a katasztrófa történt, azt kérdeztem magamtól, na most mit csináljak? Lekaszáljam a fűvet, és ráterítsem-e trágyaként kis növényeimre, vagy ne? Kimenjek-e a szabadba, vagy ne? Ahhoz képest, ami történt, teljesen értelmetlen kérdések. Abban a pillanatban, amikor a csernobili reaktor felrobbant, az ökológiai mozgalom olyan gellert kapott, hogy nem heveri ki soha többé. Szinte humorossá vált. Ennek ellenére van értelme, mert nekem mint személynek nem mindegy, hogy mit teszek vagy mit nem teszek. Az, hogy ez a nagy számításban miként fog kijönni, az nem az én dolgom. Arra nincsen befolyásom. Mint fogyasztó, mint állampolgár, mint ennek a földnek a lakója igyekszem nem átadni magam mindenfajta napi

örületnek. Állandó mérlegelésben élek; nemcsak a saját igényeim szerint mérlegelek, hanem aszerint is igyekszem, hogy ez a környezetem szempontjából jó-e vagy nem jó. Akkor is csinálom, ha senki nem csinálja. Ez majdnem a korlátoltságot súrolja, tudom; nevetséges, merev, engem is veszélyeztet, mert kiszippant a normális világból: különlegessé válok, hülye öregúrrá, akin a gyerekek röhögnek, de akkor is ragaszkodom hozzá.

Szerintem még mindig van egy nagyon-nagyon halvány, pici lehetőség, ahol a személyes elhatározás, a személyes döntés, az öntudat, az ész még szerephez jut. Holott világos, hogy nem ő a főszereplő.

A BESZÉLGETŐTÁRS MONORY M. ANDRÁS
ÉS TILLMANN J. A. VOLT

KÖLTÉSZET, ÉLŐ

IRODALMI TALÁLKA

Ferencvárosi Művelődési Központ

1096 Budapest, Haller u. 27. tel.: 216-1300

1996. április 6-án (szombaton) 9-22 óráig

A TERVEZETT PROGRAM

9.00-14.00-ig

ORSZÁGOS VERS-, ÉNEKELT VERS- ÉS PRÓZAMONDÓ
VERSENY

a mai magyar (élő) költészetből

14.00-22.00-ig

SZERKESZTŐSÉGI RIVALDA

az **ÉS**, a **Hitel**, a **Liget**, a **Magyar Napló**, a **Műhely**, a **Nappali Ház**, a
Lyukasóra, a **Törökfürdő** és a **2000** szerkesztőségeinek bemutatói

VERSKONCERT

Cseh Tamás, a **Kaláka** együttes, Tolcsvay László

VERSVÉTEL

összeállítás az elmúlt évben megjelent versekből

Jordán Tamás, Máté Gábor, Nagy-Kálóczy Eszter, Murányi Tünde,
Kaszás Gergő, Kálid Artúr közreműködésével

HÁZIGAZDA

Magyar Versmondók Egyesülete

A RENDEZVÉNY TÁMOGATÓI

Ferencvárosi Önkormányzat, Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága,
Nemzeti Kulturális Alap, Magyar Narancs, Pesti Est

Európa, „Európa”

PETŐCZ GYÖRGY

Sokszor talán meglepő, hogy „Európa” miatt mások is pánikban vannak. „Az az Európa, amelyik egy gyenge pillanatában megfelejtkezne a kontinens kultúrájához és történetéhez oly szervesen hozzá tartozó országokról, mint a miénk is, nem lenne ugyanaz, amiről Monnet, Adenauer, De Gasperi és Schumann álmodtak. Valami sokkal kevesebb lenne: álom helyett nagy csalódás” – mondta nemrég Lamberto Dini olasz miniszterelnök. Az olasz közélet figyelői pontosan tudják, hogy egy-egy ilyen kijelentés nem ténymegállapítás, hanem önhipnózis: a „ne félj, Nemecsek!” önszuggesztíója. Ezt az életérzést – kulturális félelmet és kisebbségi érzést – az olaszok is nagyon jól ismerik. Bizonyosan nem véletlen, hogy a *Pál utcai fiúkat*, mint általános iskolai kötelező olvasmányt, generációk óta itt is mindenki olvasta. Közös olvasmányok és közös félelmek: elképzelhető-e, kell-e ennél szilárdabb talaj annak a híres-neves „Európának”?

A politikát természetesen ennél gyakorlatiasabb logikák mozgatják. A „közös Európa-házról” gondolkodjunk-e, mint annak idején Gorbacsov? Vagy egy „27 emeletes Európa-házról”, amit a decemberi madridi Európai Tanács után az újságok emlegettek? Esetleg egy új Babel-tornyról, amelyik igyekszik majd elkerülni régmúlt elődje sorsát? Vagyis egy átfogó, konföderális alapon elképzelt európai politikai, biztonsági és gazdasági együttműködési rendszert, egy „többsebességű”, a konföderális és federalista elemeket elegyítő rendszert, vagy egy sok, de korlátozott számú országra kiterjedő föderalizmust tartogat-e inkább a jövő? Kik lesznek belül, kik legbelül, és kik maradnak ki? Látjuk, az olaszok sem mehetnek biztosra. Még kevésbé az újonnan jelentkező kelet- és kelet-közép-európaiak! Kétségtelenül európai országokról van szó, amelyekről nehéz megtagadni az együttműködéshez és részvételhez – egyenjogúsághoz – való jogot. Ráadásul „ennyivel tartozunk nekik”, „megígértük”, „Európa stabilitása is megkívánja” – szokták mondani félig meggyőződéssel, félig kényszeredetten a nyugati politikusok. Ugyanakkor „az angol kormány nagystílű bővítési szándékait Párizsban az Unió lerombolására kitervelt merényletnek tekintik – mondja Alan Milward, a London School of Economics gazdaságtörténet-sz professzora. – Olyan lépésnek, amelynek a következménye nem az integráció, hanem valami laza európai együttműködési keret, egy új Nemzetek Ligája. Franciaország ebbe soha nem fog belemenni.” Rendben van! De nézzük, hogy is állunk ezzel az „Európával”?

„Európa”

Milan Kundera egy híres cikkében Közép-Európát tartotta az európai eszmeiség igazi megtestesülésének: „Közép-Európa a maga kulturális sokszínűségével Európa szűk területre koncentrált modellje, Európa eredeti lényegét kifejező kis-Európa. Egy sok nemzetből álló képződmény, melynek alapelve: a legnagyobb változatosság a legszűkebb helyen.” Egy újabb írásában pedig egyenesen Prágát és a „cseh kísérletet” jelölte meg Európa „szíveként” (a cikk címe: „Mi, Európa szíve”) és nagy próbatételként. Az utóbbi esetében a kérdés az, hogy a nagy tér kialakulása összeegyeztethető-e a kis nemzetek fennmaradásával, a kulturális sokszínűséggel? Ugyanezen a hullámhosszon Alain Finkielkraut francia filozófus szintén a kulturális és érték-pluralizmussal határozta meg „Európát”. Julien Ben-dát idézi: „Ha azt mondom, hogy nem hiszel az egyén szellemi autonómiájában, mert a szellem csak a létezés (értsd: közösségi lét, kultúra, nemzet) kifejeződése, akkor erre azt válaszolom, hogy soha nem fogod felépíteni Európát. Mert nincs olyan, hogy európai ember.” „Európa” tehát a görög-zsidó-keresztény kultúrkör, a racionalizmus, a felvilágosodás, a liberális politikai szerveződés és a modernitás talaján létrejött kulturális képződmény, magatartás és értékrend, amelyek az egyén tiszteletét, az emancipációt és a különbségek iránti toleranciát, az államok együttműködését, sőt föderációját tolják az előtérbe. Ez a föderáció nemcsak az „örök Béke” logikusan elképzelt garanciája (Saint-Pierre abbé, Rousseau és Kant), hanem egyszersmind morális imperatívusz és egy magasabb ésszerűség intézményi tárgyasulása. A világháborúk során kétszer is megfeszített Európa, az emberiség helyett és az emberiségért vezeklő Európa, az igazságot saját tapasztalatából kiszenvető Európa stb.: a metafora változik, de a lényeg, a föderalizmusként felfogott integráció humanisztikus értelme, Európa missziója – béke, szabadság, jogok, szolidaritás, konfliktusok tárgyalásos rendezése – ugyanaz.

Báró Richard Coudenhove-Kalerginál, a páneurópai mozgalom megalapítójánál (1923) „Európa” nem kulturális vagy politikai ideál, hanem inkább egy kultúra és geopolitikai régió önvédelmi ellenlépése: „A gazdaságilag és politikailag megosztott Európa megóvhatja-e békéjét és függetlenségét a mind erősebbek-

ké váló külső világhatalmak (Egyesült Államok, Szovjet-Oroszország, Japán) ellen? Megmenekülése érdekében nem lesz-e kénytelen önmagát az államok föderációjaként megszervezni? Ugyanezt olvassuk Denis de Rougemont-nál, az európai föderalista eszme nagy zászlóvivőjénél is közvetlenül a világháború után. Európa eddig a kultúrában, a politikában és a gazdaság terén is egyeduralkodó volt, és így sem szüksége, sem alkalma nem volt saját maga definiálására. „1946-ban azonban két nagyhatalommal találjuk szemben magunkat. Hirtelen ráébredünk egységünkre, és arra, hogy az egyénnel kapcsolatos koncepciónk befelé összetart, kifelé pedig elválaszt.”⁴ Napjainkban Alain Minc⁵ is a hatalmak versenyéről, a kívülről érkező kihívásról, és a határok meghúzásának kényszeréről ír. Közös szociális, kül- és biztonságpolitika, és az ezeket követő politikai unió nélkül az egyszerű szabadkereskedelmi övezet bármikor felrobbantható. A geopolitikai önmeghatározás, a Festung Europa (Európa Erőd) gondolata természetesen elég feszült viszonyban áll a felvilágosodás vagy a fent idézett Benda racionalista, illetve morális indíttatású kozmopolitizmusával. Mert ebben az erődben kik is laknának, ha nem az európaiak? Akik tehát jobb, ha felismerik, hogy mégiscsak vannak.

A francia Jean Monnet, az 1952-ben létrehozott Szén- és Acélközösség, valamint az 1957-ben megalapított Európai Gazdasági Közösség gondolatának elindítója és intézményi struktúrájának kidolgozója nem kulturális modellként, s nem is politikai unióként, hanem gazdasági együttműködésnek, „közös piacként”, szakaszosan továbbfejlődő gazdasági integrációként képzelte el „Európát”. Az Európai Gazdasági Közösségektől (Szén- és Acélközösség, Közös Piac, Euratom) az Európai Unióig mutató fejlődés egyelőre ez utóbbi, pragmatikus megközelítés hatékonyságát bizonyítja.

Ideál vagy nemzeti érdek?

A kulturális sokszínűség és a kultúrák békés egymás mellett élésének elve az európai történelem talán legfontosabb ajándéka a világ számára. De valóban ennek a kisugárzása lenne az intézményesült Európa, mint ahogy Kundera reméli vagy gondolja? A valóságban nem épp az e a kérdés, hogy mennyi kulturális, fejlettségbeli, politikai, történelmi különbséget tűr meg a gazdasági integráció és a közös politika? Ugyanez a probléma a páneurópai ideológiával is. „Az integrációt egyszerűen lehetetlenség az eszmék erejével megmagyarázni – mondja Milward. – Az ideáloknak nincs önálló politikai súlyuk.” Az angol professzornak, a „nemzeti érdek”-iskola egyik fő képviselőjének ezt az állítását természetesen sokan vitatják. Mégis, másik interjúalanyunk, Sergio Romano, az európai politika tekintélyes szakértője is egyetért vele abban, hogy a ténylegesen előrehaladó együttműködésnek végül is valóban a nemzeti politikák összecsengése lehetett csak a kiindulópontja. „Az ötvenes évek elején – mondja – több direkt kísérlet is történt a nyugat-európai politikai unió létrehozására. Kiderült azonban, hogy az erős nemzeti ellenállások miatt ez nem lehetséges. S ekkor Monnet, Schumann, Adenauer és mások, akik a politikai integrációt szorgalmazták, új utat, a gazdasági együttműködés és in-

tegráció fokozatos kibővítését javasolták ugyanazon cél megvalósítására.”

Az európai integráció történései nagyjából egyetértenek abban, hogy az indítékok két nagyon konkrét és erős érdek, a nyugati szövetségi rendszer stabilizálása és a hagyományos francia–német rivalizálás csökkentése, mederben tartása jelentette. A két világháború után, s a Jaltával megosztott világban „alapvető volt, hogy a nyugatnémeteket, ezt a furcsa, és stratégiai és gazdasági szempontból is nagyon fontos országot a Nyugat a maga oldalán tudhassa” – mondja Milward. S miért éppen a franciák voltak az első integrációs lépések kezdeményezői? „A németproblémával nagyon régóta küszködő franciák számára 45 után két lehetőség kínálkozott – válaszolja a kérdésre Romano. – Megpróbálhatták saját erejükkel ellensúlyozni Németországot. A járhatóbb út azonban az volt, amit valamennyi De Gaulle előtti és utáni francia kormány is választott: az európai keretet létrehozva, azon belül ellenőrzésük alatt tartani a németeket.” Vagyis amikor a közelmúltban Chirac hirtelen úgy döntött, hogy akár a népszerűtlenség árán is, de gazdaságpolitikát változtat, ezt nyilván azért tette, mert a francia politika alapvető kérdésére ő is a második választ, az európai integráció erősítését látta helyesnek. A nemzeti érdekektől irányított integrációs adok-veszek persze egyáltalán nem egyoldalú folyamat. Milward szerint Maastricht és a pénzügyi unió gondolata volt az ár, amit a németeknek fizetniük kellett az egyesítésért és a partnerek megnyugtatásáért. „Persze hogy ragaszkodnak a franciák Maastrichthoz! Annak kudarcra esetén mi más is tudnának kitalálni Németország befogására? Negyven év külpolitikája veszne kárba.”

Egy újszülött: Nyugat-Európa

Fernand Braudel a francia nemzeti tudat kialakításáról szóló könyvében⁶ megállapítja, hogy Franciaország egysége nem Jeanne d'Arc-kal, és még csak nem is a nagy francia forradalommal, hanem sokkal később, a vasúthálózattal és az általános közoktatással jött létre. Valami hasonló az „európaiságra” is biztosan érvényes. Az integráció beindító motorjának a nemzeti érdekeket tartottuk, és tudjuk, hogy a politikai, gazdasági és pénzügyi unió felé tervezett minden konkrét lépéshez széles körű „nemzeti” ellenérzésekkel kell megküzdeni. Mégis: a legutóbbi években az is világossá vált, hogy a jaltai világrend inkubátorában mégiscsak megszületett valami, ami korábban nem létezett, de 1989 után, a mesterséges táplálás és lélegeztetés kikapcsolása után is életképesnek bizonyult: egy nemzeteken átívelő, azokat összefogó „Nyugat-Európa”. 40 év közös történelmi tapasztalata, a fokozatosan létrehozott közös intézmények, a gazdasági és kulturális fejlődés párhuzamai, a politikai rendszerek hasonlósága, a mind intenzívebb személyi kapcsolatok létrehozta valamit, ami minden sokszínűség ellenére is egységes, érthető és valóságosan is működő fogalomként hat az itt élő emberek hétköznapjaiban és gondolkodásában.

Miközben „Kelet-Európát” szeretnénk, mint egy rossz álmot, minél gyorsabban elfelejteni, „Közép-Európát” pedig csak a hajdani demokrati-

kus ellenzék legjobbjainak logikus, de később illúzióknak bizonyult programjaiból, majdhogynem morális ideálként ismerjük, „Nyugat-Európa” esetében a bentiek és a kintiek is pontosan tudják, miről van szó. Még egy Milwardhoz hasonló angol „euro-szkeptikus” is „óriási értékek és közös érdeknek” tekinti a már létrehozott európai intézményeket. „A pénzügyi unió talán soha nem fog megvalósulni – mondja –, de ez nem jelenti, hogy a folyamatok megindulnak visszafelé. Nem hiszem, hogy negyven év építményét akár a jelenlegi vagy egy jövőbeni angol kormány is valóban szét akarná verni.” Romano professzor is a különbségek és érdekellentétek mögött meghúzódó összekötőkapcsokat hangsúlyozza. „Ebben a régióban ma már mindenki figyel a többiekre, mert tudjuk, hogy hatunk egymásra, közősek a veszélyek, és főként lehetőségünk van egymás utánzására. Az, ami pl. az Egyesült Államokban történik, rettenetesen érdekes. De más utat jártak be, sok a helyi sajátosság, és nem vagyok biztos abban, hogy a tapasztalatokat utánozni lehet. Amit Németország vagy Franciaország csinál, utánozhatatlan. Ez a mindennapos politikai és kulturális tapasztalat létrehozza a közösség tudatát. Izgalommal figyeltük, amikor Clinton kénytelen volt pár napra bezárni egy-két állami hivatalt, mert vitába keveredett a jóléti állam felszámolására törő republikánusokkal. De mennyivel érdekesebb és fontosabb, hogy mi lesz a francia kormány és a szakszervezetek vitájának eredménye! Az előző konfliktus inkább csak egzotikum volt a számunkra, míg ez utóbbiban úgy érezzük, rólunk, olaszoktól, spanyoloktól, németektől stb. is szó van.”

„Európa” és „Nyugat-Európa”

A kulturális értelemben felfogott Európa üzenete valóban a sokszínűség elfogadása lehet az emberiség számára. A gazdasági és politikai integráció Európájának azonban inkább az egység és hasonlóság tudata a kiindulópontja. Európa szíve és lelkiismerete talán valóban Közép-Európában van. Az európai integráció otthona azonban Nyugat-Európa. Az ellentmondás nyilvánvaló. Nincs egyetlen elfogadható érv sem, amelyik az Uniótól keletre lévő országok kiutasítását indokolhatná. Minden nyugat-európai politikus tudja, hogy Európa kettéosztottságának konzerválása saját kultúrájának megtagadását, saját európaisága elárulását jelentené. Ugyanakkor az „Európa Erőd” felépítése, Maastricht határozatainak következetes végrehajtása, a gazdasági és pénzügyi unió könnyen a korábbiaknál is vastagabb falakat emelhet a résztvevők és kívülmaradók közé. Sőt a törekvés teljesen tudatos. „Maastrichtban úgy gondoltuk – mondja Romano –, hogy Európa ezen része osztózik bizonyos sajátosságokban, míg vannak Európának egyéb régiói, amelyekkel nincsenek meg ezek a közös vonások. Senki nem vádolhatja ma Nyugat-Európát imperiaлизмussal vagy expanzionizmussal. De az sem kifogásolható, ha igényt formálunk saját identitásunk megerősítésére és határaink meghúzására.”

Éppen Európa és „Európa” ellentmondásának feloldására, a bővítés és elmélyítés összehangolására és Maastricht kiegészítésére születtek az utóbbi két év során a legkülönbözőbb tervek (Giscard-terv,

Schauble-dokumentum, Andreatta-terv, Waigel-terv stb.) a „több sebességű”, körkörös” vagy „kettős struktúrájú” Európáról. A legegységelműbben a volt francia elnök, Giscard d'Estaing fogalmaz. Szerinte minden európai országra ki kell terjeszteni a jelenlegi közösségi intézményeket (Parlament, Tanács, Bizottság, vámunió, egységes piac, regionális politika stb.), létrehozva a „nagyter-Európát”. Ugyanakkor a kulturális, politikai és fejlettségbeli különbségek nem teszik lehetővé, hogy a politikai, gazdasági és pénzügyi unió túlmutasson az Unió jelenlegi határain, vagyis Nyugat-Európán. A valóságos integráció számára külön intézményeket kell tehát létrehozni, és a kétféle „Európa” között nem lehet folytonosság. Az integrációban (közös pénz, közös kül- és biztonságpolitika, közös szociális és költségvetési politika stb.) csak a „nyugat-európai” országok (a jelenlegi „tizenötök”, Ausztriát, Svédországot és Görögországot is beleértve) vehetnének részt saját választásuk jogán. Az újonnan jelentkező közép- és kelet-európai országok elfoglalhatnák az őket földrajzilag, történelmileg és kulturálisan is megillető helyüket Európában, de kívül maradnának „Nyugat-Európán”.

Számos jel mutat arra, hogy a decemberi madridi Európai Tanács után és a március végén Torinóban kezdődő kormányközi konferencia előtt Giscard Európa kettős struktúrájára tett, brutálisan szöki-mondó javaslata mind nagyobb konszenzust nyer a nyugati politikások gondolkodásában. Vagyis Magyarország még nincs is „Európában”, amikor a kérdés máris az, hogy bekerülünk-e valaha is „Nyugat-Európába”. S ha megsértett nemzeti önérzettel eddig sokan joggal mondhatták, hogy „kérem, mi európaiak vagyunk!”, azt bizonyosan senki sem tarthatja evidenciának, hogy „nyugat-európaiak” vagyunk.

Nyugat és „Nyugat”

„Európa sokkal idősebb, mint az őt alkotó nemzetek” – olvashatjuk de Rougemont-nál. „Európa korábban nem létezett... Egy ilyen nagy közösség nem az egyes szuverenitások közös tanácsokba történő egyesítésével születik meg. Európa tudatosan létre kell hozni” – mondta valamikor, az előző megállapítással látszólag szöges ellentétben Monnet. A kulturális Európa-fogalmat, mint lehetőséget, a politikai geográfia egy folyamatosan változó, a történelem során hol tágasabb, hol korlátozottabb területre szűkíti. A Kárpát-medence és Magyarország például a középkor során javarészt kívül maradt az akkori Nyugaton. Egészen a tatárok, majd a törökök előrenyomulásáig. Mert „Európa” nem csak adni szeret, hanem előbb kapni is. Machiavelli szerint némi késéssel Magyarország is megtette a kint és a bent közötti hosszú és fáradságos utat. Egrészt civilizatorikus szempontból: „A germánok és a magyarok... mára annyira megművelték országaikat, hogy kényelmesen élhetnek, és nem szorulnak helyváltoztatásra.” Másrészt azaz, hogy maga is nyújtani tudott valamit, le tudta róni a bebocsátáshoz szükséges adót: „Harcias emberek lévén, bástyaként állítják meg a szkítákat, akik velük ugyan határosak, de nem remélhetnek győzedelmeskedni vagy áthaladni rajtuk. És a tatárok nagy előrenyomulásait a magyarok és Lengyelország gyakran győzedelmesen feltartózt-

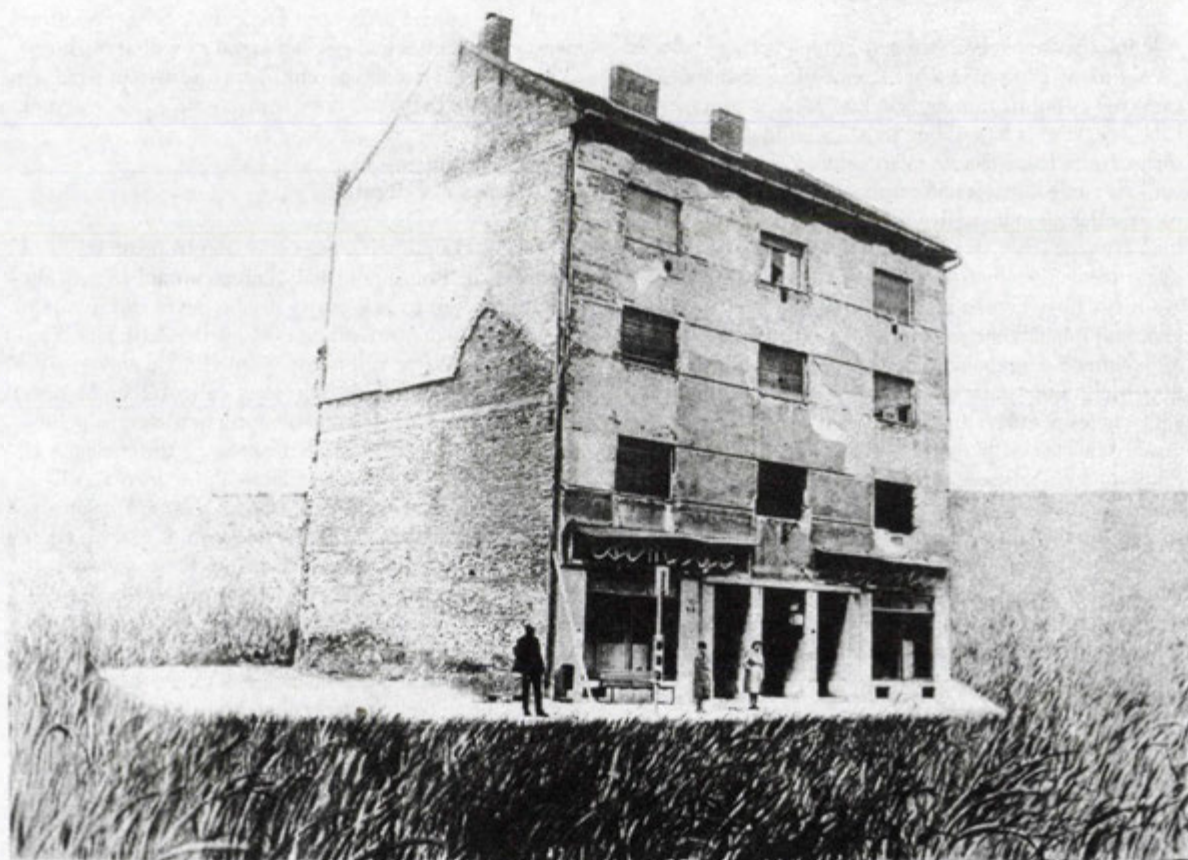
tatják, annyira, hogy fegyvereik nélkül Itália és az Egyház sokszor ki lettek volna téve a tatár seregek nyomásának.⁷⁷ Ez persze régi történet, de a kérdés azóta is, ma is ugyanígy merül fel. Folyamatos a kihívás: „Európából” európaiként is ki lehet maradni, és a „Nyugatba” keletiként is be lehet

kerülni. Megnyugtatónkra pedig nem árt tudatosítanunk magunkban, hogy ebben a dologban még az olaszok sem mehetnek biztosra.

Firenze, 1996. február

J E G Y Z E T E K

1. Milan Kundera, *The Tragedy of Central Europe*, in *The New York Review of Books*, 1984. ápr. 26.
2. Milan Kundera, *Noi, cuore d'Europa*, in *la Repubblica*, 1995. okt. 28.
3. Alain Finkielkraut, *What is Europe?*, in *The New York Review of Books*, 1984. dec. 15.
4. Denis de Rougemont, *Ecrits sur l'Europe* (La Différence, 1994), p. 22.
5. Alain Minc, *La Grande Illusion* (Grasset, 1989).
6. Fernand Braudel, *L'identité de la France* (Flammarion, 1986).
7. Niccolò Machiavelli, *The Discourses* (Penguin Classics, 1970), II. 8., pp. 297–198.

Kőrösi Zoltán Varjúháj

Szóval csak azt mondom, hogy amikor hátranyúlok a csontozó késemért, meg sem kell fordulni, mert tudom, hogy itt van mögöttem a régi pult – dörmögte Balázs úr is, s persze rögtön legyintett, mint aki maga sem gondolná túlságosan komolyan.

Se nem nevetett rajta senki, a fenébe is, hiszen értettük, mire gondol, értettük, a szívünk fölött ragyogott az a cirkalmas L és H betű. Néztem Balázs urat, az arcán a hegyes borosta, mint az acél kampószemek.

– Á, szar egy idő – állt ki a neonfénybe Németh úr. – Nem tudom, hová folyhat le az a sok víz, jöttem például ma, de mintha nem is lett volna nálam ernyő, ha nem áll el, szerintem ki fog rohadni minden, különben is, máskor pénteken kint az ajtónál kanyarodott a sor vége, most meg nézhetjük csak egymást.

– A kispiaznál összedőlt a virágüzlet – lépett mellé Varga úr –, bizony pedig este, ahogy kinéztem, még rendesen égtek a lámpák, éjszaka nem hallottunk semmit, de reggelre nem maradt más, csak a téglahalom, a paladarabok, körben a sár, mint az iszap, és a virágok szaga mindenfelé, mintha nem is ez a nyamvadt eső, de valami kölnivíz zuhogna fentről, mondtam is az asszonynak, olyan ez, mint húsvétkor, csak azt lenne jó tudni, hogy most ki locsol, ő meg egyre azt mutogatta, nem lesz ennek jó vége, hogy nemcsak az eső, de hogy ott lent az a fekete gomolyag, merthogy a téglákon meg az üvegcserepeken annyi varjú gyűlt össze, mintha legalábbis valami magtár omlott volna a földre, pedig nem is enivalót kerestek, csak ott ültek az esőben, elkergetni sem lehetett őket.

– Az a virágbolt, ahol sört is árultak? – kérdezte Katona úr.

– Az – felelte Varga úr. – És nem maradt belőle semmi.

Álltunk aztán némán, néztük az esőt.

Amikor ez történt, lucskos, őszi idő volt: reggelente valami szürkés, sápadt fény terült szét a házak között, s az eső olyan végeérhetetlenül esett, mintha a cseppek nem is a földre, a síkos aszfaltra szemetelnének, de megállnának a nyirkos levegőben, hogy bárki, aki a kabátja gallérját feltűrve az utcára lép, nyálkás pókhálókba keveredjen minduntalan, a tenyerével törölgesse az arcát, a haját, és arra gondoljon, régebben, tavaly, tavalyelőtt, igen, régebben talán sohasem esett így, mintha nem is a tél jönne már az ős után, csak mindig ez marad, ha ős ez egyáltalán. Fel-feltámadt a szél, a váratlan rohamok apró hullámokat húztak a tócsákra, aztán csend lett megint, surrogás, az üres utcákon ide-oda csapódott az autók zaja. Ám az volt a furcsa, hogy a varjakat nem zavarta semmi: ott gubbasztottak az izzadt ágakon, a villanypóznákon, a padokon és a kinyúló ereszcatornákon, nem lehetett már nem észrevenni őket, annyian ültek mindenütt, és az egyre zuhogó esőtől még fényesebbé és feketébbé vált a tolluk, ragyogott a sok csontsárga csőr, az okos gombszemek.

Ősz, s éppen egy hete volt, hogy az új üzletbe költöztünk. A neoncsövek percége a bejárat fölött, a halovány vörös ereszű műmárvány padló, a tolóablakos húspultok a rejtett infralámpákkal, a fa késtartó állványok, a zümmögő daráló, a csillogó műanyag bevonatú köpenyek, a mellükön ugyanaz a felirat virított, mint a bejáratnál: Levente Húsáruház..., hét nap, amiben minden új és szokatlan, és persze, hiszen hülyék már mégse lennénk, persze a felismerés is, hogy akár jó, akár nem, ugyan, hogy vártuk!, most pedig mit számít a sok változás, mit számíthat a fárasztó hurcolkodás, hiszen ebben az itteni, önműködően nyitódó és csukódó üvegajtóban mi látjuk, mert látnunk kell azt a pikkelyesre kopott vasredőnyt, a tükrös padló csillogásában látjuk az odahagyott felgyűrődött linóleumlapokat, mint ahogy a rozsdamentes acélrekeszek helyén ott vannak az egymásra hányt kék hússládák megbudósodott tornyai,

látjuk, mert nem is tehetünk mást, igen, egy hét után már érti az ember, hogy tehet bármit, de belül magával költözteti a tárgyait és a nyavalyás emlékeit, sőt éppen ezekkel lakhatja be az új helyet, tetszik vagy nem, éppen a saját múltjával teheti otthonossá az ismeretlent.

– Hülyeség – könyökölt a pultra Katona úr –, nem kell hülyeségekről beszélni. Méghogy magtár. Gondolatok inkább arra, hogy péntek van, mi az, hogy péntek, vége a műszaknak, és megünnepeljük az öreget, tegnap azt mondta, jön be délre, kettőkor lehúzzuk a rácsokat, aztán irány a Zengő, névnapja van, mindenkinek ő fizet.

Ezt mondta Katona úr, és én bölintottam, hogy megint igaza van, mert lucskos, rohadt őszi idő, de eltelik a nap, múlnak az órák, mintha nem is reggel volna, de már délután, s déltájt megjön Královits úr, a boltvezető, a mi boltvezetőnk, akit mi csak úgy nevezünk: az Őreg, persze nem mintha a korára gondolnánk, hiszen az kit érdekel. Senki, senki nem tudta úgy magához édesíteni a háziasszonyokat, senki nem tudott úgy a combokhoz, a lapockákhoz nyúlni, mint ő, akárha ezekkel a hússal rögtön minden húshoz is simulna, hogy a pult túloldalán sóhajtozó asszonyok a saját bőrükön érezzék a gömbölyű ujjak tapintását, a gyöngéd, de határozott férfiujjakat, a megadás, az erőtlenség örömét, igen, Královits úr ránézett a vevőjére, s már indult is a kampók felé, hogy kérés és szavak nélkül válasszon, és soha nem tévedve teljesítse a ki nem mondott kívánságokat is, önként, és láthatóan boldogan, hogy már a vágy is egyesülhessen a vággyal, és ő titokzatos és boldog kapcsolatot kössön a kések és bárdok alatt formálódó porciók, a kimérendő hússok és a sóvárgó lelkeken úrrá lévő testek között.

– Ugyan, hús ez mind a kettő, uralni és ismerni kell, ennyi az egész – magyarázta. – Uralni és birtokolni, s akkor az asszony sem csupán asszony, s a munka sem csupán munka, mert az egyikben minduntalan ráismersz a másikra, s aztán már észre sem veszed, de önként igazítják magukat a kezéd alá, hogy tedd és elvégezd velük a dolgokat, tedd, és megértsd, hogy több ez, mint szakértelem, és több, mint akarat, mert ez ösztön, amivel magadat is feladod, hiszen magaddal is a testedet engeded szabadjára, kételyek és gondolatok nélkül, de tévedhetetlenül és győztesen...

És mi röhögtünk, mintha értenénk, miről is beszél, mert láttuk, hogy Královits úr ajkai fényesek és rugalmasak, és ha nevet, a fogai szebben csillognak a frissen mosott csempéknél is, és hogy a szája fölött olyan az a keskenyre vágott kis bajuszka, mintha csak egy ügyes kéz és egy koromfekete szemöldökceruza műve volna, ugyanazé a ceruzáé, ami a szemét is körülfestette, hogy a kék íriszek diadalmasan ragyoghassanak, és tudtuk, hogy ragyoghatnak is, mert Královits úr hófehér köpenye alól nap mint nap kivillan a ferdén csíkos nyakkendője, a makulátlan fehér inge, s mert ha nincsen vevő, ő rögtön a zsebében tartalékolt fogpiszkálókkaal túrta ki a körmei alól a beszorult húsdarabkákat, a felgyűlt piszkot, majd ügyes mozdulatokkal felgyűrögette a körömholdacsákra növvő bőrt, hogy aztán a zsebkésével kanyargatva óvatos gonddal metszhesse le a fölöslegessé vált, sárgás kis cafatokat, hiszen koszos körömmel, ápolatlan kézzel ő soha, de soha nem nyúlna a kampók felé, tudja, nagyon is tudja, hogy akkor talán nem is állnának sorba reá várakozva a kosaras, necchálós asszonyok, miközben mi a pultnak dőlve figyeljük őket, s mindhiába ajánlgatjuk a szolgálatainkat, mert virítson bár az ő mellén is az a két cirkalmas betű, ne keltessen hiú reményt bennünk az összetartozás: Královits úr érzi és érti, amit mi jó, ha sejtünk, s teszi, amire mi legfeljebb vágyakozunk.

És esett vagy nem esett az eső, de amikor a délre ugrott az óramutató, megjött Královits úr, hogy frissen borotvált állán megcsússzon a fény, és a kölniillat láthatatlan felhőjéből mosolyogjon ránk.

– Na, mi van, fiúk?! – kiáltotta már az üvegajtótól. – Megjött a főnök, vége a napnak!

És mi visszanevettünk rá, mert elfelejtettük, hogy összefolyt bennünk az idő, egybeértek a percek és az órák, akár a kövéredő tócsák odakinn, elfelejtettük, hogyan fehéredett az arcunk a neonok fényében, csak néztük és hallgattuk őt, hallgattuk, hogy azt kiáltja: gyereünk!, miközben a mellére, a mellényzsebére csap, és sokatmondóan kacsint, felugrottunk hát, és gyorsan bepakoltunk hátra, csak a felvágottakat hagytuk a pultokban, felaggattuk a köpenyeket, és kétszer is szappannal mostunk kezet, mert közben hallgattuk csak őt, hallgattuk, hogy megint mesél, hogy elmondja, milyen volt, amikor még ő tizenhat évesen, és Széplakon segített a Dezső bácsi építkezésénél, a kis Dezsőke meg ott lábatlankodott körülöttük, nyár volt, őrjítő meleg, mintha a kemencéből bújt volna elő minden egyes téglá, és a vödörkben szinte fortyogott a malter, de ő egyszerűen nem tudott elfáradni, este is, mint aki éppen felébredt, így aztán amikor arra járt a kis Dezsőke óvónénije, ő volt az, aki lekiáltott: csókolom, de jól esne egy hideg sör!, s még az ebéd sem jött el, de az óvónéni már visszafelé sétált, s persze a kezében a sör, rövidnadrá-

gocska, ingecske, persze csak véletlenül, egy kis beszélgetés, és aztán este motorral mentek át Siófokra, Csepi zenekar és tánc, hét forint volt egy vacsora, és ő aznap este elvert egy húszast, visszafelé pedig megálltak a parton, cipő le, a nadrágot felhúзва gyalogolt be a stégig, az óvónéni csobogott mögötte, az óvónéni, aki ugyan behunyta a szemét, a nyakát hátrahajította, és olyan erőtlenné vált, mintha valami mély álomba zuhant volna, de a végső felvonásnál mégiscsak megrémült, nem lehet, nem lehet, súgta, mit szólna a Dezső bácsi, ha megtudná, de hiába sugdosott, hiába tologatta lefelé a szoknyája szélét, mert Královits úr, a tizenhat éves Královits úr egyetlen rántással tépte le róla a bugyiját, szakadjon a gumi, egyetlen rántással, és már rajta is volt, s attól kezdve, amíg csak tartott a nyár, estefelé az óvónéni már várta, megsimogatta a kis Dezsőkét, és irány motorral Siófokra, Lellére és Zamárdiba, Pannónia, öcsém, Pannónia!, ébren hajnalig, nem számított az idő, és már a harmadik vagy negyedik éjjel az óvónéni hozzájuk is behívta őt, a szállásukra, amit a barátnőjével béreltek, behívta, hogy ne csak a parton, a homokban, ne csak a bokrok között, hát persze, mondta Královits úr, gyerünk, itt viszont azt vette észre, hogy a szoba túlfeléről, szomszédos ágyból valaki figyelni őket a sötétben, ő barátnőm, súgta az óvónéni, nem akar rosszat, és ő is nagyon egyedül van, s mire másodjára elmondta, hát jó, miért is ne, átfordult oda is, tizenhat évesen, komám, betekertem én azonnal másodsorra is, tizenhat évesen, eltelt a nyár, és felépült a ház, de olyan meleg nem volt talán azóta sem, mert vele volt az óvónéni, a kis Dezsőke óvónénije, aki erre a nyárra tanítónővé lépett elő...

Nevetett Královits úr, ahogy ezt elmondta, s neveltünk mi is, csattant a lakat a biztonsági rácson, s csak a riasztófényt hagytuk égni, aztán már mentünk is, lökdöstük egymást, mint az iskolás fiúk.

És ahogy a stadionhoz értünk, rugdostuk az aszfaltra tapadt szotyolahéjakat, micsoda rohadt idő, állt meg Královits úr, fekete ernyőt tartott a feje fölé, éppolyan feketét, mint a betonkerítésen gubbasztó varjak, hej, nevetett fel Královits úr, ide figyeljtek, az volt a szép, amikor még írógépszereelő voltam, írógép, az ám!, nagy dolog volt, kopogott az egész város, naphosszat jártam motorral ide-oda, de miközben a cégnek dolgoztam, hát tettem a saját dolgomat is, kis céduláim voltak, és mindent felírtam pontosan, hogy sose felejtsem el, amit kell csinálnom, rajtuk a nevek és a címek, elhihetitek, igen, az volt a nagy szám, amikor fent a Műemlék-felügyelőségénél, a Várban, emlékezhetek még, az a romos épület, persze belül azért meg volt az csinálva rendesen, na, későn értem már oda, lejárt a munkaidő, s ahogy megyek beljebb, hallom, még működik a stencilgép, belököm a tejüveg ajtót, s látom, hogy a gép mellett, az íróasztalon megy a munka, megnéztem jól, de aztán fordultam is ki, nem szeretem, ha a látomra sikongatni kezdenek az asszonyok, s csak leültem a folyosón megvárni, mi lesz, jött is rohanva a fickó, olyan fehér bőrű, nyüzött képű, gombolta még a nadrágját, uram, uram, hadarta, ugye maga semmit nem látott odabent, az is lehet, hogy nem láttam, feleltem, csak tudja, kefélni én is nagyon szeretek, az meg bámult rám, míg megértette, miről is volna szó, és végre visszatolatott, nem megy, a kisasszony nem egyezik bele, jött ki aztán, de láttam rajta, mindjárt el is sírja magát, na jó, ha nem, hát nem, mondtam kimérten, de tudja, amit láttam, azt láttam, ezen nincsen mit vitatkozni, erre persze rögtön visszarohant, és most már csak vagy tíz perc után jött ki, lassan lépkedett, és hozta a táskáját is, viszontlátásra, maga szemét, kiabált rám az ajtóból, mielőtt elment, örültem, uram, hajoltam meg felé, és alig csukta be az ajtót, már az enyém volt a terep, nem akarok én semmi rosszat, maradjon csak, kisasszonyka ott, ahol van, és attól fogva, ha a Műemléknél volt javítás, ismertem már az ablakot, dudáltam a motorral, és csak felintegtettem, motorozni, nevettem, jön-e velem, kisasszony, motorozni, a lépcsőfeljáróra támasztottam a gépet, csak annyit mondok, ritkán maradtam egyedül, pupákok, így jártam akkoriban a várost, ismertek engem mindenütt.

Esett az eső, és miközben Královits úr ezeket mesélte, már elértünk a Zengőig, cigarettafüst gomolygott, és üvöltött a tévé a bejárat melletti sarokban, fent a vaspolcon, Královits úr ment előre, hogy leüljön, háttal a falnak, mutogatta, hol van még szék, hozzuk ide, hogy mind elférjünk, intett a mutatóujjával, mindent, ami kell, nesze, öcsi, nyújtott felém egy ezrest, hogy szedjem össze, ki mit iszik, na, magyar ifjúság, kiáltotta, tanuljatok, hogy mi a jó, nem csak az a szar tévé, legyintett, Vasas-Zalaegerszeg, öreganyám is többet tud, anyám forró zsírban kétszáz háton többet mutat.

És láttuk, hogy ott, a Zengőben mindenki úgy ül, hogy hátraszegett fejjel a távolba mered, és mindenki úgy beszél a másikhoz, mintha közben valami titkos hangot is figyelne, mert egyre csak azt bámulták, hogy a villódzó zöld gyepen mit csinálnak azok a fehér- és kéktrikós futballisták.

– Anyátok! Anyátok! – üvöltött fel akkor egy ember, az ablakhoz tolt asztalkánál ült, simléderes, ke-

rek bőrsapkában, olajfoltos, kék munkásruhában. – Az volt a szép – üvöltötte –, amikor a Neckó focizott, öcsém, az csak egy félidőt vállalt, mert azt mondta, utána már neki fröccsöt kell innia, különben sem bírja tovább pisilés nélkül, neki negyven percre méretezték a hólyagját, annál többet tőle senki nem kívánhat, ezért aztán csak a szünet után cserélték be, és az első félidő alatt a pályagondnok vigyázott rá és a fröccsére az öltözőben, hogy még véletlenül se ihasson többet, viszont ha kijött a pályára, akkor a Neckótól nem lehetett elvenni a labdát, akkor rúgott gólt, amikor akart, imádták, amíg a pályán volt, de ő csak arra gondolt, hogy mikor mehet már vissza, hogy megigya a következő fröccsét, és ettől aztán olyan bőszerűen játszott, hogy a rajongói újabb és újabb fröccsöket kértek neki a meccs utánra, Neckó!, Neckó!, az volt az igazi futballista, nem ezek a pancserok, mocskos hazaárulók!, Neckó!, Neckó! – kiabálta a bőrsapkás, és a tenyerével verte hozzá az asztalon a ritmust, aztán hirtelen elhallgatott, hátradőlt a széken, behunyta a szemét, mint aki napozni akar, de csak egy pillanatot várt, és énekelni kezdett: „Mint száműzött, ki vándorol a sűrű éjen át, vad fürgetegben nem lelé vezérlő csillagát...”, kiabálta, és a sorok végét hosszan elnyújtva rezgettette a hangját, mint a rádióban az operaénekesek.

És amikor visszajöttem a csapospulttól, és szétosztottam a korsókat meg a feleseket, Královits úr megint azt mondta: magyar ifjúság, és én azt hittem, nekem szól, hogy még egy korsó vagy feles, pedig csak egy újságról beszélt, a Magyar Ifjúság, mondta, az volt a legnagyobb, azt szerettem a legjobban, magammal hordtam, az mindig volt nálam, persze soha nem olvastam, nem volt nekem ilyen hülyeségekre időm, legföljebb a sarkain valami szöveget, már ami kilátszott, mert ez volt a legjobb, ha az ember kiterítette, mintha egy kis szőnyegen kefélt volna, és ha kellett, éppen eltakarta az autóban az egész ablakot...

Gól!, hallatszott ekkor a tévéből, gól!, gól!, kiabáltak körülöttünk is, és mindenki felugrált, mintha rohanni, sietni akarna valahova, nevetséges, mit tudnak ezek, persze nem is csoda, emelte fel a korsóját Královits úr, a rohadt életben nem értik meg, hogy nem a gól a fontos, hanem amíg oda eljut a labda.

– Tudja, főnök, én értem, mire gondol – hajoltam hozzá közelebb. – Hogy nem csak a csatár, de az egész csapat, ugye?

– Te marha – fordult felém. – Ki beszél itt a fociról, a nők, kislányok, a nők! Csak a komoly dolgok, öcsi! A nők az egyedüli fontos, és semmi más! Ezt próbáld megjegyezni, mert soha nem tudhatod, hogy mire számíthatsz, én például mindig egy vaskannát raktam az ajtónyílásba, hogy meghalljam, ha jön valaki, nyitották az ajtót, zörgött a kanna, lestem ki a függöny fölött, zakatolt a stencilgép, én meg már gombolkoztam is, így aztán soha nem érhetett meglepetés, legalábbis nem olyan, amit ne akartam volna... Emlekszem, akkoriban állandóan horgászni jártunk, ki a Dunára, de a halastavakra is, vagy a csatornához, ha lehetett, na, hát mondhatom, történt arrafelé is sok minden, ott volt például az a csaj, az folyton rózsaszínben járt, mint valami koszorúslány, de olyan is volt, ránéztlél, és máris piros lett az arca..., este mentünk ki, s már akkor is egyre csak kerülgetett, dörzsölődött hozzám, pedig azelőtt úgy viselkedett, mint egy templomi előénekes, azt hitted volna, még a kezét sem szabad megfogni, most meg egyre csak simult, majdnem feldöntött, teljesen sötét volt már, jól van, mondtam a többieknek, elmegyek oda a gesztenyefa alá, hátha ott jobb lesz a kapás, az meg persze jött utánam úgy, hogy a bátyja észre se vette, amikor eltűnt, magunkra csavartam a pokrócot, aztán hagytam vigye csak a horgot is meg az úszót is a víz, megvolt ott minden, úgy elment az éjszaka, nekem kellett már rászólnom, hagyjon aludni is, mert újra és újra akarta, könnyű neked, mondtam neki, csak fekszel itt a meleg gubóban, és egyre-másra élvezel, de lennél csak az én helyemben, kellene csak neked egész éjjel dolgoznod, persze azért megtettem, amit kell, csak éppen reggelre halam nem akadt, és még a többiek sajnáltak, hogy hiába töltöttem az időt, adott is mindenki egyet-egyed, hogy vigyem haza, ne menjek üres kézzel, a lány bátyja meg csak lapogatta a hátamat, láttam rajta, szörnyen büszke magára, hiszen ő mégiscsak fogott valamit, gondoltam, nem örülnél, ha elmesélném, vajon mi volt az én kezemben...

– Éljen a főnök! – kiáltotta Katona úr, és mi utána ordítottunk, hogy éljen, magasra emeltük a korsókat, az fizeti a következő kört, akinél egy korty is marad. „Hazám, hazám, te mindenem, elvész becsületem...”, sivította a bőrsapkás, és a karjait a magasba nyújtotta, mint aki kilötte már az utolsó töltényét is, és nincsen más választása, mint hogy megadja magát az ellenséges gépfegyverek rászegeződő csövei előtt.

– Na, öcsi, ugorj a pulthoz, nem szeretnék itt üres poharakat látni – hajított elém még egy bankjegyet Královits úr.

És amikor a főnök a második sörét is magába döntötte, és a fejét hátrahajtva, nyelés nélkül megitta a második hubertuszt, lerakta a poharat, és az asztalra csapott, na, pupákok!, ebből elég, nekem most haszthatatlan dolgom van.

– Csak nem akar már elmenni, főnök? – kiáltotta Balázs úr. – Két sör után hová siet?

– Kuss, kisfiam – felelte Královits úr. – Megtanulhattad volna már, hogy úriember a nőkről nem beszél! – kacsintott közben, és a karját fölemelte, könyékben meghajlítva, maga elé, és ökölbe szorította a kezét, érthette mindenki, miről van szó, érthette mindenki, aki nem hülye.

– A francba, főnök, a francba – csapott az asztalra Varga úr is. – Maga aztán tudja, hogyan kell egy névnapot megünnepelni!

– Nyugi, kisfiam – nevetett le rá Královits úr. – Megyek haza, jön hozzám a maca, de ha szépen viselkedsz, a legközelebb elviszlek magammal, hátha tanulsz valamit.

Röhögünk, hogy a tévét se lehetett hallani, lekezeltünk a főnökkel, néztük, hogyan ugrik le a küszöbötől a járdára, a cigarettafüst, mintha köd volna, gomolyogva tódult utána az esőbe.

– Na, azért ez nem semmi – ült vissza Németh úr.

– Hát nem – válaszoltam. Csípte a szememet a cigarettafüst, és ahogy a sör visszabüffent a gyomromból, a hubertusz édeskés fze, mintha valami romlott cukorkát szopogatnék, szétáradt a számban.

– Igyunk még – szólalt meg aztán Katona úr. – Igyunk, teljen a nap. Igyunk, hogy legyen húgyunk.

És ittunk, és amikor a tévében már valami hülye rajzfilm ment, és kint az utcán egybeolvadt az eső és a sötét, csak a villanyoszlopok fénykörében villantak fel egyre-másra a cseppek, és a korsóinkon a sárgás, odaszáradt sörhabot megbarnította a füstbe fogott, ócska mennyezeti lámpák fénye, a børsapkás az asztalra borulva aludt, és a feje alá húzott karjával egy vastag falú üveg poharat ölelt magához.

– Nekem most már haza kell mennem – állt fel az asztaltól Varga úr. – Nem szóltam reggel semmit, és hát, tudjátok, az asszony meg a gyerek...

– Nem úgy van az – húzta vissza Balázs úr. – Most jön a java!

És intett a csaposkisasszonynak, hogy egy utolsó hubertusszal nyomjuk le a söröket, felemelte a kupicáját, és felkiáltott: – Ötletem van, kopaszok, ötletem! – és úgy vigyorgott, hogy láttam rajta, valamit most tényleg kitalált.

Igy aztán ezt az utolsó felest állva ittuk meg, mint akik áldomást mondtak a megkötött üzletre, koppantak a pohárkák az asztalon, fogtuk a táskákat és a kabátokat, és kitódultunk a sötétbe.

– Még most is esik ez a rohadt eső – szitkozódott Katona úr, de őrá most senki nem figyelt, körbefogtuk Balázs urat, mondja már, mondja, hogy mit akar.

– Csak annyit mondok: Zoltán utca 15.! – sziszegte körbe ő diadalmasan, és felemelte a mutatóját, mint aki ítéletet hirdet.

– Ajjaj! – lengette meg a tenyerét a homloka előtt Németh úr.

– Marhák! – kiabálta Balázs úr. – Marhák! Zoltán utca 15.! Ott lakik az Öreg!

És akkor már értettük, hogy mit akar, és akkor már tudtuk, nincs is ennél jobb, odamegyünk, hiszen az csak három utca ide, még villamos sem kell, odamegyünk, és akkor minden megtörténhet, hát igen, az Öregnél soha nem lehet tudni.

– Áldom az eszedet, haver! – csapott Balázs úr vállára Katona úr –, ha nem dob ki az Öreg azonnal, ebből még hatalmas buli lehet!

– Végzett az már rég, inkább örüljünk, ha még otthon találjuk – szólt közbe Németh úr.

És már mentünk is, mit mentünk!, szinte rohantunk az esőben, „Arany mezők, ezüst folyók, hős vértől ázóttak, könnytől áradók...”, süvöltött fel valahol hátul egy hang, mintha egy indulni készülő gőzmozdony sípolna a csukott kapuk mögött remízben, és a füst, a sívítás csak megkésve vergődhetne át a megroggyant falakon, a rongyokkal betömött ablakokon, rohantunk, a nagy, fekete varjak, mint a kellelten, lomha árnyékok lebbentek fel előttünk.

És a Zoltán utcába kanyarodva láttuk már messziről, hogy ég a villany a tizenötös házban, a redőny rései pislogtak, mintha pici lámpácskák volnának.

– Nyitva van a kapu, még csengetni sem kell! – súgta Balázs úr, és már ment is előre.

– És mi van, ha éppen úgy találjuk? – sziszegte Varga úr.

– Nem ő mondta, hogy tanít neked valamit? – lökte előre Németh úr.

Hát röhögtünk megint, persze csak csendesen, és lépkedtünk lassan a kis betonlapokból rakott kerti úton, a nedves levelek, a csíkos, festett karócskák tetejébe tűzött csillogó üveggömbök között.

– A francba! – szólalt meg halkan Katona úr, és én hallottam, olyan kimért és józan a hangja, mintha ma még egy pohár sört sem látott volna talán.

És akkor ott álltunk már a lépcső tetején, a deszkakorláttal szegett kis teraszon, ott álltunk már a bejárati ajtónál.

– Itt legalább nem esik – nézett föl Balázs úr a műanyag tetőre –, meg a madarak se szarnak a fejünkre.

– Még jó – mondtam neki –, egy ilyen varjúszar akkora, mintha egy záptojást vágnának hozzád.

– Hülyék, csengessen be már valaki! – szólt ránk Németh úr.

– Tessék, ott a csengő – mutattam a piros gombot –, csengess, ha annyira akarsz.

– Nem kell berezelni – rántotta meg a vállát Balázs úr. – Majd én bekopogok.

És már tette is: mintha egy üres ládát vagy hordót vizsgálna mag, gyors egymásutánban hármat kopantott az ajtón, éppen csak érintve a rácsos kisablak alatt a deszkát, mégis, ezt világosan hallottuk, akárha valami dobra puffantott volna, az ütések hangja egyre erősödve görgött be a ház belsejébe.

– Te állat, azért betörni nem kell! – kiáltott rá Varga úr, de rögtön el is hallgatott, mert az ajtó zörgetésére odabentről, a ház mélyéből máris lépések hangja válaszolt.

– Tessék, már nyitja is – nyögte Katona úr.

És ahogy kinyílt az a kisablak, egyszeriben elhallgattunk a meglepetéstől, mert a rács mögött, a fake-retben nem a jól ismert kék szem csillogott, nem a gonddal vágott keskeny bajuszka tűnt fel.

– Anyám! – nyögtem halkán, és csak néztük a fehér pongyolát, a göndör, ezüstszínű hajfürtöket.

– Jó estét, uraim! – szólalt meg az a nő, és a hangja halk volt, de határozott.

– Jó estét! – válaszolt végre Katona úr. – Elnézést, asszonyom, talán eltévesztettük a címet, igen, csak ez lehet, hiszen mi Královits urat keressük.

– Královits urat? – hajolt előre az asszony, mint aki nem érti.

– Igen, bocsásson meg a tévedésért, a hentesmestert, akinek a munkatársai vagyunk... – folytatta Katona úr.

– Ó! – csodálkozott az az asszony. – Hát maguk volnának...? Nem, nem is hittem volna, persze örülök, nagyon örülök, tudják, István már annyi mindent mesélt... Jöjjenek! – nyitotta ki az ajtót. – István ugyan lepihent már, de én szívesen látom magukat.

– Lepihent? – nézett rá értetlenül Balázs úr.

És akkor már az előszobában álltunk, mi öten, és láttuk, hogy a mennyezetről egy olyan kovácsoltvas lámpa lóg fölénk, ami egy régi kocsikereket mintáz, csak hogy a küllők végénél színes villanykörték szórják a fényt, és ebben a villódzásban láttuk, hogy ennek az ősz hajú asszonynak ráncos az arca, és a szája olyan, akár egy összegyűrt papírzacskó, de a szeme barna, és csillog, mint a frissen csapolt búzasör.

– Nem akarnánk zavarni, talán visszajövünk máskor – mondta halkán Katona úr, de az az asszony mintha nem is hallotta volna, jöjjenek, jöjjenek, ment előre, és a kezével intett, hogy kövessük, jöjjenek, legalább egy percre üljenek le nálunk, tudom, István se örülne, ha így elrohannának.

És ahogy szépen egymás után beléptünk a szobába, láttuk, hogy micsoda rend van ott, mert a szoba közepén kerek asztalka állt, lelógó, hófehér terítővel, csipkével és rojtocskákkal, rajta egy váza, fehér virág, körben a fotelek, négy fotel és egy védőhuzattal lefedett kanapé, s azokon is a kis csipketerítők, és a falnál a sötétbarna szekréynyor, amiben az üveg mögött porcelán mókusok és kiskutyák, juhászok és kislányok sorakoztak, színesre festett kis figurák apró pötty szemecskéekkel, és a főhelyen egy vastag nyakú bika, ami a lábaival éppen a földet kapálja, mellette pedig egy bő, fehérgatyás, fehéringes alak, piros mellénykében, árvalányhajás fekete kalapban, hegyesre pödört bajusszal, ahogy éppen táncol, s persze mindez színesre festett, csillogó porcelánból, és láttuk, hogy az ablak alatt vastag, meleg kendővel letakarva hatalmas, fekete zongora terpeszkedik, és a sarkán egymásra rakva szépen a kottafüzetek, és láttuk, hogy nemcsak a porcelánok, a terítők, a fotelok és a nejlonborítással védett kották, de ebben a rendben még az egész padlót beborító szőnyeg rojtjait is egyenesre fésülte egy gondos kéz, mint ahogy a falakon függő képekre sem tapadhatott akár egy porszem is.

– Üljenek le, üljenek le bátran – mondta az az ősz hajú asszony –, akadna valami kevéske sütemény, és talán egy pohár bort hoznék, ha meg nem vetik, jövök is mindjárt, és beszélgethetünk, higgyék el, rengeteg mindent szeretnék kérdezni, ha lehet.

– Igen – mosolygott az asszony. – Tudják, István nem olyan fiatal már, és ma ivott is, hiszen névnapja van, ivott is, és azt nem bírja, hazajött hát, és rögtön lefeküdt.

De még be sem fejezte, amikor hallottuk, hogy a folyosón lépések csoszszannak, mint amikor valaki még fel sem ébredt egészen, vagy valami nagy súlyt cipel, csoszszanások és köhécselés, és belépett Královits úr pöttyös pizsamában, csíkos frottírköpenyben.

– István! – kiáltotta az asszony. – István, nézd csak, vendégek jöttek hozzánk!

És Královits úr állt mozdulatlan, és az arca olyan volt, fagyos és fehér, mint a hűtőkocsiban felejtett disznóbőrke, és szólni sem tudott, csak lépni próbált, mint aki térdig valami homokba vagy sárba süppedt, erőlködve mozdította a lábát, de ettől csak megbillent, és dőlni kezdett.

– István! – lépett hozzá gyorsan az asszony. – Gyere, ülj le ide, drága, ide, a kanapéra, ha már felébredtél.

És meg akarta fogni Královits úr karját, hogy lépni, leülni segítse, de mire elérte volna, az a nagy, fürdőköpenyes test már előredőlt, megállíthatatlanul zuhanni kezdett, így az asszony is csak utánacapott, próbálta elérni a kezét, az ujjait, de már nem lehetett, és ettől úgy látszott, mintha maga is a kanapéra lökné, félig oldalt, félig előre, a védőhuzatra, a horgolt terítőcskék közé, a hímzett párnákra, hogy ott maradjon félrebukott fejjel, hátracsavarodott felsőtesttel és még most is szótlannul, mint ahogy némán figyeltük ezt a küzdelmet mi is, csak a parketták recsenését, a fürdőköpeny lebbenését, a kanapé rugóinak fémes összenyisszanását hallottuk, és néztük, ahogyan az a pöttyös pizsamába bújtatott test összeszorul, mint a mosásra váró ruhák áporodott halma, néztük, mert szólni nem szólhattunk, és mozdulni sem tudtunk, ott volt, ott feküdt előttünk Královits úr, az Öreg, a Levente Húsáruház angolbajuszkás főnöke, az Öreg, aki úgy tudta inni a hubertuszt, hogy meg se moccan az ádámcsutkája, Královits úr, az ápolt körmeivel és a kék szemével, a nők illatával a hajában.

– Semmi, semmi baj, drágám! – ugrott oda a következő pillanatban az az asszony, az egyik karját mindjárt Královits úr háta mögé csúsztatta, a másikkal a férfi kezéért nyúlt, biztosan és erősen, de mégsem lekezelően, mint a gyakorlott betegápolók. – Gyere, egyenesedj fel, ne ülj olyan kényelmetlenül – mondta, és a hangja már halk volt, nyugodt.

– Hát ti – szólalt meg hirtelen Královits úr, és ez nem is kérdés volt, mintha csak annyit mondott volna, én itt ülök, és látom, hogy ti ott, ez egy kanapé, azok meg fotelok, és köztük az asztal.

– Kérem, üljön le maga is, itt a kanapén még elfér kényelmesen! – törte meg a csendet az asszony.

– Igen, kényelmesen – bólintottam, és a kanapéhoz léptem. – Tudja, főnök, mi a Zengőben voltunk, onnan jöttünk, és gondoltuk, benézünk magához, persze már megyünk, hiszen csak egy perc.

– Esik? – kérdezte Královits úr. – Az eső esik még?

– Igen, esik – felelte Balázs úr. Olyan volt a hangja, mint a daráló, ha hús nélkül üresen pörög, viszi még a lendület.

– Mintha sosem akarna elállni – nézett a lámpa fényébe Královits úr. Lassan, nehézkesen tornászta feljebb magát, előrehajolva ült, a kezét a térdén nyugtatta, a pöttyös pizsamán.

– Emlékszem, volt már ilyen – mondta halkan. – Volt már ilyen, de az tél volt, rettenetesen hideg, és csak egyre esett. A Körtérnél. Reggelente a házban maradt férfiak ösvény vágta a hóba, a bejárati kaputól ki az útig. Hallgattuk az ágyúzást, lent laktunk a pincében.

– Eh...! Hagyjuk! – sóhajtott, behunyta a szemét és hátradőlt. – Hagyjuk! – ismételte el halkan.

Hallgattuk a csendet: az eső úgy kopogott odakinn valami bádagon, a csatornán vagy a párkányon, ki tudja, olyan volt az a zörgés, mintha valami madárccapat karmos lábai kotorásznának kapaszkodó után, meg-megcsúsza, egymást taszigálva, miközben a vastag, kúpos csőrök is oda-oda-koppantak, támasztékot és elhullott férgeket keresve.

– Különben meg mindegy... – szólalt meg újra Královits úr, a szemét most is behunyta, de a karját lassan felemelte, először csak mintha kéznújtásra kínálná a jobbát valakinek, aztán feljebb is, miközben a mutató- és a középső ujját egyenesen tartotta, a többi viszont szinte erőtlennül görbült a tenyeréhez, így emelte egyre magasabbra, és én láttam, hogy a fürdőköpeny és a pizsama is hátracsúszott a karjáról, és láttam, hogy Královits úr szepplökkel teleszórt bőre milyen fehér és ráncos, milyen fakófehérek rajta a szőrszálak, őszek és nem csillognak, nem úgy, mint az a vonalkányi fekete bajusz a szája fölött, nem úgy, mint a koromszínű szemöldökök, és akkor hirtelen lehullt az a kéz, csattant, ahogy a kanapéra ért, a védőhuzatra, és elfeküdt élettelenül, hidegen, mint a csontos disznócombdarab, ha megereszkedik a hús, elpattannak az inak, és a hús lecsúszik a kampóról, hogy toccsanva a dobogó mögötti köre zuhanjon.

– Katonák – mormolta Královits úr. – Akkor már mindenki tudta, hogy mire számíton: jönnek a katonák, elveszik, amit akarnak, ha nő kell, hát a nőket is, csak hogy a lépcsőházban, a második emeleti lakásában élt Magda, a kurva, akivel persze az ideig szoba nem állhatott tisztességes asszony, nem hogy beszélgetni, de még visszaköszönni sem, és most Magda azt mondta, ugyan, nem kell félni semmitől, elintézi ő, elvállalja a katonákat, jöjjön akár mennyi is, és úgy is történt, mert amikor megjött az első teherautó, és leugráltak a katonák, körberohanták a pincét, az udvart, az emeleteket, és utána összegyűltek középpütt, a poroló mellett, hát máris megjelent Magda, aki egy piros rózsás nagykendőt terített magára, és tényleg félelem nélkül közeledett a csoporthoz, meghimbálta a testét, és a lábait úgy rakta, mint a színésznők, ha megállnak az operettelőadásban a lépcső tetején, mielőtt énekelni kezdenek, csípőre tette a kezét és a katonákra mosolygott, azok pedig visszanevettek rá és rögtön körbefogták, és akkor látszott, hogy ezek a katonák szőkék és piros arcúak, és alig-alig akadhat köztük olyan, akinek borotválkozni kellene, mert ezek a katonák nemrég még gyerekek voltak, és nem lehettek még férfiak, és Magda olyan volt közöttük, mint a tanárnő, aki kirándulásra viszi a fiúosztályt, és akkor a katonák és Magda együtt szaladtak ki az utcára a hóba, hogy ott rögtön golyókat gyúrjanak és dobálózni kezdjenek, kiabáljanak és kergetőzzenek, egyre hangosabban és vidámabban nevetve, míg a ház lakói is kitódultak a kapu elé, hogy lássák Magdát, aki átvállalta a veszélyt, és most ott ugrált és kellelte magát, hívta és csalogatta a katonákat, és közben folytonosan nevetett, de soha nem engedte, hogy elérjék, megfogják akár a kendőjét is, inkább újra és újra lendületet vett, és elszaladt a kapkodó kezek, a fogásra görbült ujjak elől, míg végül a katonák kifulladásra torpantak meg, és most már parancsolóan kiabáltak Magda után, hívták és integettek neki, csak hogy ő visszaintegetett és nevetett, szaladt a térdig érő hóban, nevetett még akkor is, hogy az egyik katona lekapta a válláról géppisztolyát, és egy sorozattal az utcára fektette, igen, mintha csak megbotlott volna, hirtelen bukott fel Magda, elnyúlt a hóban, és a rózsás kendője szétterült mellette, mint a vér.

– És este – folytatta Královits úr –, amikor már csak egy gyertya égett a pincében, felébredtem, mert hallottam, hogy odafent mintha dob puffogna, vagy valakik a falakat vernék, és láttam, hogy körülöttem senki nem alszik, de senki nem mer mozdulni sem, mert csak hallgatják a kiabálást és a puffogást, de a szemüket csukva tartják, mintha valahová, egy másik helyre képzelhetnék magukat, és akkor sem mert rám szólni senki, hogy felkeltem, és óvatosan lopakodtam fel a lépcsőn, egészen a volt házmesteri lakásig, ahol elbújtam a kiszakított ajtó mögött, de úgy remegett a lábam, hogy le kellett guggolnom, és várni, hogy levegőt kapjak, és lépni tudjak, és így guggolva kúsztam a szobáig, éppen ahogy nemrég még a testnevelési órán gyakoroltuk a törpejárást, körbe-körbe araszolva a tornateremben, lekuporodtam a fal tövében, mert már elviselhetetlenül hangos volt a kurjongatás, a csattanások és a dőrejek, és a szobából, mintha máglya égne, valami tűz fénye vetődött ki rám, és csak nagy sokára mertem belesni, és még akkor sem hittem el, amit láttam, azt, hogy abban a szobában a falak mellett a földön körbeültek a katonák, gyertyákat gyújtottak mindenütt, a szekrényen, az ablakpárkányon és a polcokon, és a lángok még pirosabbra festették az arcukat, a szájukat, a meg-megcsillanó fogaikat, körbeültek azok a katonák, és a szoba közepén egy alacsony ágy maradt csupán, s az ágyon a rózsás kendőjével hevert Magda, a hátán feküdt és a hegyes orra a plafon felé mutatott, és a nyitott szeme is csak fölfelé bámult, de a feje meg-megrándult, mintha bólogatna, vagy ő is énekelne, mert azok a katonák a falnak dőltek, és páros lábbal nekifeszülve, nagy lendületet véve egymáshoz rugdalták az ágyat, énekeltek, és ha feljük csúszott a küldemény, felhúzták a térdüket a mellükhöz, és teljes erőből kirúgva már küldték is tovább, és ettől a cicázástól felcsapódott Magda combjairól a szoknya, és összekócolódott a haja, és táncoltak a gyertyák lángjai, mintha szél fújna keresztül a szobán, és én hallottam, hogy az ének hangjaihoz az ágy csattanásai adják a ritmust, és Magda, aki átvállalta a ház asszonyainak gondját, s aki még most sem hagyhatta abba a játékot, úgy bólogat, mintha ő is ezt a ritmust követné, és éreztem, hogy ezeknek a katonáknak izzadság- és olajszaguk van, és még valami, valami édeskés bűz, amit nem nyomhat el a füst, a gyertyák szaga...

És amikor Královits úr ezeket mondta, akkor már egészen hangosan beszélt, hal-kan, szinte csak magának mondva kezdte, de aztán egyre hangosabb és hangosabb lett, és kiabált, és a karjaival hadonászott, hogy megmutassa, hogy az a kisfiú, aki ő volt, hogyan lopakodott fel a lépcsőn, hogyan kuporodott le a bejáratnál, és a lábait ő is felhúzta, hogy megmutassa, miképpen rúgták tovább azok a katonák azt az ágyat és rajta a nyitott szemű Magdát, de mi csak azt láttuk, hogy Královits úron nincsen zokni, és a bokáján az erek kéken ütnek át, és a hegyes bőrpapucs sarkát már egészen széttaposta, és a talpa alól, mintha koszlott gézcsík volna, kilóg a papucs bélése,

míg Královits úr hirtelen elhallgatott, hátrahanyatlott a kanapén, még a szája is nyitva maradt, hogy döbbenet nézett körül, mint aki nem érti, hová került, nem érti, mi történhetett vele, olyannyira nem, hogy már a szabadulásra sincsen remény.

És akkor az ősz hajú asszony felállt, és Královits úr fölé hajolt, István!, István!, simogatta meg a haját, az arcát, és aztán felénk fordult.

– Ugye, ugye mondtam, hogy nem bírja az ivást, és fáradt – mondta, és ránk mosolygott.

– Igen – felelte Balázs úr, és fölállt, és akkor már felálltunk valamennyien, és vissza sem nézve az ajtóhoz tódultunk.

– Nyitom – előzött meg bennünket az asszony –, és köszönjük a látogatást.

– Mi köszönjük – mondta Katona úr, és a lépcsőn állva még visszafordult –, mi köszönjük, és jó éjszakát.

És ahogy a kertajtóig értünk, esik még mindig, nézett fel az égre Németh úr, esik, néztem fel én is, soha nem fogynak el onnan azok a rohadt felhők, nem látok egy csillagot sem.

– Nem felhő az, te marha, hanem varjak – lökött ki maga előtt az utcára Németh úr.

– Nem mindegy az neked? – rántottam meg a vállam.

– Hétfőn én nyitok – mondta aztán Balázs úr. – Talán addigra megváltozik az idő.

– Hát innék most egy sört – szólalt meg Katona úr.

– Meg, mondjuk, egy hubertuszt – tette hozzá Varga úr.

Ebben maradtunk.

Nappali ház

Az 1996 / 1-es számból

„Az Ildikóval rettentő hideg volt,
mikor lementünk Révfülöpre télen,
a cipőm beázott, a vizes zoknit
szárítani kellett a kályhaszélen.”

NÁDASDY ÁDÁM: Kabátban, állva

„A világ legnagyobb óceánja a kaliforniai Monterey-nél kezdődik. Vagy végződik, attól függ, milyen nyelven beszélsz.”

RICHARD BRAUTIGAN: Csendes-óceáni rádió tűz

„A bennünk és a társadalomban lap-
pangó és mobilizálódó nihilizmusok
szemmel tartása alapvető önvédelmi
és stratégiaépítési feladat.”

KUNSZT GYÖRGY: Technogólem (Beszélgetés)

ZÁVADA PÁL és LÁNGH JÚLIA prózája
JOACHIM SARTORIUS versei NÁDAS PÉTER
fordításában
HÁY JÁNOS, KEMÉNY ISTVÁN
és MARNO JÁNOS versei

Hans Magnus Enzensberger

CHARLES ROBERT DARWIN (1809–1882)

A férfi, aki nem akart.
Talpa alatt a föld tengeribeteggé tette.
„Úttörő”, „forradalmasító”, „lángész”, „titán”:
ő nem akart, védekezett,
kezdetől fogva, minden módon.
Hányinger, migrén, hipochondria.

Az iskola nem több, mint fehér folt.
Butának játssza meg magát. Színlelésből középszerű és lusta.
A tananyag visszataszító, elviselhetetlenül unalmas,
elveszett idő. Semmit nem ért a matematikából,
elfelejti a klasszikusokat, marad tudatlan, mint a disznó,
ami a politikát illeti, a történelmet és a filozófiát.

Biztatják, legyen orvos:
nem bír vért látni.
Lelkészt akarnak belőle csinálni:
nem tud latinul.
Kudarok. Mindenből kimarad,
tétova, kitér a következtetések levonása elől,
nem könyököl.

A házasság: borzasztó időpocsékolás.
Gyerekek: még mindig jobb, mint egy kutya.
E szórakozásokat elkerüli:
a szórakozás a legrosszabb.

Majd a híres világutazás: félig kelleetlenül,
félig tévedésből. A fedélzeten
órák hosszat a térképasztalon fekszik.
Szédül, erőtlen.
Mintákat gyűjt, dátumokat, készítményeket.
Meggyőződését megtartja magának.

A vers a *Mausoleum* (Suhrkamp 1975) záródarabja volt. A kötet, melynek alcíme *Harminchét ballada a haladás történetéből* (Siebenunddreissig Balladen aus der Geschichte des Fortschritts), biológusok, politikusok, orvosok, a tudomány hősi halottainak portréin keresztül próbálja megválaszolni a kérdést: ment-e a világ elébb?

Egy délután Malthust olvassa
 (kikapcsolódásképpen): szívdobogás,
 heves hidegrázás és elektromos
 vihar az agyban. Ezentúl
 el volt veszve. Ami belőle megmaradt: az Evolúció.

A FAJOK KELETKEZÉSE megszületett
 és kifejlődött, „ahogy a természet”, föltartóztathatatlanul,
 az ötletek új fajtája, egy folyamatban,
 amely felőrli a felőrölt, fokozatosan,
 lassan és kérlelhetetlenül.

Visszavonul, megnősül,
 meghúzódik egy félreeső faluban,
 kerüli az utazást, a társaséletert,
 befalazza magát: nyugdíjas harminchárom évesen.

Fejem olyan géppé alakult,
 mely alkalmas, hogy nagy tömeg tényét
 általános törvényekké daráljon.

Hét év: A KORALLZÁTONYOKRÓL. SZERKEZETÜK ÉS
 ELTERJEDTSÉGÜK.

Huszonegy év: AZ INDÁS, KÚSZÓ ÉS KAPASZKODÓ NÖVÉNYEK
 MOZGÁSLEHETŐSÉGEI ÉS ÉLETMÓDJA.

Nyolc év: A KACSAKAGYLÓ ÉS A TENGERI MAKK
 (két főlíans az élő fajokról, kettő a fosszilisekről).

A szilárd tok azonban kialakul,
 mely a testet páncélszerűen védi.
 További életemről ezért,
 a publikációimtól eltekintve,
 nincs mit mondanom.

A napi beosztás: legföljebb négy óra munka,
 azután látogatás a melegházakban.
 Hosszú szieszta sálba burkolva
 a szófán. Átöltözés. A vacsora után
 valaki eljátszik egy zongoraszonátát.

Korán ágyba mennek. Álmatlanság:
 Éjszakai többnyire rosszak voltak,
 gyakran ébren feküdt vagy ült az ágyban.

[Hasonlítsd össze: tizenöt mérfölddel (légvonalban) odébb
 egy másik rokkanttal, aki kelleltenül
 és föltartóztathatatlanul a rendszer megdöntésén dolgozik:
 májbaj, hányinger, furunkulózis;

bágyadt, mint egy légy, álmatlan, meggyötört
a túl sok vérfosástól:

Egy gép vagyok, arra kárhoztatva,
hogy könyveket összevonjak, majd őket
megváltoztatott formában a történelem
trágyadombjára dobjam.]

Végtelen sok részlet halmozódik fel, mint korallmész,
sublódokon, mappákban, regiszterekben.

Szegény ördög – jegyzi meg kertésze,
álldogál, és percekig bámul
egy napraforgóra.
Hacsak lenne valami tennivalója,
jobb lenne neki.

Fájdalmas elsatnyulás,
a teljes kiszáradás érzése.
Csak a tudomány marad meg.
Annál rosszabb.
Néha már gyűlölöm is.

Nem akart, sosem akart,
és mégis egész élete a „természeten” függ,
annak vaskos pazarlásával, olcsó kontárságával
és rút kegyetlenségével: módszere
egy könyvelőé vagy egy gilisztáé.
A TERMŐFÖLD KIALAKÍTÁSA
A FÉRGEK TEVÉKENYSÉGE ÁLTAL
ÉS ÉLETMÓDJUK MEGFIGYELÉSE –
ötvenéves tevékenység gyümölcse.
A Föld történetében jelentősebb,
mint gondolnánk: humuszá őrlik izmos
gyomrukban a földet,
tonnaszámra, hangtalanul és feltartóztathatatlanul.

FORDÍTOTTA SALLAY KORNÉLIA

Háy János

A RÓMAI HERCEGNŐ ÉS A LÉGY

Lehetnék a kedvese,
ha mondaná, hogy legyek,
ha nem lépne akként át,
mint Scipio Africa Provinciát.

Lehetnék a hercege,
ha látna, s akarná, hogy legyek,
ha tudná, Róma szült engem is,
nem az elvadult provinciák.

A hercegnőért mindent –
zúgnám akkor, hol itt, hol ott,
elnyúlnék a színes házfalon:
hisz Róma szült, római polgár vagyok.

De nem, a hercegnő nem szeret,
kicsinynek, aprónak se nevez,
neki a császár kell, és
Gaius, a hadvezér.

S ha mégis észrevesz:
Percipi esse est –
mondja, mint az elvakult császár,
mikor lángra vitték Rómát
a barbár seregek.

Percipi esse est!
Uraim, egy légy a házon átrepült,
s most elnyúlik a házfalon!
És nyomomba erednek
a férfiak, Gaius és Caesar,
űznek át a városon,
mint a szelet űzte valaha:
Aeneas.
A karjuk csapkod,
az arcuk ragyog,
honnét is tudnák:
hogy én római polgár vagyok.

LÁTOGATÓ EGY MÁΣ VILÁGBÓL

Meglobban a firhang,
pattan az ablaküveg,
valaki besurran hozzánk,
mikor te nem vagy velem.

Jön egy más világból,
jön, és azt igéri, majd ő pótol,
ebédet főz, zöldséget hámoz,
ha beteg vagyok, ápol.

Valami angyalforma,
egy kicsit igaz sánta –
nappal rendezné az életem,
este mellém bújna az ágyban.

Ott lenne velem a paplan alatt,
néznénk az elsötétült házfalat,
ahogy egy-két lámpa
fényt vet a kerti fákra.

Szorult hozzám, hogy mutassa,
a bőre milyen meleg,
ha víz loccsan rá,
gőzősen sistereg.

Míntha most lenne tizenhat –
suttogja, holott előbb
nekem igérte az örökidőt,
ha szeretem.

Amikor nem voltál velem,
sánta angyalt küldtek
a sánta istenek,
hogy királlyá tegyenek,
de visszalöktem, mondja meg,
az az ország a határainon túl van,
az én birodalmam te leszel.

Marcel Proust

Cikk a „Figaró”-ban

Míg vártam, hogy megvirradjon, behunytam a szemem. A cikke gondoltam, amelyet már jó ideje elküldtem a *Figaró*-nak. Még a kefelevonatokat is kijavítottam. Ahogy kinyitottam az újságot, minden reggel azt reméltem, hogy megtalálom. Már napok óta feladtam a reményt, és azon töprengtem, vajon így dobják-e vissza mindent. Nemsokára hallottam, hogy felkelt az egész család. A Mama is mindjárt benéz hozzám, mert amióta csak nappal alszom, a postás után kívánnak nekem jó éjszakát. Ismét felnyitottam a szemem, már felbukkant a nap. Valaki belépett a szobámba. Kisvártatva a Mama is bejött. Sohasem okozott fejtörést, hogy megfejtsük tettei rugóját. Minthogy egész életében sosem gondolt önmagára, és minden cselekedete a legapróbbtól a legjelentősebbig csak a javunkra szolgált – s betegségem első pillanatától, amikor lemondhattunk a javulásról, ő lett örömmé és vigaszomná –, mivel kezdettől fogva ismertem viselkedése nyitját, könnyűszerrel kitaláltam mozdulataiból szándékát, és felfogtam szándékai célját. Miután jó napot kívánt, láttam, hogy arca szórakozott és közönyös kifejezést ölt, hanyagul tette mellém a *Figaró*-t – de olyan közel, hogy meg sem mozdulhattam anélkül, hogy szemembe ne ötlött volna –, és feltűnt, hogy rögtön ezután szélsébesen távozott a szobámból, mint a bombájától megszabadult anarchista, s szokatlan hevességgel tessékelte vissza a folyosóra öreg dadámat, aki éppen benyitott, s fel nem foghatta, mi rendkívüli eshetett a szobában, ahol ő nem lehet jelen, akkor értettem meg hirtelen, mit akart titkolni a Mama, hogy rá ne jöjsek, hogy megjelent a cikk, és azért nem mondott semmit, nehogy megfosszon a meglepetéstől, s mert nem akarta, hogy jelenlétével bárki megzavarhassa örömet, csupán lekötelezett avval, hogy a világ szeme elől elrejtőzhettem. A Mama csak olyankor tette mellém a postát ilyen hanyag arckifejezéssel, ha volt benne egy cikk tőlem vagy rólam, vagy valakiről, akit kedvelek, lett legyen az akár egy ígész oldal Jammes-től vagy Boylesve-től, akár egy nekem kedves írásmű egyetlen betűje.

*

Kinyitottam az újságot. Nicsak, épp arról a témáról cikkeznek, amiről én! Nahát, ez aztán túlzás, még a szavak is megegyeznek... Tiltakozni fogok... még mindig egyezik, a szavak, az aláírásom... ez az én cikkem. Mégis, mert túl gyorsan ragadott el a bizonyosság, talán a várakozás is kimerített kissé, egy pillanatig még továbbra sem hiszem, hogy az enyém lenne, az öregek folytatják így megkezdett mozdulatukat; de hamar visszatérek a gondolathoz: mégis az én cikkem.

Azután kézbe veszem a lapot, amely egyszerre egy, és rejtélyesen sokasodott tízezerré, tökéletesen azonos benne a cikk, anélkül, hogy bárkitől elragadná, annyi rikkancsnak adnak, ahány csak kér belőle, és a Párizsra boruló vörös égbolt alatt ködtől és nyomdafestéktől nyirkosan viszik be a tejeskávéval együtt minden ébredőnek. Amit a kezemben tartok, az nemcsak az én hiteles gondolatom, hanem ezrek ébredő figyelme, amely befogadja gondolatomat. És hogy tisztán láthassam a végbemenő jelenséget, ki kell lépnem önmagamból, hogy egy pillanatra a tízezer olvasó bármelyike legyen, akinél most húzzák el a függőnyt, és akinek frissen ébredt szellemében úgy virrad fel gondolatom, mint megannyi pirkadat, ami több reménnyel és hittel tölt el, mint az, amelyik az égen most szemem elé tárul. Azután úgy nyúlok az újságért, mintha nem tudnám, hogy benne van a cikkem; kifejezetten elfordítom a szememet mondataim tájékaról, megpróbálom feleleveníteni a legesélyesebb helyzetet, hogy átbillentsem a szerencsét arra az oldalra, amelyben bízom, mint az, aki a pillanat közeit kitarja, nehogy elragadja a túl gyors számlálás. Érzem, közömbös arcot vágok, mint egy beavatatlan olvasó, aztán tekintetem a cikkekre téved, a közepébe, és olvasni kezdem. Minden szó azt a képet kelti bennem, amire törekedtem. Minden mondat első szavától rögtön kirajzolódik az eszme, amit ki akartam fejezni; de a mondataim arányosabban, részletesebben, gazdagabban idézik föl bennem, mert a szerző, valamint a fogékonyság egyszerű állapotában az olvasó is én vagyok, amikor írtam, termékenyebb állapotban, szimmetrikusan folytattam a bennem most felevenedő gondolatot, és

Az írás *L'article dans le „Figaro”* (1908) címmel a *Contre Saint-Beuve* című kötetben jelent meg (Paris, Gallimard, 1954).

ahogy e percben a mondat olvasásába kezdek, a folytatásokra nem is gondolok, ezért lenyűgöznek leleményességükkel. Valóban képtelennek tűnik, hogy az a tízezer ember, aki épp az újságot olvassa, ne érezze irántam azt a csodálatot, amit én érzek önmagam iránt. És bámulatuk elfedi a parányi réseket önnön csodálatomon. Ha szembesíteném cikkemet avval, amit terveztem, ahogy később sajnos sikerülni fog, valószínű, hogy afáziás dadogásnak találok, amelyet a legjobb akaratral is aligha tudnék akár a legrátermettebb személynek megmagyarázni, szemben egy pompás és logikus mondattal, amire pedig, azt hittem, képes vagyok, mielőtt még tollat vettem volna a kezembe. Ilyen érzés töltött el, miközben írtam, és amikor újra elolvastam, s egy óra múltán is ezt fogom érezni; ám most nem vagyok ennek tudatában, minden mondatomat lassan ezer meg ezer frissen ébredt olvasó tudatába töltögetem, akinek behozzák a *Figarót*.

Hogy egy legyek közülük, erőmet megfeszítve levetkezem korábbi szándékaimat, tudatom tiszta lap, bármit kész elolvasni, szüntelen váltakozó varázsos képet, ritka ötletet, a szellem felvillanását, mély látásmódot, ékesszóló kifejezést, jöjjön tehetségem képzete, ami majd lenyűgözi, elbűvöli, betölti őt, valamennyi író közül a legjobban kétségkívül engem kedveltet meg velem. Minden szellemen túllép felvirradó dicsőségem eszménye az ébredézők fölött, és bíborabbnak látszik, mint az összes ablakban rózsálló megannyi pirkadat. Ha rossznak tűnik egy szó, ugyan, észre sem veszik; aztán meg nem is olyan rossz ez így, még így is túl jó nekik. Most, hogy tízezer elképzelt csodálat tényére támaszkodom, életem bánata, a tehetlenség helyett kellemes erőt érzek magamban. Megmenekülök a magamról alkotott gyászos ítélettől, dicsőítő véleményekben élek, eszmém egyre épül minden egyes külön elképzelt csodálatral, a rövidesen várható dichimnuszokkal, s így megszabadít attól a fájdalmas kötelességtől, hogy el kelljen ítélnem magam.

Sajnos, amint önfelmentésem áldásaiban részesülhetnék, magam ítélem el magam! Azért látok képeket a szavaim mögött, mert én akartam őket oda tenni; nincsenek is ott. Ha pedig mégis akadna valaki, akinek képeimet valóban sikerült beszuszakolnom a mondatba, az olvasónak a képeket eleve a lelkében kellene hordoznia és becsben tartania, hogy észrevegye és megszeresse őket! Ha újraolvasok néhány jól megírt mondatot, azt gondolom: igen, ebben a mondatban benne van a gondolat, a kép, nyugodt vagyok, nincs több szerepem, valamennyiöknek csak a szavakat kell felnyitniok, és megtalálják benne az eszmék és a képek kincsházát, elviszi hozzájuk az újság. Mintha bizony csupán a szemnek kellene felnyílnia, hogy elolvassa a papírról a gondolatokat, hogy beeresse őket abba a lélekbe, ahol még nincsenek! Eszmémnek pusztán annyi szerepük lehet, hogy hasonló gondolatokat ébresszenek azokban, akik természettől fogva hozzám hasonlóan gondolkodnak. Mások, akikben szavaim nem találnak visszhangra, milyen badar képet alkotnak rólam! Mit mondhatnak nekik ezek a számomra a dolgokat jelentő szavak, amelyeket nemcsak hogy sosem értenek meg, hanem szellemük meg sem képes jeleníteni? Vajon mit látnak, amikor ezeket a szavakat olvassák? S ha így áll a dolog, minden olvasó ismerősöm azt mondja majd nekem: „Nem valami híres a cikke”, „Hát elég silány”, „Kár volt írásra adnia a fejét”, amíg csak igazat nem adok nekik, mert alkalmazkodni akarok véleményükhöz, és meg nem próbálom ilyen szellemben olvasni a cikket. Hanem többé már nem tudom átvenni szemléletüket, ahogy ők sem tudták átvenni az enyémet. Elragadó képek kelnek bennem az első szótól kezdve, részrehajlás nélkül ejt bámulatba egyik a másik után, úgy látom, kész, úgy, ahogy itt az újságban áll, és ha szemük megakad a cikken, vagy ha megemlítem nekik, nem is tehetnek mást, mint hogy elfogadják, és azt gondolják róla, amit én.

Szeretném hinni, hogy remek gondolataim egyszerre hatolnak be minden elmébe, ám egyúttal mindazokra is gondolok, akik nem olvassák a *Figarót*, akik talán ma nem olvassák el, akik mindjárt vadászatra indulnak, vagy ki sem nyitják az újságot. Aztán meg, ha olvassák is, elolvassák-e a cikkemet? Sajnos, az ismerősök csak akkor olvassák el, ha észreveszik az aláírást! Hanem észreveszik-e? Örültem ugyan, hogy az első oldalra kerültem, de a lelkem mélyén meg vagyok győződve, hogy vannak emberek, akik csak a másodikat olvassák. Igaz, a másodikhoz ki kell hajtani az újságot, és a nevem ott van épp a címlap közepén. Mégis úgy vélem, ha valaki a másodikra lapoz, az első oldalból csak a jobb oldali hasábot látja. Megkísérlem, az az illető vagyok, aki minél hamarabb látni akarja, ki volt Mme de Fitz-James-nél vendégségben, szándékosan úgy veszem kézbe a *Figarót*, hogy meg sem nézem az első oldalt. Megvan, jól látom az utolsó két hasábot, de egy fikarcnyi Marcel Proust sincs többé, mintha sohasem létezett volna! Mégis, még ha nem is érdekli más, csak a második oldal, bizonyára megnézi, ki írta a cikket a címlapon. Nyomban eltöprengök, hogy ki is írta tegnap, tegnapelőtt, és be kell látnom, hogy igen gyakran magam sem nézem meg az első oldalon a cikk aláírást. Megfogadom, hogy ezentúl mindig megnézem, mint egy féltékeny szerető, aki arról győzködi magát, hogy kedvese nem csalja meg, ha ő sem csalja meg

többé. Pedig sajnós jól tudom, hogy az én figyelmem nem vonja maga után a másokét, pusztán abból, hogy eztán sikerül megnéznem az első oldalt, nem következethetek arra, hogy mások is megteszik! Ellenkezőleg, nem is áztatom magam, hogy a valóság képes lenne annyira hasonlítani vágyaimhoz, mint hajdanában, amikor levelet reméltem kedvesemtől, és olyannak írtam gondolatban, amelyet szerettem volna kapni. Tudtam, hogy ez lehetetlen, nincs akkora véletlen, hogy pont azt írja, amit elgondolok, később felhagytam avval, hogy elképzeljem, nehogy a képzelgéssel kizárjam annak a lehetőségét, hogy megírhasssa nekem azt a levelet. Még ha úgy hozta volna is a véletlen, hogy megírja, sok örömet nem lelek benne, mert azt hittem volna, hogy a sajátomat olvasom. Sajnos, ahogy elmúlt az első szerelem, oly jól ismerünk minden mondatot, amely örömet adhat a szerelemben, hogy nincs olyan mondat, még az sem, amelyre a leginkább vágytunk, ami mást hozna, mint ami bennünk rejtezik. Elegendő, ha a leírt szavak éppúgy lehetnek a kedvesünké, mint a miénk, ha egyforma gondolatok támadtak benne és bennem, és amikor elolvassuk, nem lépünk ki önmagukból, elenyészik a különbség aközött, hogy vágyunk-e a levélre vagy megkapjuk, mivel a beteljesülés azon a nyelven beszél, amin a vágy.

Az inassal vásároltattam néhány példányt a *Figaró*ból, azt állítottam, néhány barátomnak lesz, és ez igaz is volt. De legfőképp azért, hogy nedves lapok ezrein ujjammal érinthessem mondandóm megtestesülését, hogy legyen egy másik újságom, amelyet másvalaki vehetett volna meg, ha az inassal egyszerre ért volna a bódéhoz, és hogy egy másik példány mögött képzelhessem magam új olvasónak. Tehát mint új olvasó fogom a cikket, mintha nem olvastam volna, jóindulatom egészen új keletű, de a második olvasó benyomásai valójában nem sokban különböznek az elsőétől, és éppolyan személyesek is. Lelkem mélyén jól tudom, hogy sokan mit sem fognak érteni a cikkből, sőt még a legjobb ismerősök némelyike sem. Ám még ők is azt a kellemes benyomást fokozzák bennem, hogy ma elfoglalom gondolataikat, ha nem is a mondandómmal, azt észre sem veszik, de legalább a nevemmel, a személyiséggemmel, a kiválósággal, amit méltán tulajdonítanak valakinek, aki annyi mindent tudott írni, amiből egy szót sem értenek. Van egy hölgy, akinek olyan képet fest rólam, amilyenre vágyom; ez a cikk, amit meg sem ért, pusztán tényénél fogva kifejezett magasztalásként jut majd el hozzá. Sajnos, ha olyasvalakit dicsérnek, akit nem szeret, szívét sem igézi meg jobban, mint a képekkel telt szavak, amelyek nem találnak visszhangra benne, és nem nyugózik le szellemét.

No, lássuk csak, mielőtt még visszafeküdtem volna aludni, készültem megcsókolni a Mamát, s megkérdezni, mi a véleménye a cikkről. Mivel pedig tapasztalati úton nem tudtam ellenőrizni, vajon a *Figaro* tízezer olvasója olvasta-e és tetszett-e neki, máris égtem a türelmetlenségtől, hogy legalább az ismerősök között végezhessek felmérést. Anyámnak aznap fogadónapja volt, lehet hogy szóba hozzák neki.

Mielőtt elbúcsúztam volna tőle, behúztam a függönyöket. A rózsás égbolton most már érezhetően kialakult a napkorong, s mintegy saját rugalmasságánál fogva felbukkanni készült. A rózsaszín égbolt láttán erős sóvárgás fogott el, hogy elutazzam, mivel gyakran láttam a hajnali égboltot a vonatablak négyzetében hajdan, amikor az éjszakát nem a bezárt és mozdulatlan dolgok fullasztó melegében töltöttem, mint itt, hanem az engem tovasodró mozgás közegében, akárcsak a halak, amelyek alvás közben lebegnek, és változtatják helyüket, amint körülöleli őket a zúgó víz. Eképp virrasztottam vagy aludtam a vonatjaztól ringatva, amelyet fülem a kihallani vélt ritmust követve kedve szerint kapcsolt össze kettesével vagy négyesével, akár a harangzúgást, mintha a ritmus az egyik bim-bamot folyvást nekivetné a másiknak, míg az egyik el nem foglalja a másik helyét, s a ritmus erejének a harangzengés vagy a vonatzaj egyaránt szelíden engedelmeskedik. Ilyen éjszakák után pillantottam meg az ablak négyzetében a fák felett a rózsaszín eget, ahogy a vonat teljes sebességgel repített a vágyott tájak felé. Aztán elkanyarodtak a sínek, és csillagos éjjeli égbolt került a hajnali ég helyére egy falu fölött, ahol az utcákon még kékes éji holdfény áradt. Akkor átfutottam a másik fülkeajtóhoz, ahol egyre jobban ragyogott a szép rózsálló ég a fák felett, és, ahogy a vonat változtatta irányát, így mentem ablaktól ablakig, hogy el ne veszítsem, hogy a bal oldali ablakból utolérjem, ha a jobb oldaliban elvesztettem. Ilyenkor határozza el az ember, hogy folyvást utazni fog. És most újból utolért a vágy; azon az égbolton akartam viszontlátni a Jura zord hegyszorosát a kis indóházzal, amely a világból csak a mellette elhaladó kanyarról szerzett tudomást.

Ám nem csak ezt akartam viszontlátni. A vonat ott állt meg, s ahogy az ablakhoz léptem, ahol beáradt a szénszagú köd, egy tizenhat éves, sudár, rózsás arcú leány haladt az ablak előtt és gőzölgő tejeskávéét kínált. A szépség elvont vágya fakó, mert a képzelet abból építkezik, amit ismerünk, a világegyetemet kényszer és befeljezeten tárja elénk. Hanem egy ismeretlen szép leány egészen mást kínál, mint amit elképzel-

nénk, nem általában a szépség, ami valami mással közös, hanem egy személy, valami sajátos, ami nem más, és egyúttal egyéni is, olyasvalaki, akivel szívesen kötnénk össze sorsunkat. Utána kiáltottam, „egy tejeskávét”; nem hallott meg, láttam, amint távolodik életével együtt, amelyből én hiányzom, szemével, amely nem ismer engem, gondolataival, ahol fájdalom, nem vagyok jelen; szólítottam és meghallott, megfordult és rám mosolygott, közeledett, s míg a tejeskávét ittam, a szemébe néztem, amíg a vonat el nem indult: nem kapta el a tekintetét, hanem némi meglepődéssel nézett vissza, de a vágy ebben rokonszenvet vélt felfedezni. Tényleg szerettem volna-e elnyerni életét, szerettem volna-e vele utazni, hogy ha teste nem is, legalább figyelme, ideje, szokásai, barátsága legyen enyém? Sietni kellett, a vonat indulófélben volt. Azt gondoltam, másnap visszajövök. És most, két év elteltével érzem, hogy visszatérek oda, igyekszem majd a közelében lakni, és hajnalban a rózsás ég és a zord hegyszoros fölött megcsókolom a tejeskávét kínáló vörös hajú lányt. Mások magukkal viszik kedvesüket, s a helybeli lányok iránti vágyukat velük oltják, amikor a vonat indul. Ám így önként megtagadunk valamit, lemondunk arról, hogy megismerjük, amit a vidék nyújt, lemondunk arról, hogy a valóság mélyére hatoljunk. Akik a valóságban egy bizonyos gyönyört keresnek, kedvesük ölelésében el tudják feledni azt a lányt, aki mosolyogva kínálta a tejeskávét. Az amiens-i székesegyház tornyai iránt érzett vágyukat csillapíthatja egy másik szép katedrális látványa. Nekem a valóság egyéni, az örömet nem általában a nővel, hanem bizonyos nőkkel keresem, és nem valami szép templomot keresek, hanem az amiens-i székesegyházat, magával a hellyel, amihez kapcsolódik, a talajával, nem egy vele egyenértékűt, nem a mását, hanem saját magát, a fáradsággal együtt, amivel elérem, az időjárással, a napsugárral, amely egyformán süt rá és rám. És gyakran két vágy egyesül – két évig kíváncsoztam visszatérni Chartres-ba, s miután megláttam a templom előcsarnokát, fel akartam mászni a toronyba a sekrestyés lányával.

Már világos nappal lett, hihetetlen arany sugarakat láttam a földön, amint megmutatták az épp ablakot nyitóknak, hogy a nap csak nemrég kelt fel, s a kertben a nagy napraforgók, a lejtős park, s a távolban a mozdulatlan Loire napsugártól vibrál az arany porfelhőben, amelyet majd csak alkonyatkor látnak viszont az ébredők, de akkor már hiányozni fog belőle a remény szépsége, ezért sietősen igyekeznek le a még csendes útra.

FORDÍTOTTA LÓRÁNT ZSUZSA

Zalán Tibor

KIMEREVÍTÉS

*Avarpergésben galamb
mozdul, riadtan
aranylik a szeme.
Zöldarany golyó-
forgást
merekít végtelenné
a dörrenés.
Hanyatt fekszel,
párnádat bezúzták
a kiszabadult súlytalan
szárnytollak*

MÉZESKALÁCS

*Forgatja, játszik
vele,
beleharap végül.
Szívbe, türelmetlenül,
akár a kisgyerek
Tükrét
beverte az idő*

ÁLDOZÁS

Ne szólíts!
Szólította mégis.
Várj, reszketek!
Sietett elhagyni
később ezért.
A horizonton túl
rángó haltetem...
Ember, csak halász. Ezt
morogta akkor.
Halász, még ember.
Alkonytájt vagy kevéssel
előbb

KÉSLELTETÉS

Összerezzen, amikor
hallja
a kivágott udvar fája
megcsikordul.
Hadarva sorolja elő:
ez apa, ez pedig a
szörny.
Fájdalmasan a hasába
fúrja fejét.
Nem láthatja
a horizonton átvonuló
csótány lassított
diadalát

Schein Gábor

HATTYÚDAL

Mélyegezz léleket? Öldöklő hattyúm,
sekély e kéj. Hosszan én már úgysem
élek, mért tekerjek torkomra gézeket,
mért szálljak lassan el, hisz nem én,

te kellesz, téged várnak még egek,
engem fulladás. És nem kérek több
éneket. Ne adj több hegedő sebet,
meglékelte torkomon ki-be járnak

a boldog hullatársak, már az ő
hírjükhöz hangolok: dalukban nincs
se kéj, se mélység, a lélegzet

halálból halálba halad –
de lám, e dalban is te térsz vissza,
haldokló hattyúm, szép emlékezet.

PRÓTEUSZI VÁLTOZAT KÉT GYERMEKVERSTRE (ORBÁN OTTÓNÁK)

– Kalózbeszéd, mondhat akármit.
– Lassan húzd az evezőt, csónakos,
ne kötözd le, addig tart csak a víz,
míg siklasz hangtalan, hullámokkal

és szelekkel másképp partra most,
szerelemtől elapad. – Hajtsd a vízre
nyakadat: álom-öbölben bárka
lebeg, hattyú vagy, tündérszoknyád

lengeted, szerelem vizén bárka lebeg,
nem süllyed soha el. – Éles a víz,
átmetszi nyakadat, bárka elé köt

a szerelem, változz át, ne lásd
magadat, úszik a csónak, s te
hallgatsz, hideg vizekben.

Naplórészletek, 1938–1944

BARCZA GYÖRGY

KÖZZÉTESZI ÉS BEVEZETI: BÁN D. ANDRÁS

Barcza György a bécsi diplomáciai akadémia végzős növendékeként huszonhárom évesen, 1911-ben kezdte meg karrierjét. Szolgált Athénban, Stockholmban, Koppenhágában, tizenegy esztendőn keresztül a Szentszéknél, 1938 és 1941 között Londonban. Itt ért el pályafutása tetőpontjára. A mindig is számottevő állomáshelyek közé tartozó Londonban pezsgő diplomáciai élet folyt ebben az időszakban. Barcza szoros kapcsolatokat épített ki az angol külügyminisztérium vezetőivel, elsősorban Sir Alexander Cadogan állandó külügyminiszter-helyetttel és Richard Austen Butler államtitkárral. Vérteli diplomataként igyekezett ismeret-ségi körét egyre jobban kibővíteni, sokszor beszélgetett a *House of Commons* kormánypárti és ellenzéki képviselőivel, olykor a *high society* egyes prominens alakjai is fogadták. Kapcsolatot tartott a *Times*, a *Daily Telegraph*, a *Daily Express*, a *Daily Mail* szerkesztőivel is. A közelmúltban megjelent visszaemlékezésében olvasható, hogy 1940-ben, nem sokkal Winston Churchill kormányra jutása után találkozott a miniszterelnökkel is. Nem tudjuk, valójában sor került-e (helyesebben, hogy ekkor került-e sor) nem hivatalos megbeszélésükre. Az azonban bizonyos, hogy majdnem egy évvel később, 1941 áprilisában memorandumot juttatott el Churchillnek, amelyben közbenjárását kérte, hogy Nagy-Britannia ne üzenjen hadat Magyarországnak. Ezt elérte, de az angol–magyar diplomáciai kapcsolatok megszakadását, majd – nyolc hónappal később – az angol hadüzenetet megakadályozni természetesen nem tudta.

Barcza tiszteletet vívott ki magának a külföldi diplomáciai berkekben. Nagy műveltsége, intelligenciája, francia, német, olasz és angol nyelvismerete, nem utolsósorban megnyerő külseje és modora a legtöbb állomáshelyén a társasági élet, az úri szalonok ismert figurájává avatták. Az egyik angol napilap így jellemezte: „*The fastest speaker, thinker and eater in the Diplomatic Corps.*” („A leggyorsabban beszélő, gondolkodó és evő a diplomáciai testületben.”) A művészetek iránt rendkívül fogékony, finom humorral megáldott, erőteljes egyéniség volt. Szerette a „szépet” – a szép festményeket, a szép szobrokat, a szép épületeket. A bájos, fiatal asszonyokat. És minden-nél jobban családját, különösen három gyermekét. Atyai jó barátai közé tartozott Bethlen István, Kánya Kálmán, Teleki Pál. (Velük a húszas évek közepén került közeli ismeretségbe, amikor három éven át a külügyminisztérium politikai osztályát vezette. E beosztásában legjobb barátjával, Khuen-Héderváry Sándor külügyminiszter-helyetttel körverlenül is formálta az ország külpolitikáját.) Gondolkodásán erősen érződött, hogy szinte alig

töltött huzamosabb időt Magyarországon; a hazai politikai élet fejleményeit tágabb perspektívából figyelte, mint Budapesten élő ismerősei és barátai. Hátránya is volt ennek: nehezen igazodott el a magyar belpolitika útvesztőiben.

Családi, szűkebb rokoni és baráti környezete az arisztokráciából, a felsőbb osztályokból került ki. Felesége Jeszenszky Alexa bárónő volt, akinek révén a görög királyi pár barátságát is elnyerték. (Barcza nagynénje, Festetics Mária grófnő pedig Erzsébet királyné udvarhölgyeként szolgált néhány évig.) Jó ízlését, a minőség iránti érzékét ez a környezet szabta meg. Volt azonban világszemléletnek, erkölcsi felfogásának egy kritikus, bár ebben a közegeben korántsem szokatlan vonása: nyílt ellenszenv a zsidósággal szemben. Az őszirózsás forradalmat azért is elutasította, mert Károlyi Mihályt és a körülötte csoportosuló polgári radikális intellektueket gyenge politikusoknak tartotta, akik átadták a hatalmat Kun Bélának, és uralomra juttatták a vörös terrort. (Az erőszakot általában is gyűlölte.) A zsidótörvények hatálybalépésekor, és különösképpen a deportálások megindítása idején azonban megdöbbenve figyelte az eseményeket, és tiltakozásának nemcsak naplójában adott hangot. Figyelemre méltó 1939 januárjában Imrédy Bélával folytatott beszélgetése. Megmondta a miniszterelnöknek, hogy Londonban sem a Foreign Office, sem a közvélemény nem nézi jó szemmel a magyar szélsőjobb térnyerését, s azokat az intézkedéseket, amelyeket a hivatalos politika a zsidóság gazdasági visszaszorítására előkészített. (Barcza irathagyatékának és a korabeli angol külpolitika prioritásainak ismeretében azt mondhatjuk, hogy ez nem csupán a brit külügy, hanem elsősorban saját álláspontját tükrözte.)

Barczát nemcsak jó emberismerete segítette karrierjében. Azon kevesek közé tartozott, akik tévedéseiket nem szégyellték bevallani. Horthy Miklós kormányzó tevékenységét hosszú évekig üdvözítőnek tartotta az ország számára – benne a Ferenc József-i „boldog békeidők” folytatásának megtestesítőjét látta. Az idő múlásával azonban egyre kritikusabban vélekedett a kormányzóról, míg nem 1942-től kezdve szinte kizárólag őt okolta azért, hogy Magyarország hadviselővé vált a németek oldalán. Másként ítélte meg Kállay Miklóst. A miniszterelnök 1942–1944 közötti „balanszórozó” politikáját megvetette, mert mindinkább úgy vélte: Magyarországnak határozot-tan, minden következményt vállalva szembe kell szállnia a németekkel. E véleménye mögött nemcsak józan megfontolás állt. Barcza magánéletének egyik mélypontja alighanem 1943–1944-re tehető, amikor Kállay és szűkebb baráti köre tudtával, de mint magánember Svájcban

tárgyalt az angolszász országok nem hivatalos képviselőivel a háborúból történő kiugrás lehetőségeiről. Nagyon megkeseredett volt ekkoriban, mivel pontosan érzekelte (s ezt már 1941-ben „megjövendölte”!), hogy Magyarországra tartós orosz megszállás vár, s tudta, hogy ezért nem térhet többé haza. Még nagyobb fájdalmat okozott neki, hogy felesége és gyermekei nem voltak vele, közel egy évig semmit nem tudott róluk. Nem csoda, hogy 1943-as és 1944-es naplójában megsokasodtak a bántó kifejezések. Valahányszor Kállayról írt, vitriolba mártotta tollát. Mérlegelőképességét többször elvesztette, de 1944 áprilisában a Sztójay-kormányt el nem ismerő, disszidens követekből és diplomatákból még megszervezte a Követi Bizottságot, amelynek doyenje lett. A szervezet csak morális sikereket ért el, többet nem is lehetett elvárni tőle. S ha Barcza sokszor elhamarkodottan ítélte is meg a hazai politikai elit tevékenységét, kétségbeesett tisztánlátása vitathatatlan. 1943. szeptember 8-án följegyzti naplójába: „Megszállnak német »barátaink«, à la Dánia, ez a legvalószínűbb, mert soká nem fogják tétlen nézni a Kállay-féle szabotázszt. Azután pedig még a háború vége nem fogja a béke visszatértét jelenteni, sőt azt hiszem, az igazi bajok akkor lesznek. Nyomor, zavarok, zűrzavaros politikai állapotok, és a nagy angolszász-szovjet ellentét kibukkanása.” Kiábrándult az itthoni begyepesedett, szűk látókörű „magyar urakból” és a közéletből, ami mindent csupán magyar szemszögből látottat.

Barcza még Svájcban vetette papírra emlékiratát, a negyvenes évek végén azonban már Firenzében élt. Hosszú olaszországi tartózkodása idején nagyon megszerette ezt a várost, kivált páratlan szépségű műemlékei miatt. 1952-ben az ausztráliai Sydneyben telepedett le – kilenc évvel később ott halt meg.

Barcza György 1914-től 1947-ig vezette körülbelül 12–13 000 oldalt kitevő naplóját. A bordó, bőrkötésű bejegyzések többnyire egy évet fognak át. Nincsenek meg az 1920-tól 1923-ig terjedő kötetek, és több hónap hiányzik 1924-ből is. Valószínű, hogy Ausztráliában elkallódtak. (Az biztos, hogy 1952-ben magával vitte

őket.) Elvesztek az 1941. január 1-jétől május 21-ig tartó bejegyzések is. Írójuk az első három évet németül vezette, s később is előfordulnak német, francia és angol nyelvű beírások. Általában napról napra foglalta össze a fontosabb nemzetközi és magyar politikai eseményeket és a vele történeteket. Hosszabb, két-három hónapos kihagyás csupán akkor fordult elő, amikor szabadságon Magyarországon tartózkodott. Ilyenkor később, állomáshelyére való visszatértekor tömörítette a megélteteket. Írógéppel s legtöbbször éjszaka írt. Utólagos betoldást vagy javítást sehol nem találtam. Bár a naplókban sokszor ismétli önmagát, feljegyzései mégsem unalmasak. A nagy horderejű, világpolitikai történések rögzítését gyakran szakítja meg korabeli viccekkel, pletykákkal, anekdotákkal, a diplomácia kulisszatitkainak feltárásával. Olvasmányos írások ezek is. Barcza már kiadott emlékirataiban szerepelnek pályafutásának legjelentősebb és legérdekesebb diplomáciatörténeti vonatkozásai, ezért itt viszonylag kevés szerepel belőlük. A kihagyott részeket [...] jelzi, a rövidítések a szerző rövidítései, csupán ott oldottam fel őket, ahol a jelentésük nem egyértelmű. A válogatás további szempontja volt, hogy a személyények minél hívebben tükrözzék a naplók tartalmát. Valahányszor Barcza ismételte magát, vagy bántó, durván személyeskedő megjegyzéseket tett egy-egy kortársára, ezeket elhagytam. A szöveget szöveghűen, de a mai központozás és helyesírás szabályai szerint adom közre. Az irathagyaték a stanfordi (California) Hoover Institution archívumában található 80 030-8.33 jelzet alatt – az 1938 és 1944 közötti naplók a 6., 8. és 9. számú dobozokban.

1995. tavaszi–nyári californiai tanulmányutamat a Magyar–Amerikai Fulbright Bizottság ösztöndíja tette lehetővé, amelyért ezúton is köszönetet mondok. Köszönet jár a Hoover Institution Archives munkatársainak is, akik a hagyatékot a legnagyobb gondossággal rendezték. Végül, de nem utolsósorban, hálával tartozom Barcza György örökösének, Mrs. Maya Cranitch tanárnőnek, aki volt szíves engedélyezni e naplórészletek publikálását.

1938

Február 10.

Zog[u] albán király, kinek házassági próbálkozását Mikes Hannával tavalyi naplómban leírtam, most, úgy látszik, már komolyabban készül megnősülni, és e célra Apponyi Geraldine-t választotta ki ama hajadonok közül, kiket neki „elővezettek”. [...] Persze a Mikes, mely azelőtt *feu et flamme* volt a dologért, és Hanna is, ki amint egy királyi arához illik, fülíg szerelmes volt Zog[u]ba, ekkor egyszerre átcsapott a másik végletbe, és „bűdös kecskepásztornak” nevezte a királyt. [...] Egy szegény, apátlan magyar lányt leviszik Tiranába, és egyszerűen eladják egy balkáni törzsfőnöknek. Milyen élete lesz ennek a szegény lánynak Albániában! Zog[u] maga, bármennyire is azt állítják, hogy elegáns, csinos ember, nem más, mint egy kikentkifent fodrászegéd szépség, ki a volt cs. és k. hadseregben őrmesterig vitte, és némi nyelvtudáson kívül alig bír más kultúrával. A király egy kis villában lakik nővéreivel, kik elhíztak, mohamedán nők, és sohase mozdul ki a villa kertjéből, mert vagy száz vérbosszú is fenyegeti életét. Egyszer mert csak külföldre utazni, és ekkor Bécsben az opera előtt rá is lőtt egy albán. [...] A szegény buta kis eladott menyasszony Tiranában maradt, hol senki sem maradt mellette, és azt mesélik, hogy egész nap a király nővéreivel van, kik mást sem tesznek, mint albánra tanítják, és szagos olajokkal kenetik őtet, jó régi török szokás szerint hizlalva őt, mert tudvalevőleg balkáni ízlés szerint a testi bájít nőnél a testi háj jelenti.

Június 15.

Londonra mindig azt mondják, hogy egész más város, mint a többiek. [...] Semmi nagyszerű, semmi monumentális, semmi impozáns. A Palazzo Barberini vagy Farnese főkapuján tán beférne egy egész ilyen londoni magánház. És egyik olyan, mint a másik, ha nem volna a kapukon szám, még a lakók is eltéveszte-

nék. [...] Sok a Rolls Royce, sok a príma angol márkájú kocs. Aki francia kocsin jár, Renault-n vagy más, az már valószínűleg házmester, sőt viceházmester lehet. Egy kocs sem előz erőszakosan, a kis kocs az útszélen megy, előrehagyva az erősebb, gyorsabb kocsikat. Úgy hajt minden *chauffeur*, mint nálunk kevés úrvezető! Fegyelem és rend és előkelő lassúság. Senki sem siet. Senki sem lármáz, senki sem türelmetlenkedik. [...] Itt betartja a szabályokat a lord és a fiatal fűszeresegéd egyaránt. Ez teszi ennek a nemzetnek a nagyságát és erejét! Eddig csak utcaképeket láttam, így csak ezt írhatom le, de ez imponáló, és mondhatom, hogy én, aki bejártam gyalog és autón Európa majd minden városát, soha oly nyugodt biztonságban nem éreztem magam kocsimban, mint itt, a londoni utca zajtalan forgatagában! Azt hiszem, ha itt egy kocsivezető gyorsan megelőzve a többieket áthajtana egy tilos jelzésű utcakeresztezésnél, hát a bobby elájulna ennek láttára, mert ez itt tán még soha elő nem fordult. Ha pedig ráordítana az előtte vagy mellette haladó vagy álló kocs vezetőjére, az úgy nézne rá szóltanul, mint egy szegényre, aki hirtelen megőrült. Ez az, ami az embernek itt első nap már feltűnik, és mindezért London tényleg más város, mint a többi. Mert mások az emberek, mások a szokások, más a temperamentum, és főleg más a karakter. Az angol nem az eszet vagy intelligenciát tartja a legelső emberi követelménynek, hanem az első a jellem, a második a test külseje, a harmadik, ha éppen van, az ész. De az utóbbi nélkül is a világ legelső népe az angol, minek hát neki a túl sok ész vagy szellem, a fő a belső fegyelem, a *fair play* és az egészséges test, az ápolt külső és ruházat. Az angol odaáll és udvariasan hallgat, azután, ha kell, kiveszi a fontot, és ezzel el is van intézve a legtöbb emberi szükséglet és kérdés...

Június 16.

[...] Délben lunch a Ritzben. [...] Mellettem éppen az öreg Kapurtaiai maharadzsa evett. Megszólítottam, hogy emlékszik-e még rám és Pestre. Emlékezett v. csak úgy tett, mindegy, de igen udvarias volt. Társaságában egy fiatal, piros kabátos, fekete hajú nőcske, persze magyar, Karátsonyi grófné (?). Hát ebben a cikkben határozottan nagy exportunk van! Ez is propaganda, bár gyorsan romló „áru”, de ki-ki azt exportál, amit tud. [...]

Június 17.

[...] Én értem, hogy az angolok magukat a világ legelső nemzetének tartják, de ami a legnagyobb, az az, hogy ezt senkivel sem éreztetik, udvariasak, nincs bennük semmi a más népek önteltségéből. És ez az igazi nagyság, a szerénység, jó nevelés, a drill, a fegyelem, az udvariasság nagystílűsége. Ha visszagondolok az olaszok nagyhangú, nagyképzű frázisaira! *Il Duce ha sempre ragione – Italia la prima nazione del mondo – Il primato del mondo*¹ – itt ezt soha senki se mondja, szerények, udvariasak, szívélyesek, sohasem fennhéjázók, nem nagyképzűek, önteltek, és ezért... ezért az elsők!

Június 26.

[...] Tegnap este a Palladiumban voltam. Ez egy nagy varieté, melyben naponta 3 előadás is van. Mondhatom, elég gyenge volt. Kivéve egy-két táncszámot, csupa buta, naiv dolog, melyeken azonban a jó angolok halálra nevettek magukat. Ha egy furán öltözött alak egy másik kövéret hátba vág, és az elterül a földön, hát mindenki röhög. Nálunk Közép-Európában, a vicc és a szellemes jókedv hazájában az ilyen dolgokon legfeljebb iskolás gyerekek nevetnének, ezek is az alsóbb osztálybeliekből. De egy táncosné hihetetlen ügyesen és szépen táncolt. Az angol nők kitűnő természetűek, vékony bokájuk, lábszáruk van, izmos combjaik, egyenes természetűek, és pompásan mozognak. Hiába, a sokféle sport tenyésztette ki ezt az emberfajt. [...]

Június 27.

[...] Anglia csak annyiban törődött és törődik velünk, amennyiben a közép-európai és az európai békét mindenáron fenn kívánja tartani, mert fél, hogy a francia szövetsége folytán belevonatik egy oly általános konfliktusba, melyből haszna semmi vagy alig, de kára biztosan lenne. Majd ha az angolok megértik, hogy állandó és biztos béke csak bizonyos igazságtalanságok gyökeres kiküszöbölése után képzelhető el, akkor hathatósabban fognak minket is pártfogolni. Ma még nincsenek ennyire. Békét akarnak, békére intik a németeket, cseheket, minket egyaránt. Azt elismerik, hogy velünk sok és súlyos igazságtalanság történt, hogy szétdaraboltak esztelenül, és a magyarok milliói nyögik az idegen uralom jármát, de türelemre intenek, várjunk, most fontosabb, nagyobb problémák vannak itt, mint mi, öleltük kis kérdéseink. Mintha az angolok a felnőtt szülők volnának, akikhez a gyermek hiába megy panaszra, hogy elvették, eltörték kedvenc játékát, a szülőknek sok a gondjuk, éppen veszekednek, féltik a saját egzisztenciájukat, életbevágó kérdésekben vitatkoznak, és akkor jön a panaszkozó gyermek... mit tehetnek vele? Nyugtatják, kiküldik, várjon, most nem érünk rá, mondják, hagyjatok békén, elég bajunk van nekünk is, és fontosabb, mint

nektek, menjetek szépen vissza és ne zavarjatok. Ez Anglia, és ezek vagyunk mi, magyarok. [...] Gazdasági-lag sem vagyunk érdekesek itten. Irak érdekesebb, mert petróleuma van, Perzsia szinte, de mink van nekünk, amijük nincs az angoloknak, tán barackpálinka? Ezért még nem fogják magukat érettünk exponálni, akármennyire szeretik is a jófajta brandyt! Vagy a tojás, a csirke, a libamáj, a pulyka... Istenem, ezeket máshonnet is megkapják. Nem mondom, becsülnek minket, aki ismeri történelmünket, és főleg, aki Pesten volt, és akit elbűvölt a pesti élet, a margitszigeti éjjelek, a hullámfürdő, a szép magyar asszonyok, a romantikus magyar dolgok, azok szeretnek is, de a Foreign Office és a City nem romantikából élnek, azoknak béke kell és petróleum! Németország az más. Azt nem engedik túl nagyra nőni, Franciaországot védik mindenáron, a Szovjettel kokettfroznak, hogy ezzel a németeket sakkban tartsák. Nekünk meg kell elégednünk az érdeklődésükkel, rokonszenvükkel, azzal, hogy egyet-mást megvesznek cikkeinkből, eljönnek hozzánk olcsón mulatni holdas, meleg, pesti, nyári éjjeleken a Duna partjára!

Július 2.

Az itteni mentalitásra jellemző a következő kis történet, mely közép-európai politikai füleknek egészen valószínűtlenül hangzik, de állítólag, mint egy igen megbízható, magas rangú ismerősöm mondta, megtörtént. Chamberlaint valaki megkérdezte, hogy hiszi-e, hogy Beneš és Hodža cseh miniszterelnök a kisebbségi kérdést jóhiszeműen fogják-e fel, és lojálisak-e? A *prime minister* azt válaszolta, hogy igen. Kérdezi az illető, hogy ezt honnét tudja. Chamberlain feleli: „A legautentikusabb forrásból, maga Masaryk Jan itteni cseh követ, kit megkérdeztem, mondotta ezt!” Micsoda különbség van az itteni és nemcsak a közép-európai, de a kontinentális felfogás és mentalitás között! Ezek itt olyan jellemes és jól nevelt, becsületes emberek, hogy eszükbe sem jut, hogy egy szerencsétlen követ, legyen az cseh vagy akármily más nemzetbeli, ha tőle kérdezik, hogy államának feje és miniszterelnöke becsületes emberek-e, egyebet nem felelhet, mint a legkategorikusabb igent! De ez tipikusan angol, ezért sajnos csillagászati távolság választja el ezt a *fair play*-re, őszinteségre és becsületességre nevelt nemzetet attól az emberi produktumtól, amit Közép-Európában a háború, a forradalmak, a nehéz idők kitermeltek, képmutatásban, hazugságban és jellemtelenségben. És mivel az angol elvből inkább a jót hiszi el, mint a rosszat, ha most pl. Chamberlain tőlem kérdezné véleményemet Beneš és Hodža felől, és az nem lenne éppen olyan, sőt valószínűleg egészen más, mint Masaryké, akkor Chamberlain azt gondolná, hogy ez a magyar követ nem beszél igazat, mert hiszen Beneš és Hodža jóhiszemű, rendes emberek, hiszen Masaryk cseh követ mondta, ezt neki pedig csak tudnia kell! [...]

Július 7.

Tegnap este *court* volt a Buckingham Palotában. [...] Elvonult előttünk vagy 1500 hölgy, de mondhatom, odakinn a Piccadillyn vagy a Regent Streeten negyedóra alatt több csinos nőt látni, mint a Buckinghamben majd két órán át! Micsoda öreg, felcicomázott, sántító, csetlő-botló öreg csatalovak támolyogtak el előttünk. Aztán sok csenevész, rosszul nőtt fiatal lány is, némelyik szépen hajtotta meg magát, másik esetlenül, a szegény kis *king* meg ekkor már ülve csak bólogatott a fejével, rettentően unta, meglátszott rajta. [...] Végre, már azt hittem, kidőlök az álldogálástól, elfogytak ezek a szépségek, és átvonultak a külön diplomata *buffet*-hez, mialatt a király eltűnt valahol, bizonyára aludni ment. [...] Sok remek lila, fehér orchideát is láttam, de micsoda csúf, öreg, ráncos, bütykös kézben!! Ilyen az élet, odakinn az a sok szép, elegáns, jó természetű asszony a nagyvilágban, akik ide be nem jöhetnek, odabenn meg ez a csúfsági kongresszus!

Július 16.

Egyszer egy külföldi egy angollal sétált estefelé a Hyde Parkban, és látja, amint egy bokor aljában egy szerelmespárocscsa minden *gêne* nélkül meglehetősen nekivetkőzve végezte a könnyűatlétika eme legkellemebb gyakorlatait... Midőn angol barátjának figyelmét felhívta erre a szokatlan jelenetre, az ezt mondta: „Igen, ilyet nem szokás ily nyilvánosan cselekedni, de még sokkal kevésbé illik észrevenni, és abszolút lehetetlen szóvá tenni.” Angol mentalitás. Senki sem törődik azzal, hogy más mit csinál, addig, amíg azzal mást direkt nem zavar. A kontinensen azt mondják erre, hogy képmutatás, hipokrizia, itt meg azt, hogy egyéni szabadság és jó nevelés. Már az egyéni szabadság gyakorlata annak részéről, aki ilyet művel, jó nevelés meg annak a részéről, aki ezt nem veszi észre. Mármost okosodjék ki az ember. Egy biztos, hogy ez a felfogás igen kényelmes és kellemes, mindkét félre nézve! [...]

1939

Január 20.

[...] Karácsony után a Kormányzónál jelentkeztem azzal, hogy Uraynak² azt mondtam, hogy rövid

időre Pesten vagyok, ha a Főméltóságú Urat érdeklí az angliai helyzet, úgy hívasson. Horthy tényleg hívott is, és majd egy órán át voltam nála. [...] Azzal kezdte a kihallgatást, hogy azt kérdezte, mit mondanak rólunk Londonban. Nehéz kérdés, de amelyre őszintén feleltem. Azt válaszoltam, hogy társadalmilag még mindig igen rokonszenveznek velünk, de bizonyos aggodalommal nézik a német befolyás növekedését nálunk. Erre a Kormányzó indulatosan azt mondta, hogy „Mondd meg, kérlek, az angoloknak, hogy én nem fogok lefeküdni a németeknek, és nem adom el sem magamat, sem az országot nekik. A németekre szükségünk van, nélkülök nem boldogulunk, de szolgálk nem akarunk lenni. Én nem mindig hallgatok a minisztereimre és államtitkáiraikra, én végeredményben azt teszek, amit jónak látok. Az angolokat nagyon becsülöm, kiváló, úri nemzet, és tulajdonképpen a legokosabb lett volna, ha Magyarországot a háború után egyszerűen angol fennhatóság alá helyezték volna, mert az angol kitűnő adminisztrátor, meghagyja a népeknek a sajátosságait, nem vegzálja őket, és így jó dolgunk lett volna...” (Hihetetlen kijelentés egy államfő részéről!)

[...] Minket egyelőre még nem tartanak teljesen náciknak, de aggodalommal nézik a német nácik felé való csúszásunkat. Itt Horthy ismét fogadkozott, hogy ha kell, ő erélyes lesz, nem tűr felfordulást, „majd lövetni fogok, ha kell”, mondta (gondoltam magamban, kivel?) stb. [...]

Beszélgetésünk azzal kezdődött, hogy I.[mrédy] azt kérdezte, vannak-e még barátai Angliában? Azt feleltem, hogy még vannak, de ezek nagy aggodalommal szemlélik a magyar belpolitikai eseményeket, és attól tartok, hogy ezek ellenszenvet fognak ellenünk Angliában kelteni. [...]

Visszatérve a magyar belpolitikának angol visszahatásaira, nézetem szerint a zsidótörvény kérdésében két dologra kellene feltétlen ügyelni. Először arra, hogy ha már ilyen radikális törvényt kell hoznunk, úgy ezzel azután érzük is be, és ne történjenek minden héten újabb és újabb hatósági intézkedések a zsidók ellen, hanem álljon be egy nyugalmi állapot. Ez azért fontos, mert a propaganda ellenünk a gyakori és folytonos újabb rendeletek és intézkedések által mindig újabb támadási anyaghoz jut ellenünk, amit elkerülendőnek tartok. [...] Másodsor, és ez a legfontosabb, ne történjen nálunk a zsidók ellen semmiféle brutalitás, a vagyon- és életbiztonságot minden körülmények között meg kell óvni. Egy felgyújtott zsidó üzlet vagy zsinagóga, néhány megvert vagy pláne meggyilkolt zsidó esete többet árthatna nekünk a nyugati külföldön minden zsidótörvénynél. Az angolok igen érzékenyek mindenben, ami embertelenség, minden brutalitást védtelenek, nők, gyermekek, öregek ellen abszolút elítélnék. [...] Angliában hajók érkeztek éhez, fázó, mindenükből kifosztott zsidókkal és gyermekekkel, és ez az, ami itt végtelen megütközést keltett, és amiért az angolok ma a németeket gyűlölik. Nekünk, akik a német példára most kezdjük el a zsidók befolyásának visszaszorítását, ami teljesen jogos, nagyon ügyelnünk kell arra, hogy ez ne fajuljon el embertelenséggé, és hogy felelőtlen elemek ne erőszakoskodhassanak védtelessel zsidókkal szemben. [...]

Még az ősszel, elutazásomkor, határozottan németbarát volt a hangulat, mindenki azt hangoztatta, hogy a németekkel együtt kell a csehek ellen fellépni, sőt sokan egy német–cseh konfliktus esetére azt kívánták, hogy mi azonnal álljunk fegyveresen a németek mellé, és velük egyidejűleg támadjuk meg a cseheket, addig most, december végén, midőn hazaértem, a németeket mindenki szidta. Az „egy ló, két ló, három ló, becsapott a mázoló (Hitler)”, közmondássá vált. [...]

Április 9.

[...] Az angolok közmondásos lassúsága ezekben a kritikus időkben igazán élesen üt el a németek és olaszok villámgyors cselekvéseitől! Az alkotmányos és parlamentáris államok gépezete csigalassúsággal mászik az események után. Az angol mentalitás maga is igen lassan reagál minden külső eseményre, amíg realizálja, hogy tulajdonképpen mi is történt, amíg tisztába jön a dolgokkal, amíg határoz, és azután cselekszik, addig... Hitler vagy Mussolini országokat foglalnak el. [...] Azután, a parlament nélkül itt semmit sem lehet csinálni. Ez is eltart napokig, amíg összehívják, amíg tárgyalnak... most még, ha véletlenül hétvége van, pedig Hitler rendesen pénteken vagy szombaton „szabadít fel népeket...”, akkor az öreg Chamberlain Skóciában halászik, és a miniszterek falun ülnek. [...] Amíg ez a tempó itt meg nem változik, ezek bizony mindenről lekéznek, és amíg az angoloknál előbbre való lesz a golf és a halászat minden másnál, mindig hátrányban lesznek.

Április 21.

[...] Milyen szép tavasz van itt! Remek virágok nyílnak a parkokban, suhannak a Rolls Royce-ok, tele vannak a szép *restaurant*-ok... London ma még a béke és gazdagság fővárosa, az egyetlen, az utolsó ilyen Európában. Vajon meddig? Hitler nem szól semmit sem, táncol az egész világ idegein. Mussolini igen békés beszédet mondott, ha csak ő lenne, nem kellene féltetni a világbékét, de Hitler nem politikus,

ő vezér, ő próféta, ő egy *genie*, ő egy őrült, ki nem tudja, mi van idekűnn, nem mondják meg neki az igazat, és azt hiszi, hatalma mindenható. Pedig a történelem tanítja, hogy diktátor még soha sikerrel nem fejezte be pályafutását. A végén túl merész lett, emberfeletti vállalkozásokba fogott, és belebukott. A fák nem nőnek az éjgig...

Április 22.

[...] Hitler azt a szokatlan kérdést intéztette a szomszédos kisebb államokhoz, hogy tényleg félnek-e a németektől. Eszembe jut erre az az anekdota, melyet még a világháborúban meséltek. Egy hadifogoly azt írta haza, hogy pompás dolga van, lakása kényelmes, ellátása bőséges és jó, kitűnően érzi magát stb. Levele végén hozzátette, hogy „Barátom, József, ki ennek ellenkezőjét állította, tegnap kivégeztetett!” [...]

Április 23.

[...] Azt hiszem, a németek is már halálosan unják ezt az örökös parancsra való lelkesedést, pártgyűlést, minden szabad idejük erre megy rá, és hiába, egy bizonyos korban minden polgár szívesebben ül otthon házikabátban a kávéja mellett, mint ácsorog órákig az Unter den Lindenen azért, hogy a Führert 2 percre láthassa elautózni, vagy unalmas pártgyűléseken propagandaszónokokat hallgasson. Az emberi természetet sem lehet örökre gúzsba kötni, az őshajlamok felülkerekednek végül, evés, ivás, szerelem..., de heilezés, pártélet... ugyan, kinek kell mindez *à la durée*?

Június 16.

Londoni vicc: *Chamberlain takes weekend in the country – Hitler takes countries at the weekend.*³ [...]

Szeptember 1.

[...] Hatra az alsóházba mentem. Történelmi ülés. [...] Vicces, hogy a lengyel nagykövet mellé pont Majszkij szovjet nagykövet került. Chamberlain beszélt. Elmondotta a hírhedt 16 pontos lojális német javaslat történetét, melyet azok, kikhez intézve volt, ezt visszautasításnak veszik Berlinben. Egy ember valószínűleg most minden felelősség, és ez Herr Adolf Hitler. Mussolinire azt mondotta, hogy mindent megtett a béke érdekében. A ház majdnem megéljenezte a Ducét. [...] Raczyński lengyel nagykövetnek kifejeztem rokonszenvemet, úgy mint mindenki. A szovjet nagykövet piszkosszürke ruhájában, mint egy belpoklos, úgy lett kerülve, senki rá sem nézett. Velem mindenki igen barátságos volt, egy megtért bárány többet ér száz igaznál! Egy hülye dél-amerikai nagykövet megrázva kezem azt mondotta: „*défendez vous*”, mondtam is neki, hogy ő könnyen beszél 8000 km távolságra a németektől. [...]

Október 8.

[...] Churchill mondása, hogy „a háborút Hitler kezdette, de majd mi fogjuk befejezni”, itt az első mondás, mely átment a köztudatba. [...]

December 1. Éjféli

[...] De ha elgondoljuk azt, hogy kinek köszönhető az, hogy a szovjetet behozta Európába, hogy Hitler volt az, aki, hogy a német erőszakosságok biztosabban sikerüljenek, eladta magát a Szovjetnek, és átadta neki Lengyelország felét, a balti államokat és most a finneket is, kiket Németország valaha úgy támogattott, akkor a felelősség a bolsevizmus ezen előretöréséért Hitlert terheli a történelem előtt. [...]

1940

Május 5.

[...] Ha Hitler nem nyeri meg a háborút 1940-ben, úgy 1941-ben alig fogja, és 1942-ben biztosan nem. Ez az egy, amit már ma is biztosra lehet venni – mást semmit. [...]

Június 29.

Az angolok xenofóbiája, félelme a kémektől és a *fifth column* működésétől már valóságos hisztériába csapott át. Míg a m[últ] év őszén, a háború kitörése után, az itt levő 71 000 német, osztrák, cseh stb. menekült szabadon maradt, jártak-keltek, a Ritz tele volt németül beszélő zsidókkal, addig most, Hollandia és Norvégia megszállása után, melyekben nagy szerepet játszottak a németbarát kémek (a *fifth column*), egyszerre kitört itt az idegenellenes düh. Ha valaki nem beszél perfekt angolul, már ferdén néznek rá, és fokozatosan mindenkit internáltak. Közben persze a legártatlanabbakat is, azokat, akik a náci gyűjtőtáborokból

menekültek ide, és bizonyára még jobban gyűlölik a náciakat, mint maguk az angolok. [...] Hol vannak a jól öltözött, udvarias, előkelő angolok? Elbújtak, szégyenlik magukat, aggódva, remegve várják, mi lesz velük. Akárhogy alakuljon is a helyzet itt, egy biztos, vége az előkelő, konzervatív, gazdag angoloknak. A politikában alulmaradtak, vagyonuk rámegegy a háborúra, vége az utolsó arisztokratikus konzervatív monarchiának Európában.

Július 6.

[...] Sokszor gondolkoztam azon, hogy mi is lesz a sorsuk ezeknek a feljegyzéseimnek. Ezt a naplót 1914 óta írom, nézeteimet már többször kifejtettem bizonyos események felől, ami manapság tulajdonképpen kockázatos dolog, mert ha avatatlan, sőt ellenséges kezekbe kerülne, úgy bizony bajom is lehetne ebből. Isten tudja, mi vár ezekre a naplókra. Vagy elvesznek majd az események forgatagában, vagy megmaradnak, és egyszer majd egészen érdekes olvasmánnyá válnak, majd akkor, ha a történelem nyugodt és tárgyilagos megítélésének szemszögéből lehet majd nézni, minden egyéni előítélet és érdek nélkül. Engem naplóm írásánál más szempont, mint a saját magam lelkiismerete és hazafisága, nem vezérelt, Magyarország sorsa és java, minden magyar szellemi érték fennmaradásának gondja. [...]

Július 19.

Ma este 7-től 8 utáni hangzott el Hitler nagy beszéde a Reichstagban, Ciano⁴ jelenlétében. A beszédnek majdnem fele Németország eddigi győzelmeinek, sikereinek felsorolása volt. Utalt az okt. 6-iki békeajánlatára, melyet a szövetségesek visszautasítottak, holott ő előre megjósolta, hogy érdekükben feküdt volna annak elfogadása. A franciák ezt ma már beláthatták. A norvégiai háborúra azt mondta, hogy Anglia el volt szánva Norvégiát elfoglalni, így ezt meg kellett előzni. (Azt hiszem, ezt maga Hitler is hiszi, holott ez biztosan nem igaz, mert aki az angolokat ismeri, tudhatja, hogy minden kezdeményezés mily távol állott tőlük.) A Norvégiában partra szállt angol katonaságra igen megvető jelzőket használt. Azután Hollandia és Belgium megtámadását és elfoglalását ugyanezen megokolással indokolta, majd a francia háborúra tért át, itt kiemelte a franciák hősiességét. [...]

Ezután jött a beszéd igazi politikai része, mely meglehetősen rövid és nem nagyon ügyes volt. Még a beszéd első részében azt mondta, hogy mindig szándéka volt az angolokkal baráti viszonyt és együttműködést létesíteni, de ez nem sikerült. Októberi békeajánlatát az angolok visszautasították, így ma fel volna mentve minden további békejavaslat megtétele alól, de ált. emberiességi okokból és a háború továbbfolytatásának oktalansága miatt egy utolsó békefelhívást intéz Angliához. Ha Churchill és társai ezt nem akarják meghallani, akkor az angol nép pusztulása, szenvedése, nyomora miatt a felelősség őket fogja terhelni. Meglehet, hogy Churchill és társai majd idejekorán Kanadába menekülnek, de az angol népet nem lehet Kanadába kimenteni. Németország mindig fel volt készülve egy hosszú évekig tartó háborúra, ember- és nyersanyagokkal, ma még jobban fel van, mint azelőtt. Olaszország magatartásával hathatósan támogatta szövetségesét még a háborúba lépése előtt is. Németországról az ellenséges külföldi propaganda mindenféle vad és hülye híreket terjesztett, egyszer, hogy Finnországot, másszor, hogy Romániát akarja megtámadni, majd hogy Ukrajnát akarja megszerzeni. A német-szovjet viszony romlásába vetett ellenséges vágyálomok tévesek, a német-szovjet barátság politikai realitás, mindkét hatalomnak megvan a maga érdekszférája, melybe nem avatkoznak bele. A háború most utolsó fázisához érkezett, akármeddig tart is, Németország győzni fog. *Heil Sieg.*

Ez a beszéd több okból érdekes. Először azért, mert politikailag eléggé ügyetlen. Ügyetlen, mert nélkülöz minden konkrét politikai alapot Németország jövőbeli terveit illetően, és csak a megszokott ált. frázisokat tartalmazza. Azt lehetett hinni, hogy Hitler most pozitív javaslattal áll elő, Európa igazságos újrendezése, a világ kereskedelmének megszervezése, a felesleges vérontás helyett a nemzetközi kollaboráció stb. csupa olyan dolgok, melyekkel az amerikai közvéleményre nagy hatást gyakorolhatott volna, és megerősíthette volna a non-intervenciós áramlatot Amerikában. Mindez elmaradt. Békét akar, de hogy mily áron, nem mondta, és világos, hogy az ár szerinte a német uralom a kontinensen. Ha pedig Anglia nem hódol be, el lesz pusztítva. Ez Amerikában a lehető legrosszabb hatást fogja kelteni, mert diktátum, és ezt Amerika be nem veszi. [...]

A beszéd másodsorban lélektanilag is ügyetlen volt, mert az Anglia elleni gyűlölet hangjából kitűnt, hogy mégsem egész biztos a maga dolgában. Sőt kimondotta, hogy akárhány évig is tart még a háború, Németország erre is fel van készülve. Tehát ezzel bevallotta, hogy az invázió sikerében nem egészen biztos. Elmulasztotta az angol-francia ellentétet kiélesíteni, Spanyolországról egy szóval sem emlékezett meg és... rólunk sem. Mindenből az látszik csak, hogy Angliát akármennyire is gyűlöli, Churchillt és az angolokat mégis nagyra tartja, méltó ellenfélnek, nem pedig megvetendő *quantité négligeable*-nak. Aki a németeket

ismeri, az tudja, hogy ha valakit szidnak v. gyűlölnék, az jele annak, hogy értékelik jóban-rosszban, de számolnak vele. [...]

Augusztus 9.

[...] Ma délben Mr. Weyring, a *Daily Telegraph* dipl[omáciai] tudósítója evett itt. Jellemző dolgokat mondott el, titoktartást kérve. A múlt napokban egy igen sok téves adatot tartalmazó, teljesen elferdített tényeket leíró cikk jelent meg a *Daily Tel.*-ban Erdélyről. Mr. Weyring elmondotta, hogy a cikket sem Gordon Lennox, sem ő nem írták, hanem a lap ... filmszakértője! Így már értem, miképpen jelenhetnek meg ily badar és ostoba cikkek, ha pl. a filmszakértő írja Erdélyről és a magyar–román kérdéstről a diplomáciai cikkeket akkor, midőn az erre hivatott ember véletlenül nyaral. Ez a mai angol sajtó! Nem annyira rosszindulatú, mint hihetetlenül tudatlan és tájékozatlan.

Szeptember 3. Éjjél

[...] Érdekes beszélgetésem volt ma bolgár kollégámmal, ki okos, józan és tapasztalt ember. Momcsilov szerint Hitlernek nem is szándéka az angol birodalmat teljesen tönkretenni, megsemmisíteni, mert jól tudja, hogy azután csak, a Szovjet és Japán hatalmasodnának el a világon. A németek csakis a mai angol rezsimet, Churchillt és követőit, az angol pénzügyvilágot akarják megsemmisíteni, Európában a német életteret biztosítani, és Németország részére szabad tengerentúli gazdasági kapcsolatokat és gyarmatokat. Hitler a mai Angliát akarja csak megtörni, és egy számára előnyös, megegyezéssel békébe belekényszeríteni, de nem végleg elpusztítani. Ezt már azért sem, mert ennek igen nagy ára volna, és a németek azt, amire szükségük van, olcsóbban is megkaphatják. [...]

Ma este a Dorchester Hotelben ebédeltem. Jazz játszott, párok táncoltak, az asztaloknál pezsgő, kitűnő ételek, vaj és cukor adagolva, de elég, sokan felöltözve, sokan nappali ruhában, de egészben véve egy olyan jókedvű, zavartalan békekép, mint azelőtt. Éppen hogy nem csupa frakkos úr és esti ruhás asszony volt ott. Úgy 11 óra felé megkérdeztem a pincért, hogy nem volt-e légiriadó. Azt felelte, hogy oh, igen, már másfél órája tart – majd később jelentette, hogy épp most hangzott el az *all clear*. Ez jellemző az angolok kitűnő idegeire, fegyelmezettségére, bátorságára. Odakint légitámadás folyt, idebenn meg tánc, zene, esti multság. Az angolok hihetetlen nyugalommal viselkednek. Legtöbbször azt mondják, hogy eszükben sincs megváltoztatni szokásaikat Hitler kedvéért vagy magukat zavartatni. Kijárnak, mulatnak, alszanak, nem törődnek semmivel. Ebben igen nagy nemzeti erő rejlik. Az élet juszt is folyik tovább. [...]

Október 23.

[...] Churchill, ki múltkori beszédében a németek inváziójáról beszélve azt mondotta, hogy „Csak jöjjenek, várjuk őket – mi és a halak!“. [...]

November 7.

[...] A háború mindent megváltoztatott Franciaországban, Auteuil, Longchamp, Chantilly versenyterei, a Riviéra, Nice, Monte-Carlo, Biarritz is mind-mind halottak vagy tetszhalottak, de vége van a pompának, luxusnak, eleganciának, a nagy életnek, a „*grande vie*“-nek. Én még megértem ezt, részt vettem mindenben, a fiatal generáció már nem is fogja tudni, mi volt egy udvari bál, mi egy nagy verseny, mi az elegáns, nagy élet. Legfeljebb füstös, szűk kis bárókban tolonganak egymás hegyén-hátán a mai fiatalok, olcsó és rossz italok mellett, ma már legfeljebb olcsó erotikát kapnak, a művészien stílusos, elegáns *grande vie* helyett. Ők nem tudják, mi volt az, mi meg csak emlékezünk arra, ami volt, és alighanem elmúlt örökre. [...]

December 30.

[...] Soha még szorongóbb, aggodalmasabb érzésekkel nem zártam le naplóm az év végén, mint ezúttal. Nemcsak hazám, de az egész világ sorsa, kultúrája, értékei forognak kockán, vannak halálos veszélyben, ami mellett a saját egyéni sorsom porszem csupán. Az 1941. év sötét, aggasztó kérdőjelként áll előttünk és az egész emberiség előtt.

1941

Október 1.

[...] Olaszországban különben már néhány hete betiltották mindennemű édes cukrászsütemény készítését azzal az indoklással, hogy a jelenlegi „komoly időkben nem illendő falánkságot és cukros süteményeket fogyasztani“. Ez a megokolás igen komikus. [...]

Feljegyzek még néhány pesti viccet, melyek jellemzők az itteni hangulat[ra] és felfogásra: *Was ist der Unterschied zwischen Hitler und Mussolini? Hitler ist ein Blitzkriegler – Mussolini ein Kriegblitzer.*⁵ – Hitler elvezítette a háborút, és a békefeltételek a következők voltak: egy kis állam feje lesz, melynek lakossága kizárólag zsidókból fog állni. Hadserege olaszokból és adminisztrációja magyar lesz, és végül meg kell házasodnia. [...] Az optimista: Meglátod, barátom, hogy legközelebb Rooseveltt és Sztálin találkoznak? Miért? Rá akarják venni Angliát, hogy lépjen be a háborúba. [...]

Október 5.

[...] Tragikus sors ez, melyben az ember önkéntelen is azt kérdezi magától, nem lett volna-e nemcsak becsületesebb, de okosabb is állami függetlenségünket *a tout prix* fenntartani, nem lavírozni, nem belépni a Tengelybe, és inkább nyíltan megszállatni magunkat, mintsem így burkoltan, mint ahogy jelenleg már vagyunk és mely megszállásból könnyen lehet egy nyílt megszállás is? Ezek a súlyos problémák voltak azok, melyek a revolvért szegény, becsületes Teleki Pali kezébe adták, kire azután itt ráfogták, hogy „örült” volt, azért ölte meg magát, mert meghibbant. Teleki jól látta, hova megyünk, mi lesz velünk majd a végén a dolognak, se becsület, se ország. Teleki tudta, miért hal meg.

Október 6.

[...] Egy viccel végzem. Magyarország annyi területet szerzett már vissza, hogy most gyarmatot is fog kapni. A „Kongó Bánátot”. (Mert mire visszakapjuk, kongani fog, oly üres lesz, úgy kifosztják.)

Október 19.

[...] Este a Casinóban B[ethlen] Istvánnal beszélgettem. Lassacskán körülültek többen is minket. B. ma még tagadhatatlanul Magyarország legképzettebb, *legroutinirtabb* és legintelligensebb politikusa, dacára annak, hogy a közéletben már csak mint felsőházi tag vesz részt. Tíz éven át volt miniszterelnök, ő hozta létre a magyar–olasz közeledést, majd barátságot. Nyílt szemű, utazott ember, aki európai viszonylatban is kivitelképes, amit ma a legkevesebb magyar politikusra lehet mondani. Hiszen a mai vezetők látköre alig terjed tovább a Róma–Berlin-tengelynél, fogalmuk sincs, mi a tengeri hatalom, mit jelent az amerikai tőke és ipar, mily erőt képvisel a Brit Birodalom. Azt hiszem, a mai vezetők között alig akad egy-kettő, aki más nyelvet, mint a németet, érti, és ezek soha más újságot, mint a hazaiakat és legfeljebb a németeket, nem is olvasnak. Mily kár, hogy egy oly nagy érték, mint B. István, parlagon hever, hogy tekintélye az országban hanyatlott, mert 1933-ban, midőn a nagy gazdasági krach volt, lemondott,⁶ elment és otthagyt mindent! Igaz, kormánya csupa gyenge emberből állott, kiket nem tartott kézben, alatta a visszaélések igen lábra kaptak, cinikus volt, mert azt hitte, egyetlen erős kéz elég ahhoz, hogy a közvélemény hallgasson. Ez nagy hibája volt B. Istvánnak, de mindez nem von le abból semmit, hogy ma ő az ország szellemileg legelső politikai szakembere bel- és külpolitikában. [...]

Október 24.

Hazai vicces hír: Az új japán kormányelnököt Tojo tábornoknak hívják, a magyar lapok is így írtak róla. Persze sokan vicceltek ezzel a magyaros hangzású névvel. Egyszerre azután a külügyi sajtóosztály ukázt adott ki, hogy tilos ez a név, és helyette Tojót Tozsónak kell írni. Így magyarosították meg a japán miniszterelnök nevét, holott Tojó sokkal magyarosabb lett volna. Most ezen röhög mindenki.

Október 27.

[...] Mind jobban arra a meggyőződésre jutok, hogy ha a háború még eltart is 1944–45-ig, a náciakat oly megsemmisítő vereség éri majd, melyhez képest 1918 elhalványul. Sajnos majd akkor mi is a rossz, a német oldalon leszünk. A Szovjet pedig majd megszáll minket, hiszen ő van hozzánk a legközelebb, és akkor majd a német zsarnokságból a szovjetbe kerülünk. A barna diktatúrából a vörösbe. Szép kilátások!

November 25.

[...] A Ritz mostani képe is egészen más, mint azelőtt. Idegen csak német vagy olasz van, ezek is majd mind üzletemberek, bevásárlók vagy újságírók. Mulatságos őket megfigyelni. Csúnya, gyűrött kinézésű emberek, óriási bakancsokban, rossz ruhákban. Megérkezésük után rávetik magukat az enivalókra, és mohón habzsolják a jó magyar kosztot. Sokszor nők is vannak velük, jobb- v. baloldaliak. Ezek közül a németek az első napokban feltűnő ápolatlanok, sem púder, sem *rouge* nincs rajtuk, mert hiszen a náci *régime*-ben ezt nemigen illik. De a pesti légkörben hamarosan megtanulják a pesti nőktől a *make up* művészetét. Már egy-két nap múlva púderozva, *rouge*-ozva jönnek az étterembe, azután vadonatúj bundák, cipők, ruhák látha-

tók rajtuk, melyeket persze itt vásároltak. A férfiak mellettük ezáltal csak még otrombábbaknak néznek ki. [...] Feltűnnek néha horvátok is, olyan tanító v. tornatanár külsejű alakok. [...] Kínos feltűnést keltek néha, ha szokásom szerint szmokingban ebédelek. [...]

December 12.

Pell USA-követhetnél reggeliztem. Elmondotta, hogy tegnap este volt Bárdossynál, ki láthatólag feszélyezve közölte vele, hogy Magyarország a hivatalos kapcsolatait Amerikával megszakítja. Pell, aki nagy barátunk, azt mondta nekem, hogy igyekezett Bárdossy szájába oly magyarázatát adni a közlésnek, hogy a magyar kormány idegen (német) nyomás alatt nem tehetett mást, de Bárdossy erre ingerülten félbeszakította, és emelt hangon azt felelte, hogy szó sem volt idegen nyomásról. A kormány önállóan és saját elhatározásából szakítja meg az Egy. Államokkal a dipl[omáciai] viszonyt. Pell ismét megpróbált Bárdossyra hatni, mert azt szeretete volna elérni, hogy Rooseveltnek, majd ha előtte jelentésre megjelenik, Magyarország javára olyasvalamit mondhasson, hogy mi rettentő német nyomás és erő alatt állva kénytelenek voltunk az USA-val megszakítani a viszonyt. De Bárdossy nem akarta megérteni Mr. Pell jóindulatú inszINUÁCIÓIT, megmaradt amellett, hogy szó sincs idegen befolyásról nálunk, a lépést a kormány határozta el, és semmi más magyarázata ennek nincs. [...]

December 18.

[...] Keveset járok ki, a Casinót inkább kerülöm, mert untatott már az a sok buta és naiv beszéd, amit ott hallani. Mindenki abban hisz, amit szeretne. Ez jellemzi a magyarokat. Külpolitikai ítéletük mindig érzelmi mozzanatok által van befolyásolva, pedig mihelyt a rokon- vagy ellenszenv a politikába belejátszik, elhomályosul a józan, tárgyilagos ítélőképesség. [...]

December 30.

[...] Azt, amit néhányan hisznek, ti. hogy a németek katonailag annyira le fognak gyengülni, hogy már nem lesznek képesek úgy fenyegetni, mint még ma, így könnyebb lesz nekik ellentállni, én sajnos nem osztom. Ellenkezőleg, azt hiszem, hogy minél rosszabbul fog a németeknek menni, annál erőszakosabbak és brutálisabbak lesznek velünk szemben. Utóvégre akármennyire is legyengül majd Németország katonailag, bent meg gazdaságilag, annyi katonai ereje mindig lesz, hogy néhány hadosztályt Magyarországra küldjön „rendcsinálás”, avagy, mint a náciok szokták, „protekció” céljából. Ezekhez azután majd lelkesen fognak csatlakozni a mi nyilasaink és a honvédség nyilas része, és Magyarországon megbuktatják a mai régime-et, az országot pedig nemcsak politikailag és gazdaságilag fogják megszállni, mint ahogyan most is már van, hanem katonailag is.

1942

Január 16.

[...] Sokan már Hitlerről csak per a „Führer” beszélnek, mintha a mi Führerünk is ő volna (sajnos az is), van olyan is, aki nyíltan hangoztatja, hogy bárcsak szállnának meg minket egészen a németek, hogy végre rend legyen itt. Ezen „rend” alatt persze azt értik, hogy ők kerüljenek vezető állásokba, hatalomra, pozíciókba. Bárdossy szegény tudja, látja ezt, de mit tehet ő? Vállalta ezt az utat, most már végig kell járnia becsülettel, de ő tudja, hova vezet ez az út, akármi is lesz a háború vége. Csak arra, hogy teljesen megszűnik önállóságunk, ha a németek győznek, ha meg a másik oldal, úgy mindazok, akik ma vezetnek, tehát felelősek, el kell hogy tűnjenek, és az ő tévedéseikért az országnak kell majd felelnie. Szegény Bárdossy Laci emberfeletti feladatot vállalt, egy öngyilkos örökét vette át, ami így is, úgy is *hereditas damnosa*. [...]

Április 26.

Tegnap este megnéztem Fedákot a *Vén diófa* című zenés darabban. Valaha, úgy 1900 legelején Fedák Sári volt „a primadonna”, pompásan táncolt, originálisan játszott, olyan színpadra lépett úrilányféle volt, kinek Degenfeld Imre komolyan udvarolt, és el is akarta venni, de családja megakadályozta. A *Bob herceg*, a *János vitéz* stb. darabokban tízszer is megnéztük Fedákot, ki feszes trikóban mutogatta igen szép lábait, ami akkor már elég merészség volt. Bezzeg a mai meztelenségek mellett az semmi volt, de akkor a *sex appeal* netovábbja. Fedák most nagyanyai korban van, szőke parókás, omlatag húshalmaz, hangja sose volt, ma még kevesebb, szegény öregnek élni kell, hát fellép. Szomorú dolog így látni az idők múlását, hogy lesz mindenből, ami valaha, 30–40 éve csupa szépség, báj, fiatal rugalmasság volt, egy tipegő, agyonfestett hústömeg. Pedig azok az idők szépek voltak, elegáns volt az élet, urak voltunk, volt pénzünk és stílusunk, ma

egyik sincs, vagy ha pénz van is, stílus az már nincs. Divatos, csinos színésznők, kikkel az ember séparékban vacsorázott, kik kegyeit egy ékszerért v. kevesebb összegért meg is lehetett vásárolni, nincsenek, mert tönkretette őket a konkurencia. A társasági hölgyek konkurenciája. Ma már nincs primadonna, nincs *grande cocotte*. Minek is lenne, mikor a *sex appeales comtessektől* rendesen olcsóbban is meg lehet ugyanazt kapni, akár szerelemért, akár anyagiakért. Ma a bárók, a *cocktailek*, a *vampek* ideje van, nem a keringős bálók, a pezsgő, a Stefánia út, a Park Klub, az öreg Berkes ideje. A régi dolgokat megölték az újak. A *cocotte*-okat a társasági hölgyek, a szép nagy bálókat a „lokálok”, hol félsötétben összezsúfolva egymást dörgölve rángatóznak a párok, a Stefániát kiölte az autó, a Berkest a jazz. Ma nem virágot ad a gavallér, hanem egy doboz amerikai Chesterfield cigarettát (mit odaát *taxichauffeur*-ök színek), nincs kocsikorzó, autó is alig, a szép bécsi keringők, nóták helyébe néger ritmusok léptek, az urak este nem öltöznek át, *salope* szürke ruhákban, gyűrött gallérban, színes nyakravalóban mászkálnak, és ha egy nőt két héten belül nem kapnak meg, hát vagy otthagyják, vagy elveszik, főleg ha lokálnő az illető, és van esze magát elvételni. Tucatszám vettek el társaság- és arisztokráciabeli fiatal urak lokálnőket, kis színésznőket, egymás barátait, kikkel nyugodtan ülnek ki a Ritzbe ebédelni. Azelőtt is volt minden, ami ma van, de stílussal, félséssel. Volt valami művészi, valami regényes, valami úri az akkori mulatozásban, ma ez már nincs. Minden nő rettentő pénzéhes, és kihalt a szégyenérzet, és az, amit németül „*Standesbewusstsein*”-nek neveztek. Ma a *comtesse*-ek úgy viselkednek, mint akkor még a *grande cocotte*-ok sem. Úgy váltogatják a barátait, mint az angol *costume*-jeiket, hathetenként, két hónaponként. Házasodnak, elválnak, keresztül-kasul szeretkeznek. És minden nő keresni akar valahogyan. Pláne ha grófné. Akkor belesodródik valami vállalatba, kicsit tud rajzolni, nyelveket, félsé is van, hát a mai „üsd a zsidót!”-jelszavas világban ez nem is nehéz. Megfőznek egy öreg, gazdag vállalati elnököt v. igazgatót, ez azután alkalmazza őket valami jogcímen, és „keresnek” így havi 1000–1500 pt. (pengőt). Akinek meg ez nem kell, az egész nap járja a *cocktail*-eket, bárókat, olasz titkárok váltják fel egymást ágyában, néha el-eltűnik pár hétre külföldre, ki Rómába, ki Svájcba, és ott mulat, persze nem egyedül. Ezalatt a férj itthon meséli, hogy szegény neje bronchitisát délvidékre ment kúrálni... A nő azután megjön kicsattanóan, frissen, új bundákkal, ékszerekkel. Közben üzleteznek is, adnak-vesznek, cserélnek, sőt csempésznek. Ez a mai társasági nő típusa. Lehet-e csodálkozni, hogy a rendezőbb úriúruk irtóznak a házasságtól, mert csak kétféle nő van, vagy ilyen *sex appeal*-es, üzleti szellemű *vamp*, vagy pedig esetlen kis fruska. Kit vegyek el, mondogatta nekem egyszer egy még ma is igen gazdag fiatalúr. Hiszen a lányok vagy mind utcai nők, vagy csúf ludak. Mégiscsak jobb volt régen. Akkor a színésznő, a *cocotte*, a *comtesse* megmaradt a maga működési terén, megfértek szépen egymás mellett, és az urakban volt stílus. Ma a nők osztálya egybeforr, csak szép és csúnya van, ügyes vagy ügyetlen, a fiatalurak meg *gangsterek* meg *apache*-ok keverékei. Mindez eszembe jutott, mikor a Fedáknak nevezett történelmi romot láttam tegnap tipegni a Magyar Színházban. A Fedák, a Pálmay, a Petrás, a Péchy Erzs, hol vannak ezek ma? Kihalt fogalmak, megszűnt típusok. Úgy, mint kihalt a stílus, a jó modor, az udvariasság, az igazi úri elegancia. [...]

Június 3.

[...] Este a Park Klubban ettem, Pálffy Józsu és Prónay Gáborral. Rajtuk kívül senki se volt ott. Délután megrendeltem ebédünket. Istenem, valamikor, nem is oly régen, milyen élet volt ott ilyenkor. [...] Mikor a fenti nagyteremben a lányok derékig rózsacsokrok között ültek, az öreg Berkes játszott, és a nagy *fraise* színű függönyöket széthúztuk, és azon derengett be a tavaszi hajnal kékesrózsaszín fénye. Hol vannak ezek a szép lányok, szép asszonyok, elegáns fiatalurak? A szépleányokból elhízott, öregedő mamák lettek, a szépasszonyokból köszvényes, görbe hátú vénasszonyok, az elegáns fiatalurakból őszülő vagy egészen ősz, unalmas öregurak. Nagy-Magyarországból a kis szegény trianoni Magyarország, azután meg a mai megalázt, remegő, „megnagyobbzott” Magyarország. [...]

Július 4.

[...] Hóman Bálint, ki a kultuszminiszteri tárcát oly hősiességgel védte, mint Sebastopolt a Szovjet, végre lemondott. Utóda Szinyei Merse. Hóman tíz évig volt kultuszminiszter. Sváb eredetű volt és „nyilas pufinak” nevezték itt, náci rokonszenvei miatt. Hiú és rettentő kövér ember volt, Rómában többször megéltem mint minisztert, ki a Vatikánba is elment. Emlékszem, rettentően drukkolt egyszer, hogy kap-e pápai ordót. Közbenjárásomra meg is kapta, pedig Pacelli⁷ ellenkezett. Alig tudtuk nagy hasára ráerőltetni a Gregorio Magno-nagykereszt szalagját, és mikor fenn volt, láttuk, hogy a mellével egy vonalban fityeg a kereszt. El kellett vágni a szalagot hátul, és egy darab gumiszalagot betoldani. Vanitatum vanitas! [...]

Sokszor tapasztaltam azt is, hogy minket, akik ismerjük a világot, akiknek láthatóan nem ér véget Berlin és Rómánál, hanem tudjuk, hogy mily kiváló faj az angol és az amerikai is, tudjuk, hogy mily végte-

len emberanyag- és nyersanyag-tartalékaik, de pénzük is van, azzal vádolnak, hogy persze, anglofilek vagyunk, mert „szerettünk a londoni klubokban élni, a gazdag, elegáns angol vagy amerikai életet stb., stb.”. Ez teljesen hamis beállítása a dolognak. Igenis szerettem Londonban élni, mert becsültem és rokonszenvesnek tartom az angol fajt, modoruk, érintkezési formáik végtelen kellemesek, gazdagságuk a velük való együttlételemmel kellemessé is tette. [...] A lelki és testi kiválóság egy nemzetben sem olyan, mint az angolban.

Augusztus 27.

Most jövök Horthy István⁸ temetéséről. [...] Végtelen várakozás után jött elsőnek Ciano, kíséretével, majd Ribbentrop⁹, kíséretével. Az olaszok sötét bőrű alakok, kicsinyek, de rendesen néztek ki. A németek, egyik nagyobb, mint a másik, egyik csúnyább, mint a másik. Ciano elhízott, pocakos lett. Ribbentrop szűk vállú, sápadt, szürke arcú, szeméit mindig lesütve tartja, úgy néz ki, mint azok az állatok, melyek mindig föld alatti üregekben élnek, poshadt, szürke, vézna lények. Kíséretében csupa katona és tengerész. Keitel tábornok¹⁰ az egyetlen, aki úgy nézett ki, mint azelőtt egy rendes tábornok. A többi vékony, esetlen, kopasz, *race-los* megjelenés. Egy párnak direkt Lombroso-koponyája volt. Hol vannak ezek a régi német császári hadsereg tisztjeitől! [...] Ciano sötétkék, olasz diplomata-egyenruhában, pocakosan, barnán. Egyik lábáról lecsúszott a harisnyája v. nem viselt harisnyakötőt, de jó darabon kilátszott meztelen lábszára. Ribbentrop fakó arcszínnel, lezárt szemekkel, pózolván ült ott. Már bejövetele is direkt szfnészkedés volt. Megállt a ravatal előtt, kezével mindenféle komplikált karlendítéseket végzett. Az egész olyan volt, mint egy rossz színház. [...]

Szeptember 18.

Soha még ily pompás, verőfényes, szép ősz nem éltem meg ilyenkor Magyarországon. Angliában volt ilyen idő most 2 éve, 1940. szeptember-okt.-ben. Látom még magam előtt a Great Fosters-i régi kastélyhotelt, melyet valaha VIII. Henrik vadászlaknak építtetett, és melyben azután leánya, Erzsébet királynő is lakott. A szép, ápoltságos angolkert. Windsort, a Windsor Parkkal, melyen át annyiszor kocsiztam, hol gyakran sétáltunk, azután Brayben a Kings Head-i kis angol kocsmát, hol oly kitűnő burgundit ittunk, hozzá ettünk a jó kis *Irish lobster*. Azután Sunningdale-t, a szép, kényelmes házamat, a remek kertet, a bársonypuha, üde zöld angol gyepet, bokrokat, virágokat. Azután Albury Parkot, hol Albánál¹¹ sokat weekendeztem, és az utat oda a remek erdőkön át, melyeknek sárguló lombjai között csillogott az őszi harmat. Ugyanilyen ősz volt akkor, Londont bombázták minden éjjel, odakünn meg a gyönyörű angol őszben élünk, de minden délelőtt, mikor bekoocsiztam Londonba, kíváncsian lestem, hogy vajon, ha kocsim bekarnyarodik az Eaton Place-re, nem találom-e romokat a követség helyén. Délben azután a Claridges-ben luncholtunk jó ismerősökkel, szépasszonyokkal kitűnően ettünk, ittunk, válogattunk a havannákban, és megbeszéltük, ki jön hozzám falura aznap vagy weekendre. Éjjel azután hallottuk úgy 9 óra felé Egham és Stainesből a szirénák üvöltését, mire utánuk elkésvé megszólalt a sunningdale-i kis gázgyár tompa gőzkürtje is. Szegény londoniak, gondoltuk odakünn, a biztos falusi helyen! Hallottuk, amint átbúgnak fejük felett hullámokban a német gépek, pontosan vacsora közben vagy rögtön utána, szakácsom felesége, Lakatos Rózi jelentette is, „kérem, már itt vannak a sógorok”. Kimentünk a ház előtti udvarra, onnét láttuk London irányában a fényeket, tudtuk, mindegyik mit jelent, melyik gránát, bomba, világítógránát. Hallottunk tompa robbanásokat, gyors egymásutánban kettőt-hármat, összenéztünk, „bomba”, mondta valaki, azután ettünk tovább. Soha ezt a gyönyörű és félelmetes angol ősz el nem felejttem. [...]

Közben Londont mindig jobban bombázták. Szegény Vukovich Ifi titkárnőm házát éjjel bomba rombolta szét, ő álmában lelte halálát. Sima lakását teljesen szétrombolta egy bomba, Bolgár lakásának felét, egy gépirónőket a romok alól húzták elő. Midőn délelőttönként bementem Londonba, minden utcán romokat láttam, sokszor újakat és legújabbakat. A londoniak meg zuhogó esőben, ködben, hidegben, didegve álltak már de. 11-kor a *subway* állomások előtt, hogy du. 4-kor végre leengedjék őket a biztos óvóhelynek számító földalatti állomásokra. Londoni házam kietlen, hideg, piszkos volt. Néha át-átmentem, kihozni egyet-mást autón Sunningdale-be, megmenteni az esetleges bombázástól. Mindenem kint volt már, de azért mindig akadt egy és más tárgy, amit megtaláltam, és sajnáltam otthagyni. [...] Délután azután besötétedés előtt mentem ki Sunningdale-be, ami unalmas út volt, 42 km be és 42 vissza. A Great Western Roadon, Staines és Eghamen át. Teára kint voltam, azután megjöttek uraim, később a vendégeink, ha voltak. A kandallóban lobogott a tűz, ittunk teát, a titkárok chiffróztak, ha nem volt távirat, sétáltunk. Levelek hazulról néha jöttek, ezek közérdekű részeit ki-ki felolvasta.

Azután jött a tél. Leesett nov.-ben az első hó, de másnapra el is olvadt. Az éjjeli támadások lassan megszűntek. Be se mentem már mindennap, csak 2-3-szor hetenként. Falusi életet éltem, de igazi angol kényelemben, a környéken kirándulgtam, az erdők még mindig lombosak, szépek voltak, Jankovichcsal

Windsorba jártunk kommissiózni, este azután nagy ebédek, biliárdpartik voltak. Éjjel felhívtuk az öreg Goode-ot,¹² hogy mi újság odabent, mire az öreg gyakran azt felelte, hogy „it is rather noisy now here”,¹³ mikor odabent durrogtak az ágyúk, robbantak a bombák. [...] Azután lassan kezdett kitavaszkodni. De akkor már tudtuk, hogy soká nem leszünk ott. A magyar–angol viszony mindjobban romlott. Az angolok türelmesek voltak, de előre megmondta nekem Mr. Eden,¹⁴ hogy ha az országot átengedjük a németeknek katonai műveletekre, úgy megszakítják velünk való kapcsolataikat. Ez azután be is következett ápr. 7-én. Még ápr. 18-ig voltam ott, csomagoltunk, fájt a szívem otthagyni a szép, elegáns házat, melyben mindössze csak 6 hónapig és 18 napig laktam. Az angolok velem a legelőzékenyebben bántak, járhattam-kelhettem még a szakítás után is, számjelben táviratozhattam, tudták, hogy bennem megbízhatnak, mert nemcsak diplomata, de úr is vagyok, aki semmit sem fog tenni azok ellen, kiknek vendégszeretetét élvezi.

Mindez most úgy eszembe jutott, ezen a gyönyörű őszön, mely annyira emlékeztet az 1940 őszi Angliában. A sok ismerős baráti arc, a sok szép hely mind megelevenedik előttem, életem egyik legérdekesebb idejét éltem ott át. Oly egyszerre szakadt meg ez a fonál, Sunningdale, a sok jó barát, ismerős, minden-minden, vége lett. Itt egy új, egy más, egy sokkal rosszabb világban kellett magamnak 54 éves koromban új életet teremteni. Bele kellett szoknom ebbe a tengely-léggörbe, a suttogásba, az óvatosságba, a sok megváltozott dologba. Az az érzésem volt, hogy egy más planétára került hajótörött vagyok. A régi úri, szabad Magyarországot alig találtam már meg. Legfeljebb annak maradványait, romjait. De most, hogy kezdek beidegződni ebbe a léggörbe is, sokszor eszembe jutnak az angliai napok, veszedelemben éltünk, de emberien, szabadon és egy kiváló, nagy fajhoz tartozó nemzet körében, mely abszolút lelkesedéssel és akarással egy emberként állta a nehéz időköt. Ott volt miből erőt és örömet meríteni. Itt???

Szeptember 25.

[...] A világtörténelem azt mutatja, hogy csak igen kevés vezető államférfinak sikerült idejekorán átváltania a „másik oldalra”. Talleyrand nem sok volt a világtörténelemben. Kállay pedig biz’ isten messze van attól, hogy Talleyrand legyen, oly messze, mint Nyíregyháza... Párizstól! [...]

Szeptember 26.

Külön fejezetet alkotnak a még Pesten élő diplomaták. Persze már csekély kivétellel csupa tengelyállam, német, olasz, román, tót, horvát, japán, finn, bolgár ... svájci, török, spanyol, portugál, svéd és mint egyetlen tengerentúli semleges, a chileiek. A brazilok a napokban utaznak haza. Ezeknek a diplomatáknak valóságos udvaruk van, főleg csinos és kalandvágyó hölgyekből. Ma egy diplomata igen sok szívfességet tehet egy barátjának, hát még barátnőjének! Benzint ad neki az ő bőséges adagjaiból, futárral hozat neki ajakrúzt, púdert, szappant, parfümöt, selymet, cigarettát. Megszerzi a vízumot, ha az illető dáma utazni akar. Csempészhethet neki aranytárgyakat ki s be. Körül is rajongják ezeket a kis titkárokat, tanácsosokat, legyenek azok bármily utolsó fajta emberek is. Nálunk az út lovaggá egy fiatal, társaságbeli démont, ha viszonya van egy új olasz titkárral. Ez persze el nem veszi, otthagya, amint ráunt, de azért ezáltal az illető grófné egyszerre sikk asszonnyá válik. A Ritz-bár sarkában gomolyognak déli 1-kor és este 8 fele ezek az élődi magyarok és külföldiek. [...] Ha azután ezek a diplomaták innen hazamennek, rendesen alaposan ki-röhögnek minket, és úgy beszélnek a magyar első társaságról, mintha csupa örömlány és hisztérikákból állana. De úgy kell nekünk. Most látszik meg, hogy sose voltunk nemzetközileg önálló állam, nálunk nem volt diplomatákar, csak Bécsben, és mi egyszerűen nem tudtuk, hogyan illik csekkel bánni. Hát magyarosan megfőztük őket, azaz azt hittük, hogy megfőztük, mert ezek itt minden földi jót elfogadtak, aludtak dámainkkal, ettek, ittak, mulattak, de hazamenve úgy beszélnek rólunk, mintha egy nagy mulatóhelyről vagy bordel-ből jönnének. Beneš mondotta egyszer elég pimaszul egy diplomata barátomnak: „*Je ne comprends pas pourquoi vous vous plaignez toujours, vous hongrois. On s’amuse si bien à Budapest, faites de votre capitale le bordel de l’Europe, et vous allez voir comme vous vivrez bien...*”¹⁵ Sajnos van benne valami igaz. Mi nem találjuk a hangot a külföldiekkel. Vagy túl intimek vagyunk velük azonnal, vagy lenézzük őket. [...] Ázsia vagyunk, annak sok *charme*-jával, de hibáival is. [...]

December 15.

[...] Angol vicc: Goebbel sírfeirata: *Here lies Goebbel as did all his life.*¹⁶ Viccszámba megy az is, amit a német sajtó Rommel mostani megfutamadásáról el-Aghilától nyugat felé ír: „Rommel, felhasználva mozgási szabadságát, eddig elkerülte a komolyabb összeütközést Líbiában.” Így írják körül a náci, ha az ő hadseregük fut. [...]

December 31.

[...] Hogy mivelünk, évek óta tudatosan félrevezetett, becsapott, hazugságban tartott és emberi szabadságjogainkban mindjobban korlátozott magyarokra nézve mit tartogat a sors méhében, azt a jó Isten se tudja! Rettenetes felocsúdás, felébredés, zuhanás lesz a sorsunk ebben az évben arról a mesterséges hazugságmagaslatról, ahova vezetőink minket hazug és buta beszédek, önámító tirádák és saját magunk felmagasztalása által felültettek, hogy azután annál mélyebbre bukjunk majd le az igazság keserű, rideg színvonalára, melytől már oly rég eltértünk. Eltértünk az igazi keresztényi szeretet, türelem és alázatosságtól, eltértünk a nemzeti önértet, az emberi szabadság útjairól, letértünk mindenről, ami azelőtt az életet érdemessé és kívánatosá tette arra, hogy az ember leélje. Ennek meg kell hogy jöjjön a keserves bűnhődése, a történelem kiegyenlítő keze már dolgozik, már látszik a vég kezdete, már azok, akik optimizmusmentes realitással tudnak gondolkodni és látni, kétségbeesve néznek a jövőbe. Így nézek én is. Egy elégtételelem, egy szomorú és aggasztó elégtételelem van. Az, hogy mindezt én előre láttam, tudtam, meg is mondtam. De rám nem hallgattak, Csáky,¹⁷ Bárdossy, Imrédy, sőt a kormányzó is. Sőt nehezteltek rám, mert az igazat mondtam nekik, mert feltártam aggályaimat, mert mertem utalni arra, hogy nem jó úton járunk, mert ez az út végül is a vereségbe, megaláztatásokon keresztül katasztrófába fog vezetni. Nos, ma már a legtöbben látják ezt, ma már újra hozzám fordulnak, tanácsomat kérik...! Pedig ma már segíteni alig lehet. Vergődünk, csúszunk feltartóztathatatlanul a nemzeti szégyen és katasztrófa felé. A felelősök, azt hiszem, sokat töprenghetnek, ha ugyan nem állnak át arcátlanul a másik oldalra, hirdelve, hogy ők mindig előre tudták, ami bekövetkezett. A magyar közéletnek csak egyetlen stabilis pontja van, a politikai vezetők gerinctelensége! Meddig fogják a népek mindezt eltűrni? Remegve írom le az 1943 számot...

1943

Április 9. Montreux. Palace Hotel

[...] Most, hogy már itt vagyok, megírhatom ittlétem igazi okát. Eddig erről még naplómban sem írtam, mert sajnos a tengelyvilágban nálunk igen óvatosnak kell lenni. Már 1942 őszén Bethlen, midőn egyszer meglátogattam, a legkomolyabban felszólított arra, hogy igyekezzem valahogy kijutni Angliába, és ottani kapcsolataim révén felvilágosítólag és ellensúlyozólag működni Magyarország érdekében. Angliában és Amerikában alig van ma megbízható magyar ember. Angliában úgyszólván senki, Amerikában meg Pelényi,¹⁸ Eckhardt¹⁹ és Balásyn²⁰ kívül csakis egészen baloldali emigránsok, kik Károlyival együtt csinálták az 1918-as forradalmat, és adták azután át a hatalmat Kun Bélának, kiszolgáltatva ezzel az országot a Moszkva által vezetett kommunizmusnak. Angliában Károlyi ma Benešsel paktál, és eladná az országot is azért, hogy megint uralomra juthasson, dacára annak, hogy beteg, törődött öregember. Bethlen, kinek azt mondtam, hogy bizonyos feltételek mellett kész volnék ezt a nehéz, de hazafias missziót vállalni, szólt a tervről Kállaynak, ki azonban sem igent, de nemet sem mondott. [...] De Kállay félt, mert ő mindenkitől fél, a németektől, angoloktól, a katonáktól, a párttól, mindenkitől. Másrészt azonban ő maga is belátta, hogy valamit tenni kellene, mert hiszen a közben megindult nagy orosz támadás oly sikerrel járt, hogy a németek győzelmében akkor logikusan már nálunk sem hihetett senki. Így azután januárban Kállay mégis rászánta magát arra, hogy velem beszéljen, és egy közös barátunk házában vacsorán találkoztunk is. Én kifejtettem előtte álláspontomat. Ez röviden abban állt, hogy a jelen kormánytól semmiféle megbízatást ugyan el nem vállalhatnék, de mégis hajlandó volnék az ország érdekében működni, de azon feltétel alatt, hogy nekem politikailag teljes *carte blanche* adassék, és eljárásaim módját, munkatársaimat stb. magam állapíthassam meg, azaz választhassam ki, és hogy nekem abban a kormány mindenképpen segítségemre legyen. Értettem ez alatt azt, hogy diplomáciai szerveink rendelkezésemre álljanak, és részemre egy megfelelő nagyobb összeg folyósíttassék. Kállay ezzel egyetértett. [...]

Hosszas megbeszélések és előkészületek után végre márciusban már annyira jutott a dolog, hogy minden kérdés rendezve volt. Mivel minden feltűnést el kellett kerülnöm, a külügyminisztérium alantasabb szervei, melyek normális feladata közé tartozik egy követ útjának előkészítése, nem jöhettek tekintetbe, és így mindent Ghyczyn²¹ és Szentmiklósyn²² keresztül kellett csinálnom. Ők közvetítették azután a dolgokat, útleveleink kiállítása, a szükséges német, olasz és svájci vízumok beszerzése, *laissez passer*-k, pénz megszerzése stb. Utam célja kifelé Róma volt, ottani ismerőseim meglátogatása. Hogy Rómából Svájcba utazom, és ott bizonytalan ideig szándékozom maradni, csak néhány beavatott tudta. Így Kállayt kívül a kormánytagok közül csak Keresztes-Fischer²³ belügyminiszter, ki a kormány legmegbízhatóbb és legkiválóbb tagja, Bethlen István, Baranyai Lipót,²⁴ Quandt Richárd,²⁵ Chorin Feri,²⁶ Odescalchi Carlo²⁷. De persze nemhiába voltunk Pesten, mert lassan ez a terv mégis kiszivárgott, hiszen Kállay késedelmeskedése miatt a dolog hónapokig húzódott, holott lehetőleg rövid idő alatt, teljes titokban kellett volna

utamat előkészíteni és elindulni. [...] Ha az embert az ár sodorja, mentőcsónak nincsen, sőt a közelben ág sem, melybe kapaszkodhatnék, hát még egy fűszál után is kapkod. Ez volt az én esetem itt. Kállaynak semmi illúziót sem hagytam az iránt, hogy most már nagyon is lekéstünk minden komoly akcióról. Midőn Londonból hazatértem, már akkor is Bethlen felhozta Bárdossy előtt, hogy okvetlen küldjön ki a kormány engem akárhová külföldre, honnét az angolokkal kontaktusba léphetnék. Ekkor szó volt valamely dél-amerikai államról, Chiléről stb. Bárdossy, mint Bethlen nekem elmondotta, be is látta, hogy ez hasznos lehetne, de midőn hazatértemkor nála megjelentem, vagy feladta eme tervét, vagy azt ő sosem vette komolyan. Ő akkor csak annyit mondott nekem, hogy túlságos angolbarátságom miatt újabb megbízatásom oly terhet jelentene a kormány számára a németek előtt, amit nem bírhatna el a kormány. Azonnal kijelentettem Bárdossynak, hogy nem is vállalnék semmiféle kormány megbízást, mert addig sem helyeseltem annak politikáját, Teleki halála óta pedig különösen nem, így azonnal nyugdíjba akarok menni.

Június 28.

[...] Kállay az ország későbbi, háború utáni problémáira azt mondta Karinak,²⁸ hogy ezek másodrendű fontosságúak, a legelső gond az, hogy ne legyen nálunk felfordulás, ne támadjanak reánk szomszédaink, és hogy ne váljunk hadszínterré. Azután majd elvállik, hogy mily államforma mellett ki lesz az államfőnk, Ottó király e vagy másvalaki? (Az lesz majd, akit a győztesek kívánnak, ez igazán nem Kállaytól fog függni, mert hol lesz ő már akkor!) De abból, amit mondott, látszik, hogy a jövődőt illetőleg nincsenek fix elgondolásai, minthogy nem is lehetnek. Midőn elutaztam márciusban, Kállay azt mondta nekem, hogy ő bizony megelégednék azzal, ha a trianoni határokat garantálnák a győztesek, és nem lenne nálunk bolszevizmus. Most azonban abból, amit Karival üzent (és Bessenyeivel,²⁹ mire később térek rá), úgy látom, hogy mindenféle homályos üzenetek és saját magatartásából is olyan indokolatlan optimizmust szuggerált be magának jövőnkét illetőleg, melyet nagyon veszedelmesnek kell tartanom, és amelyre szerintem semmi konkrét, reális ok nincsen. [...] Micsoda rettenetes csalódások fogják őt majd érni a háború végével, ha ugyan akkor még hivatalban lesz, ami nagyon kétséges! Ez az átkos ázsiai magyar optimizmus igen veszedelmes dolog. Persze önérzetesnek kell lennünk, ezt magam is vallom, de ha megint elkezdjük az előző *régime*-ek jelszavait hangoztatni, hogy mi vagyunk a vezetésre hivatott nemzet a Duna völgyében, hogy mi „*primus inter pares*-ek” vagyunk stb., ezzel csak provokálnók a túloldalt, és semmit sem érünk el. Kállay legalább azt tehetné meg, hogy elítélje az előző kormány, Bárdossy politikáját, hiszen ő ezért nem felelős, ő beült egy már teljesen elrontott helyzetbe, melyről nem tehet. De még ezt sem hajlandó elismerni, és úgy beszél, mintha minden, amit tettünk, okvetlen helyes lett volna, mintha másképp nem is cselekedhettünk volna, és mintha semmi okunk sem lenne bármit is megbánni. [...]

Augusztus 1.

[...] Tegnap Ciano vatikáni s olasz nagykövet is lemondott. Nem kár érte. Jól ismertem még akkor, midőn a vatikáni olasz nagykövetség titkára volt. Csütörtöki fogadónapjainkra sűrűn eljárt, ott magyar leányok és asszonyok körül legyeskedett, moziba, autókirándulásokra vitte őket, és egy jelentéktelen, fekete hajú kis olasz titkár volt. Azután elvette Eddát,³⁰ és egyszeriben nagyfiú lett. Először főkonzulnak ment Sanghajba, majd hirtelen külügyminiszter lett. Ekkortól datál nagypofája is. Pesten sokszor volt, és a pesti fiatalabb grófnék közül nem egy úgy fetrengett lábai előtt, hogy utálat volt látni! Edda pedig élte a maga világát Rómában és külföldön is, hova Ciano hivatalos útjaira kezdetben elvitte. De azután Edda asszony már oly cédán viselkedett külföldön, hogy Musso[lini] megtiltotta neki eme külföldi útjait. [...] Meg kell adni Cionónak, hogy ő ellenezte a háborút – ha talán nem is eleinte, de később. [...]

Augusztus 31.

Bessenye György, kit berni követté neveztek ki, ma Genfből átjött ide, és velem luncholt. Elmondotta, hogy Kállayt és Horthyt is látta. Odahaza, úgy Kállaynál, mint Horthynál mérhetetlen és indokolatlan optimizmust talált. Horthy azzal kezdte a vele való beszélgetést, hogy ő személyesen „igen jól fekszik az angol oldalon”. Hogy ezt Horthy honnan veszi, igazán nem tudom. Kállay azt mondta, hogy ő mindenre hajlandó, de semmi olyat nem tehet és nem is fog tenni, ami egy esetleges német megszállást vonhatna maga után. Tehát semmi olyat nem mer tenni, amivel a németeket megharagíthatná. Bessenye szerint odahaza a helyzetet egy rövid szóval lehet jellemezni: ez a félelem. Félnek a németektől, a Szovjet-től, az angol bombázásoktól, mindentől. [...]

Szeptember 8.

[...] Ez a világháború, hacsak váratlan német összeomlás nincs, tovább fog tartani, mint az első. De hogy közben velünk mi lesz, azt a jó Isten se tudhatja. Megszállnak német „barátaink” a Dánia, ez a legvalószínűbb, mert soká nem fogják tétlen nézni a Kállay-féle szabotázst. Azután pedig még a háború vége nem fogja a béke visszatértét jelenteni, sőt azt hiszem, az igazi bajok akkor lesznek. Nyomor, zavarok, zűrzavaros pol[itikai] állapotok, és a nagy angolszász–szovjet ellentét kirobbanása. [...]

Október 19.

[...] Fura egy kis ország ez a Svájc. Három teljesen más világ van itt, szorosan egymás mellett. A német, a francia és az olasz. És ez a háromféle, teljesen különböző emberfaj békében megfér egymás mellett már évszázadok óta, és most minden svájci, akár németül, akár franciául vagy olaszul beszél, boldog, hogy svájci, és sem nem német, francia vagy olasz. A legjobb példa arra, hogy ott van az embernek az igazi hazája, ahol békében, megelégedetten élhet, ahol nem követelik tőle, hogy minden generációban egyszer valamely politikai okból meghaljon, éhezzen, agyonfizesse magát adóban, hanem nyugodtan alhat, élhet és dolgozhat, ő és családja. [...]

Október 22.

[...] Tagadhatatlan, hogy a háború után a Szovjet lesz Európa legerősebb hatalma a kontinensen. Ezt a hatalmat a Szovjet érvényesíteni is akarja majd, ha nem másképp, mint befolyási zónák útján, életterét kiterjesztve a Balkánra, esetleg Közép-Európára is. Ha ez megtörténik, akkor az angolszász hatalmak hiába harcoltak, mert ott lesznek, ahol 1939-ben voltak, azzal a kis különbséggel, hogy Európa diktátorát nem Hitlernek, hanem Sztálinnak fogják hívni. De most egyelőre az angolszászoknak okvetlenül szükségük van a Szovjetre ahhoz, hogy mielőbb és teljesen győzzenek. Az angolszászok Európában földrajzi fekvésük szerint kialakítandó állami szövetségeket akarnak. Közép-Európában, a Balkánon, Skandináviában stb. A Szovjet ezekben későbbi ellenfeleket sejtve, ezt a tervet ellenzi és befolyási zónákat akar, saját magának a Balkánt, Közép-Európa egy részét, míg az angoloknak Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát.

Ö V A L A T T

A liberális-plutokrata elfejlődésről

BANGHA BÉLA

Jövönk társadalmi és gazdasági rendjét semmi esetre sem volna szabad ismét a liberális elv ingatag és felforgatásra hajló talaján felépítenünk. Semmi esetre sem szabad társadalmunkat ugyanarra az útra, ugyanazokba a belső kórságokba löknünk, amelyek már egyszer a sár szélére juttatták. A liberális jelszavak fetiskultuszából alaposan ki kell gyógyulnunk. Meg kell reformálnunk egész gondolkodásunkat, ki kell irtanunk belőle azt a méltelyt, melyet ötven–hetven év sajtója, nemzetgazdaságtani megtevelődései, a szervezett társadalomellenesség szócsövei belénk szuggertáltak; valósággal el kell égetnünk azokat a liberális bálványokat, amiket eddig imádtunk. Nekünk ne beszéljen többé senki az egyén korlátlan személyi szabadságáról, szabad versenyről, a létharc önszabályozó erejéről, az individualizmus egyedül üdvözítő voltáról stb.! Mert mi már tudjuk, a saját bőrünkön tanultuk meg, hogy mindez kilencetized részben vakmerő szédéltség, gonosz játék a szavakkal, megtévesztő jelszóharc, s tudjuk, hogy a jelszavak éppen azért veszedelmesek, mert mindig némi igaz maghoz fűzik a valótlanosság védelmét. A kollektívizmus utópiával és szabadságtiprásával szemben mi is hangoztatjuk az egyéniség jogait, a szabadság és szabad kezde-

ményezés előnyeit; de korlátlan elvé emelni a bármilyen irányú szabadságot nem engedhetjük, egyesek haszonleső önzésének a társadalom javát, a materializmus aranyimádó önkényének a kultúra idealizmusát fel nem áldozhatjuk.

Meg kell tehát fékezniünk mindenekelőtt a „szabad verseny” szabadkalozóit. Nincs értelme annak, hogy milliók munkájának s nélkülözésének árán néhány ezer plutokrata munka nélküli jövedelmekben dúslakodjék, amelyekkel aztán semmi jót nem művel, amellyel tudományt, kultúrát, vallást nem támogat, amit csak arra használ fel, hogy tovább forgassa, tovább „gyümölcsöztesse” pénzét, azaz: hogy a tőke erejében bízva, még jobban a porba konkurálja a kisegisztenciákat. Nincs értelme annak, hogy a társadalmat, amelynek túlnyomó része „gyengékből” áll, védtelenül szolgáltassuk ki az ún. erősebbeknek, akiknek erejét nem az érdem vagy tehetség, kultúra vagy erkölcs többlete okozza, hanem egyedül gazdasági helyzetük fölénye és a lelkiismeretük nagyobb aggálytalansága. Nincs értelme annak, hogy a nemzet saját maga asszisztáljon ott, ahol erejét, jólétét, gyermekeinek egészségét, életörömét, erkölcsi értékeit egy nemzetközi plutokrata szövetség láthatatlan s névtelen trösztjei örlik fel, nyesegetik körül. Nincs értelme annak, hogy magyar nevű részvénytársaságok, bankok, iparvállalatok mögött rejtőző idegen pénzkirályok szívják ki a nemzet vérének ezer csatormán, százezzer rejtett vezetéken keresztül, főleg akkor, amikor a nemzet úgysis hihetetlen erőfeszítéseket tesz kénytelen tenni, hogy a háború és a bolsevizmus pusztításait helyrehozza.

November 22.

[...] Anfuso volt pesti olasz kir[ályi] követ esete direkt groteszk. Ő kezdetben elismerte Badogliót, és átállt, levetette fekete ingét, és megmaradt olasz kir. követnek Pesten. Azután Musso kiszabadítása után, midőn Musso közt[ársasági] fasiszta kormányt alakított,¹¹ Anfuso ismét visszaállt Musso mellé. Közben viharos veszekedések játszódtak le a pesti olasz követségen, melynek tagjai részben átpártoltak a követtel Mussóhoz, részben megmaradtak királyhűeknek, a 13 az 5-höz arányban. Anfusót katonai attaséja, Voli tábornok megpofozta, a követségi pénzt meg magával vitte. Anfuso azután eltűnt, visszahívó levelet sem adott át, és egyszerre Berlinben tűnt fel, mint Mussolini nagykövete. Finom kis alak! Úgy nézett ki, mint egy fizetőpincér egy palermói hotelben, tipikus fasiszta parvenü. [...]

December 20.

A dec. 16. és 17-i Magyar Nemzet-ben, melyek ma jöttek, olvasom Kállay két újabb, bár rövidebb beszédét a Házban, melyek egyikében Imrédyről beszélve quasi *amende honorable*-t tett, hogy ő mindig becsülte Imrédy kiváló tulajdonságait, hazafiasságát stb. A beszéd után Imrédy kilépve padjából Kállay felé ment, Kállay meg öfeléje, és a Ház tapsa közepette kezet szorítottak. Valóban megható jelenet! De jellemző a mi közéletünkre. [...] Röhögni való vagy sírni való-e a jelenet? Hiszen egészen közömbös mindez ma már, hiszen mindkettő úgy el fog tűnni a háború végével, mint sok-sok más levitézlett elődjük, mert elseperik őket az események, de ma igazán *commedia dell'arte* az egész, ami nálunk folyik. [...]

December 30.

[...] Véget ér az 1943. év, az 1944. okvetlen döntő lesz reánk nézve. Oly katasztrófa előtt állunk, mely példátlan lesz a történelemben. Oly helyzetbe fogunk jutni, melyet előre láttam, de amelyből mentség most már csak az volna, ha szakítani tudnánk, mernénk a németekkel, mindenáron, minden kockázat vállalásával. Erre pedig mersz odahaza nincs, vakok, süketek az emberek, gyengék és gyávák. Beleértve Horthyt is, ki egy látszat-ember, kitűnő külseje mögött puhaság, ingadozás, félelem rejtőznek. A németek meg fogják elégegni taktikázásunkat, a túlóral meg érdemnek ezt nem fogja betudni, mert

Ki kell mondanunk mindjárt kezdettől fogva, hogy a liberális gazdasági elvnek, azaz az egyén korlátlan szabadságának a társadalmi közjó mellőzésével többé teret nem engedünk, hogy az individualizmus és a haszonlesés rendszerének helyébe a társadalmi szolidaritás törvényét állítsuk. Kultúra alatt nemcsak gyárkérményeket és pullmann-kocsikat fogunk érteni, hanem mindenekelőtt lelkek kultúráját is, erkölcsi színvonalat, a munkástömegek szellemi életének emelését, a közmegelegedés és egészséges életöröm növelését. Minden eszközzel törekednünk kell a társadalmi és vagyoni különbségek túlságait kiegyenlíteni, mindenekelőtt pedig a munka nélküli jövedelmek élvezetét megszorítani. A legszigorúbban azonban azt a lelkiismeretlen, vérszopó rendszert kell üldöznünk s valósággal gyökerében megfojtatunk, amely komoly termelőmunka nélkül, egyszerűen a spekuláció, közvetítés és titkos kartellek eszközeivel milliókat és milliárdokat von el a termelő és fogyasztó közönség zsebéből, amely elősídként veti rá magát a gazdasági és társadalmi, sőt kulturális és politikai életnek minden ágára és intézményére, hogy egyes érdekkörök kedvéért letaroljon, kiszívjon, tönkretegyen mindent, félrevezessen, romlásba vigyen, anyagilag s erkölcsileg megnyomorítson mindenkit. A bank- és börzevilág legerélyesebb és kíméletet nem ismerő reformja nélkül egészséges országmentést többé elképzelni nem lehet s e téren – mint általában számos téren – igenis tanulnunk kell a bolsevizmustól. A kapitalista termelési rendet, mint ilyent, nem szüntethetjük meg, mert az lehetetlen volna s

a közjónak és mindenkinek oly óriási kárát okozná, melyet kiheverni sem tudnánk soha; a magánakciónak továbbra is teret kell engednünk, s természetesen megfelelő haszonrészsedét biztosítanunk, de igenis a kapitalista termelési rend liberálisplutokrata elfejlődését, óriási kinővéseit s lelkiismeretlenségét erős kézzel le kell nyesegetnünk. Hogy e tekintetben mik a részleges teendőik, ez a kérdés nem tartozik elvi fejtegetéseink körébe. Csak felemlítjük, hogy sokan mindenekelőtt a bank- és börzeéletnek erősebb állami felügyelet alá helyezését sürgetik s azt vallják, hogy a mozgótőkét nem szabad ezentúl is túlságosan kiváltságokban s előnyökben részesítenünk az ingatlanbirtokkal s a munkával szemben. A pénz viselje szintén a termelés kockázatait; a hitel legyen olcsó s a kölcsön minden esetben magától amortizálódó; a hitelnyújtásnál ne csak haszon szempontok, hanem nemzeti és kulturális tekintetek is kellő súllyal érvényesüljenek; a határidőüzlet, a börzejáték egyszerűen töröltessék el. Szigorú intézkedéseket sürgetnek a szabadkereskedelem és szabad verseny elfajulásai ellen; kívánják, hogy e téren az igazságszolgáltatás és a büntetőtörvény ne csak a tőkét és a kereskedőt védje, hanem legalább ugyanennyire a közönységet is. Árdrágítók, hamisbukók, a kereskedelmi tisztesség ellen vétők a kereskedelmi műveletek folytatásától éveken át, esetleg életfogytiglan eltiltandók.

Elvből és hivatalból üldözendő mindenestre minden olyan egyesülés, melynek célja a nemzet szolidaritásának magánérdekből való megbontása s a társadalom egyes osztályainak

haszna belőle nincs. Két szék között a pad alatt leszünk, amint ezt 1941-ben megmondtam Bárdossynak. *Vae victis...*

1944

Május 5.

[...] A mostani idők igazán a legaljasabb és leggyalázatosabb tulajdonságokat fejlesztik ki egyes emberekből. Ma láttam ennek egy undorító példáját. Bobrik Arno nevezetű magyar diplomata 5 éven át titkárkodott mellettem Rómában. [...] Nem volt valami intelligens, de jóra való ember volt, olyan átmenetféle az ember s az állat között. Bobrikból az ősszel követ lett Vichyben. [...] Ezek a magyar követek! [...]

Május 8.

[...] A vicc az, hogy mi kell a háborúhoz? Montecuccoli szerint három dolog: pénz, pénz, pénz. Churchill szerint: pénz, emberek, idő. Pénze van Amerikának, katonái a Szovjetnek, időnk meg nekünk, angoloknak! [...]

Június 14.

[...] Az öreg Churchill mégis egy „fenegyerek”. Tegnapelőtt egy közönséges *destroyer*-re ült, áthajózott a normandiai partra, folytonos ágyú- és repülőátadások közepette, ott kiszállt, az ámuló katonák persze lelkesedve üdvözölték. Egész nap a frontot járta, tanácskozott Montgomeryvel,³² kétszer majdnem repülőátadás áldozata lett, és estére megint hazahajózott Angliába! Ezzel szemben a mázoló-örmester Adolf soha nem mer repülőgépre ülni, egyszer volt hadihajón, de oly beteg lett, hogy sietve partra tették, a frontra kimenni sose mer, hanem legtöbbször Berchtesgaden melletti, mindenképpen védett házában tölti. Musso egyénileg is bátor ember volt, de Hitler egy igazi bugris gyávaságával húzódik meg minden kockázat elől. [...]

Október 10.

[...] Rettentő sötét kétségbeesés vesz rajtam mindennap erőt. Félttem családomat, félttem az országot,

vagy tömörületeinek véd- és dacsövetsége az állam többi polgárainak megkárosításával; így mindenekelőtt a szabadkőművesség, mely az országok erkölcsi alapjainak aláásásával s a belső bomlás tervszerű előkészítésével amúgy is bőven rászolgált arra, hogy hazaáruló, nemzetpusztító bűnszövetkezetnek tekintessék, melyet tovább is megtérni egyértelmű volna a nemzeti öngyilkossággal. Nem lehet megengedni, hogy állam alakuljon az államban s oly egyesületek működjenek, amelyeknek alig leplezett főcélja: tagjainak összeesküvése, hogy egymást kölcsönösen előretolják az állami, kulturális és főleg gazdasági életben, nem az egyesek érdeme, hanem a szövetséghez való tartozás, tehát merő konspiráció alapján. S az államnak nem szabad e téren a szabadkőműves-liberális tolvajnyelv, az ügyes kibúvások frazeológiája által magát megtévesztetnie.

Hasonlóképp lesz szükség a sajtó, az irodalom, az iskola, a gyülekezési és szervezkedési szabadság reformjára s felszabadítására a plutokrácia járma alól.

Mindez nem lesz könnyű munka, sőt a reform gyökeres és teljes keresztülhajtására ma szinte utat sem látunk. A liberálizmussal, mint az egyéni szabadság elvének minden más fontos és tárgyilagos szempont fölé helyezésével a modern ember gondolkodása annyira összenőtt, a világnézetek, életfelfogások és irányelvek tekintetében annyira kaotikus már az emberek megosztása, hogy a liberális társadalmi berendezkedés gyökeres

és gyors megváltoztatására komolyan nem is gondolhatunk. Be kell érniünk azzal, hogy a modern bálványunk legalább legártóbb kihatásait megszüntessük, ellensúlyozzuk. A korlátlan gondolkodási szabadság (a hírhedt „szabadgondolkodás”), a határozott igazságokat és tárgyi isteni törvényeket el nem ismerő, ún. lelkiismereti szabadság (le a felekezetenélküliség és az ateizmus hirdetésének jogáig), a féktelen irodalmi és sajtószabadság, a magasabb érdekeket, sőt még lényeges államérdekeket sem respektáló szervezkedési és gyülekezési szabadság, az egyetemeken grasszáló, időnként minden nemes eszmével: vallással, hazával szembeforduló tanítási szabadság, a színház és a mozi szabadsága, a prostitúció és közérkölcstelenség szabadsága, a gazdasági szabad verseny elve – mindez elvben kétségtelenül káros, egyoldalú és elhibázott alkalmazása a szabadság elvének és mégis: lehetetlen volna ezeket a „szabadságokat” egyszerűen eltörölni; már csak azért is, mert a vallási és világnézeti megosztás következtében az állam – legalább, ahol nem csupán katolikusok laknak – nem helyezkedhetik minden részletig egységesen elfogadott és határozott keresztény elvek alapján – miként a középkorban tehetette –, melyek szerint mindezeket a szabadságokat korlátozni s pozitív iránymegjelölésekkel helyettesíteni tudná. Így is bő tere nyílnék azonban a szükséges korlátozásoknak, mihelyt az állam legalább általánosságban a keresztény istenhit és erkölcs alapjára helyezkedve re-

látom végpusztulásunkat, és nem tudok segíteni. Amit lehetett, megtettem, de innen Svájcból alig lehet valamit, tenni, a svájciak rettentően ügyelnek arra, innen idegen politikát ne csináljon. Így csak befelé dolgozhatok, összetartani a különböző magyar diplomatákat, ügyelni, hogy náciából most angolbaráttá átvédlettek közénk ne férközhesse. Éjjelente fel-felriadok, eszembe jutnak gyermekeim, családom, min-denki, aki odahaza van, és most halálos veszedelemben remegve várja az eseményeket. Pesttel mi lesz? [...]

November 5.

Alig tudom az undortól és felháborodástól leírni azt a jelenetet, melyet tegnap este a pesti rádió adásában reprodukálva hallottunk. Szálasi „államvezető”, a magyar Führer esküt tett a magyar Szentkoronára a budai kir. Vár egy nagytermében a koronaörök, a felsőházi tagok és képviselők jelenlétében. Az esküben megfogadta, hogy az ország határait megvédi, törvényeit és függetlenségét megtartja... tehát a koronázási esküt tette le ez a tébolyodott gazember! És asszisztáltak neki magyar főrendek, Perényi Zsiga,³³ az öreg utcai lány, aki mindenkit szolgál, magyar kormányt, akárhány volt, németbarát, de emellett csupa kis zsidó-vállalat igazgatósági tagja, Radvánszky Albert,³⁴ a vízfejű kis arisztid, biztosan ott volt a két József főherceg és Albrecht is... Serédi bíboros, remélem, már mégse. Magyar királyi kormány és magyar királyi államveztő! Ez már a groteszk paródiának a netovábbja. Nálunk minden királyi, majd ha lesz szovjet, az is m. kir. szovjet lesz. [...]

November 14.

Az Új Magyarország, a legvadabb és legostobább magyar náci lapok egyike, okt. 24-i számában valami Vajda Ferenc nevű egyén vezércikkét hozta, „Zöld frakk vagy zöld ing” felírással. Jót mulattam azon a sok marhaságon, amit ez az alak összeírt a magyar diplomatákról, és közöttük rólam is. Már Kállay idejében megszerveztem a magyar diplomáciát, valóságos kis követségeket tartottunk fenn Svájcban, Törökországban és Portugáliában, és árultuk onnét sok pénzzel ellátva a hazát. Irtóztunk az egyenruhától (ebben biz’ igaza van, a Csáky Pisti-féle diplomata-egyenruha nevetséges találmány volt, melyet Pisti csak azért eszelt ki, hogy nyeszlett kis alakja abban majd Göringéhez hasonlóan marcona lesz!). A cikk támadja Besse-nyeyt, Wodianert³⁵ stb., végül azt írja, hogy mi egy egyszerű magyar munkást nem is fogadtunk a követségben, és Mussolinit is sanda szemmel néztük, és inkább a római szép asszonyok szalonjaiban forgolódtunk.

videáltna a liberális sajtó által bálványá emelt ún. szabadsá-
gok jogosultságát színház, irodalom, sajtó, iskola, szervezke-
dés, gazdasági élet stb. terén.

A liberalizmus legyőzésére főleg háromirányú munka lesz
szükséges. Az egyik a politikai, a másik a művelődési, a
harmadik a szociális munka. Politikai téren egész államele-
tünknek s törvényhozásunknak a keresztény állameszme és
erkölcs szempontjai szerint való megújulásra van szükség.
Művelődési téren az iskola minden típusa és foka, az egész
közoktatás- és népnevelésügy keresztény szellemű reformja
van helyén s idetartozik a tudományok és művészetek, az iro-
dalom és legfőképp a sajtó keresztény alapokra helyezése. A
liberalizmus voltaképpen irtóztatós ereje gazdasági téren van s
azért legfőképp gazdasági és szociális téren kell legerősebben
küzdeni ellene. Új társadalmi s gazdasági rendet kell teremte-
nünk, s mivel ennek az általános alapeszmén kívüli még
úgyis elvileg is alig van tisztázva néhány gondolata, a
keresztény szociológusok egész sorának ezen a téren kellene
mindenekelőtt kifejtenie élénk tevékenységét. A nagytöke túl-
tengésének, a bank- és börzeuralomnak megdöntése, az álta-
lános jólét megteremtése, a túlságos vagyoni különbségek s a
munka nélküli gazdagodás megszüntetése, a középosztály s a
munkásság vagyonossá tétele, mind oly kérdések, amelyekre
nézve ma még kiforrott, kész programunk alig van; itt még

rengeteg a kigondolni-, megbeszélni-, megkísérelni- s megten-
nivaló!

Ne felejtjük, hogy a jelenkor gazdasági és társadalmi vívó-
dásait s forradalmait, de nevezetesen hazánk és népünk irtó-
zatos romlását, mai koldus helyzetét elsősorban a társadalmi
egyensúly gondozásának elhanyagolása, a liberális kapitalista
rend egyoldalú dédelgetése okozta. Bajokat és forradalmakat
megelőzni csak úgy lehet, ha kikutatjuk s megszüntetjük okai-
kat. A liberalizmussal szemben ott ágaskodik már legújabb
kori társadalmi életünk réme: a szocializmus. Kétségtelen,
hogy sokban igaza van s maga a tény, hogy megszületett,
megrőtt, sőt át is törte a gátat, igazolja, hogy a liberalizmus
téves utakra vezette a társadalmi fejlődést. Ha a szocializ-
mussal s az anarchiával meg akarunk küzdeni, nem elég
egyesen ellene vonulni síkra, hanem mindenekelőtt szakí-
tanunk kell azzal az igazságtalan, társadalmat sorvasztó
rendszerrel is, amelynek természetes reakciójaként lépett fel a
szocializmus is, mint forradalom az elviselhetetlenné vált li-
beralizmus ellen.

1920, Budapest

Bangha Béla S. J.: Magyarország újjáépítése és a keresz-
ténység. Bp., Szent István Társulat, 1920.

Igazán jót nevettem cikkén. Persze át kell reformálni a magyar diplomáciát, zöld inges testvérek fognak abban vezető szerephez jutni... eszembe jutott a Szálasi-féle két alak, aki idejőve kirabolta a zürichi konzulátus kasszáját, mire lecsukták, majd kiutasították őket. Hát ezek voltak a zöld inges új diplomaták, akik ugyancsak ügyesen vették fel politikai kapcsolataikat a semleges Svájjal! [...]

November 26.

[...] Pedig ez még csak a kezdet. Most jön majd a vörös megszállás, vajon az jobb lesz-e a nácinál? Mikor lesz már ingünk fehér és magyar? Talán soha. [...] Parasztszág leszünk, orosz gyarmat. Úgy kell nekünk, mi játszottunk el minden esélyt, gyávák és ostobák és naivak voltunk egyszerre, és még becstelenek is. Megérdemeltük a katasztrófát.

December 31.

[...] Ezennel befejezem 1944. évi naplómát. Nem is akarok most itt sem retrospektív, sem előre irányuló gondolatokkal foglalkozni. A háború legnehezebb ideje a mi számunkra csak most jő. A régi világnak vége, az soha feltámadni nem fog. Mindaz, ami 1918-ban összeomlott, és amit részben azután Európában újra felépítettek, most végleg összeomlik, romba dől, a szó legszorosabb értelmében. Az ember önkéntelen is azt kérdezi magától, vajon ez az Európa, mely mindezt eltűri, amely saját magát ily végromlásba dönti, vajon életképes-e még, és megérdemli-e, hogy éljen?

J E G Y Z E T E K

- 1 A Ducénak mindig igaza van. Olaszország a világ első nemzete. A legelső a világon.
- 2 Uray István (1891-?) – köztisztviselő, 1938-tól 1944-ig a kormányzó kabinetirodájának főnöke.
- 3 Chamberlain vidéken tölti a hétvégét, Hitler országokat foglal el. (Angol szójáték.)
- 4 Ciano, Galeazzo gróf (1903–1944) – olasz politikus, 1936-tól 1943-ig külügyminiszter, majd vatikáni nagykövet. Apósa, Mussolini kivégeztette.
- 5 Mi a különbség Hitler és Mussolini között? Hitler Blitzkrieget folytat, Mussolini háborút bliccel. (Német szójáték.)
- 6 Tévedés. Gróf Bethlen István 1931. aug. 24-én mondott le miniszterelnöki tisztségéről, amelyet 1921 óta töltött be.
- 7 Pacelli, Eugenio (1876–1958) – 1930-tól 1939-ig vatikáni államtitkár, 1939-től haláláig XII. Pius néven római pápa.
- 8 Horthy István (1904–1942) – gépészmérnök, Horthy Miklós idősebbik fia. A MÁV elnöke, 1942. febr. 19-től kormányzó-helyettes. Repülőszerecsétsétség áldozata lett a keleti fronton.
- 9 Ribbentrop, Joachim von (1893–1946) – német diplomata, politikus. 1938-tól 1945-ig külügyminiszter. Mint háborús főbűnöst kivégezték.
- 10 Keitel, Wilhelm (1882–1946) – hivatásos katonatiszt, tábornagy. 1938-tól 1945-ig a német véderő-főparancsnokság főnöke. Mint háborús főbűnöst kivégezték.
- 11 Alba-Berwick, Jacobo Stuart Fitz James herceg (1878–1953) – spanyol diplomata, 1939-től 1945-ig londoni spanyol nagykövet.
- 12 Goode, Sir William Athelstane Meredith (1875–1944) – angol újságíró, pénzügyi tanácsadó, 1922-től 1939-ig a londoni magyar követség nem hivatalos pénzügyi tanácsadója.
- 13 Túl nagy itt most a zaj.
- 14 Eden, Sir Robert Anthony (1897–1977) – brit politikus, 1935-től 1938-ig és 1940-től 1945-ig külügyminiszter.
- 15 Nem értem, miért panaszkodnak mindig maguk magyarok. Az ember olyan jól mulat Budapesten, tegyék a fővárosukat Európa bordélyává, majd meglátják, milyen jó dolguk lesz.
- 16 Itt nyugszik Goebbels, aki egész életében hazudott. (Angol szójáték.)
- 17 Csáky István gróf (1884–1941) – diplomata, politikus. 1938-tól 1941-ig külügyminiszter.
- 18 Pelényi János (1855–1974) – diplomata. 1933-tól 1940-ig washingtoni magyar követ.
- 19 Eckhardt Tibor (1888–1972) – politikus. 1932-től 1939-ig a Független Kisgazdapárt vezetője. 1941. márc.-ban az USA-ba utazott, hogy a Horthy Miklóstól és gróf Teleki Páltól kapott utasítások alapján Magyarország német megszállása esetén ott előkészítse egy emigráns magyar kormány megalakítását.
- 20 Balásy Antal (1894-?) – diplomata, 1938-tól 1941-ig a londoni magyar követség titkára.
- 21 Ghyczy Jenő (1893–1954) – politikus, 1943–44-ben külügyminiszter.
- 22 Szentmiklósy Andor (1893–1944 vagy 1945) – diplomata, politikus. 1943–44-ben a külügyminiszter állandó helyettese. A németek a dachau koncentrációs táborba zárták, ott halt meg.
- 23 Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948) – ügyvéd, 1931-től 1935-ig és 1938-tól 1944. márc. 19-ig belügyminiszter.
- 24 Baranyai Lipót (1894–1970) – pénzügyi szakember, 1938-tól 1943-ig a Magyar Nemzeti Bank elnöke.
- 25 Quandt Richárd (1899–1974) – pénzügyi szakember, 1939-től 1944-ig a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója.
- 26 Chorin Ferenc (1879–1964) – a Salgótarjáni Köszénbánya Rt. vezérigazgatója, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke, a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke.
- 27 Odescalchi Károly herceg (1896–1987) – Ganz és Tsa vezérigazgatója.
- 28 Barcza Károly (1894–1963) – a jeruzsálemi Szent János lovagrend budapesti követségének diplomatája.
- 29 Bakách-Besseney György báró (1892–1959) – diplomata, 1943–44-ben berni követ.
- 30 Mussolini, Edda – Benito Mussolini lánya, 1930-tól Galeazzo Ciano gróf felesége.
- 31 1943 szeptemberében a németek a Badoglio-kormányval szemben ellenkormányt szerveztek, s miután kiszabadították Mussolinit fogságából, létrehozták az ún. salói szociális (fasiszta) köztársaságot, melynek élére a bukott diktátort állították.
- 32 Montgomery, Bernard Law (1887–1976) – angol tábornagy. 1944 nyarán az észak-franciaországi szövetséges szárazföldi haderők főparancsnoka, Eisenhower helyettese.
- 33 Perényi Zsigmond báró (1870–1946) – politikus, tisztviselő, 1933-tól 1946-ig koronaőr.
- 34 Radvánsky Albert báró (1880–1963) – földbirtokos, politikus, az 1940-es években koronaőr.
- 35 Wodianer Andor (1890–1964) – diplomata, 1939-től 1944-ig liszaboni magyar követ.

Az, ami emlékezetes

HERMANN BAUSINGER

A badeni Hotzenwald egyik kis községében, 1942-ben a rögtönítélő bíróság halálra ítélte három, a helyi parasztagazdaságokban dolgozó lengyel hadifoglyot. A falusiak utóbb a kivégzés helyszínén, a község határán kívül, emlékművet állítottak: három márványtábla őrizte a meggyilkoltak nevét, egy nagyméretű fekete gránittömbön pedig német, francia és lengyel nyelvű felirat emlékeztetett a rémtettre. A lakosok maguk között „Lengyelakasztó” néven emlegették a helyet.

Mikor 1967-ben a község faluszépítési versenyen vett részt, az odaérkező bírálók közül többen is megütköztek az emlékmű művészi fogyatékoságain: a kőfaragó túl sokféle anyagot használt, s emellett túlságosan követte az első világháború emlékműveinek stílusát. A községet rávették arra, hogy új emlékművet állítson, amelynek költségeit a járás vállalta. Az eseményt a „Faluszépítési mozgalom” egyik eredményeként könyvelték el, s egy műemlékvédelmi lapban¹ a következőképpen tudósítottak róla:

„Így aztán ... az emlékmű újjászületett: a Hotzenwaldból származó hatalmas kőtömbre egyszerű réztábla került. A szöveg is lerövidült: esztétikai okokból csak németül vésték föl. Az eddigi lengyel és francia fordítással együtt túl nagy táblára lett volna szükség, vagy a felirat betűi lettek volna túl kicsik. A tábla Jürgen Brodwolf vogelbachi lakos munkája.

Ma is ott áll a sziklatömb, mintha csak a földből nőtt volna ki, az öreg fák koszorújában, és a pusztai kápolnából Rütte felé tartó vándorok gyakran fenyőgallyakat tűznek a réztáblához, talán azon rokonok helyett is, akik a messzi országban gyászolják a háború három szerencsétlen áldozatát.

Az új emlékművel a kivégzőhely neve is megváltozott. A helybéliek mostanság már »Lengyelkő« néven emlegetik az öreg fákkal övezett Rütte fölötti tisztást. »Imádkozzunk mindannyian a békéért« – intsen minden arra járótnak.

Még aki a mellékelt képek láttán ki is egyezne az emlékmű átalakításával, az sem tudja a fenti indoklást fenntartások, sőt borzongás nélkül fogadni. Az indoklás bizonyos ide nem illő esztéticizmust mutat, vagy legalábbis sejtet, mely magabiztosan az uralkodó divat vagy féltés divatos értékrendjét lobogtatja, noha valójában egészen más-

ról van szó. Emellett – s ettől nem függetlenül – megjelenik itt egy sajátos *történelemszemlélet* is, amelyet nem árt tüzetesebben szemügyre vennünk. Az emlékmű most sokkal inkább egységet alkot a természettel, mint korábban; a kőtömb zökkenőmentesen illeszkedik a környezetbe, melyből vétegett; most már, hangsúlyozza a tudósítás, nem egy csinált valami benyomását kelti, hanem olyan, mintha „a földből nőtt volna ki”. És az, amire vonatkozik, elvesztve kihívó, feltűnő jellegét, most már az is belesimult a környezetbe. Az idegen nyelvű feliratok eltűntek, hiszen esztétikai okokból az efféle idegen elemek használata megengedhetetlen; a táblára vésett fohász a kikerülhetetlen végzetbe vetett hitet erősíti, s elégedetten nyugtázzhatjuk azt is, hogy a lakosság körében lassan feledésbe merül a „Lengyelakasztó” név, mely túl gorombán és egyértelműen idézte föl a történetek emlékét.

Összefoglalásképpen azt mondhatnánk: a történelmet „naturalizálták”, s így hétköznapivá vált, ötvöződött a megszokottal, élet vesztette.

A történelem effajta *naturalizálásának*, amely szorosan összefügg a történelmi tudat kialakulásával, megvannak a maga hagyományai. A mulandóság benső átérzése, a történetiség, s ezzel együtt a változandóság pontosabb tudata kezdettől fogva összefonódott a marandóság és megváltoztathatatlanág evvel elentétes elképzeléseivel; a történetit a maga változásában e változás tartós törvényszerűségei verik láncra. Erich Rothacker szerint a történeti iskola egyik alapproblémáját az jelenti, hogy képes-e történetiség és általános érvényűség között közvetíteni², s erre a problémára még messze nincs végérvényes és kötelező megoldás.

Utoljára Karl Popper³ írt részletesen az efféle történetiség régi, a romantika és a felvilágosodás előtti időkre visszanyúló hagyományairól; másrészt feltette a kérdést, vajon nem ez a változáshoz való ambivalens viszony nyomja-e rá még mindig a bélyegét korunk változás iránt lelkesedő társadalomtudósaira is – olyanformán, mintha a historicisták „megpróbálnák a változatlan világ elvesztéséért azzal kárpótolni magukat”, és „hogy a változás előre látható, mert változhatatlan törvény kormányozza”.⁴

Állandóság és változás dialektikájának ilyen elvont kiterjesztése hatalmas teret nyit a „historicizmusnak”, mely-

¹ Az írás eredetileg *denkwürdig* címmel jelent meg a *Volkskultur und Geschichte* (J. Dünninger Festschrift) című kötetben (Berlin, 1970).

be most már a néprajz területe is bele fog férni. Pedig jelen esetben a néprajz éppen hogy különleges fontossággal bír, hiszen ezen a területen a historicizmus egészen konkrét változatai alakultak ki, melyek éppen konkrét mivoltuknak köszönhetően az evidencia látszatát keltették – mégpedig igen széles rétegek számára. A néprajzos felfogásban a maradandóság és változás ellentéte nem, vagy csak kevésé oldódik föl a folyamatok absztrakt dialektikájában; azt sokkal inkább a tárgyi világban, magában a valóságban keresik.

A teljesen megváltoztathatatlan „népiség”-felfogás persze ritka, bár akadna rá példa; s az is feltűnő, hogy a néprajz kezdettől fogva szinte kizárólag diakrónikusnak fogta föl magát. Ez azonban nem zárja ki, hogy az alacsony kultúra alapjában véve a maradandóság és az állandóság védett menhelyének számítsa; ahol pedig a változások túlságosan nyilvánvalók voltak, ott bizonyos interpretációs modellek segítségével egy-kettőre újra a változatlanhoz lehetett rögzíteni őket.

Három ilyen, egymástól nem független s gyakran egymást kiegészítő modellt érdemes megemlíteni. Az első, a *kétszintű modell* lehetővé teszi, hogy a történelmi eseményeket mindig a felső szinten helyezzük el, a „nép” pedig per definitionem – s ezáltal körbeforgó okoskodással – az a szint, ahol a történelmi impulzusok visszacsapódnak vagy felszívódnak; ez a magyarázat különösen akkor működik jól, mikor, a kétszintű modell kérdéssé válik, s pszichológiai elmélettel cseréljük fel azt. Ezzel összefüggésben kell látnunk az *ontológiai struktúra modellt*, amely a történelmi különbségeket néhány ősmintára vezeti vissza, amelyek az ember lényegéhez tartoznak – e felfogás nem feltétlenül strukturalista, de a néprajzkutatás strukturalista irányzataiban, s általában a tipologizáló vizsgálati módszerekben gyakran felbukkan. Amihez viszont a *mitikus* vagy *eredetmodell* áll közel, mely a történelmi tényeket az eredet egységű, történelmietlen tájaira viszi vissza, amely tehát a történelmet nem oldja fel az állandó változás folyamatában, hanem az effajta változást csak látszólagosnak fogadja el.⁶

Ez a harmadik modell azért különösen lényeges, s ha szabad ezt mondani, azért különösen rafinált, mert nem tagadja a mozgást, s nem is akarja valamilyen másfajta síkra száműzni, hanem alapfeltételként fogadja el; de a mozgást is beleilleszti az örök változatlanúság rendszerébe. Emellett ez a modell az, ami a néprajzban is különös tekintélyre tett szert, hiszen úgymond immanens a néprajz tárgyával, tudniillik tükrözi a népi történelemszemléletet. A történelmi mondák, melyekből ezt a szemléletet kioldó szokás, tulajdonképpen csak történelmi jelmezbe vannak bújtatva, s legjobb esetben is csak egy-két történelmi rekvizitummal vannak feldíszítve, valódi tartalmuk azonban időtlen, s nem függ a világ kavargásától; leegyszerűsíthetők a valóság minden korszakon átfelvonó igazságaira.⁷ Itt vannak például a háborús pusztítások nyomai, amelyekről mondaszerű elbeszélések szólnak. Nem azt örökítik meg, hogy mi történt valójában, hanem a múlt olyan sötét mélységébe nyúlnak, ahol elmosódik minden határ: Franciadomb, Törökmező, Svéd-sánc, Római-part – ezek, ahogy a kutatások bizonyítják, általában nem pontos megjelölések, felcserélhető nevek, s egyetlen olyan sort, láncot alkotnak, amelyre azután az Ördögmező vagy az Óriáshegy típusú fogalmak is felfűzhetők: a történelem mítoszba torkollik, ahogy onnan is ered.

Ebbe a sorba – noha a másik végére, de ugyanerre a

szintre – tartozik a „Lengyelkő” is. A néprajztudomány bizonyos történelemfilozófiai koncepcióinak vázlatos bemutatása után újra visszajutottunk a mi esetünkhöz.

Az a bizonyos cikk azonban arról is említést tesz, hogy az emberek a kivégzés helyét egy ideig, valószínűleg hosszú évekig „Lengyelakasztónak” hívták. A két név közti különbség nem nagy ugyan, a tudósító mégis érdemesnek tartotta megemlíteni. Az előbbi elnevezést kellemetlennek érezhette – valószínűleg azért, mert túlságosan utalt a rémtettre. A „Lengyelakasztó” fogalom esetében a történelem még nem tetszés szerinti történetek tárháza, amelyből ki-ki kedvére válogathat, hanem még a mindenkori jelen, az egyedi tett pecsétjét viseli magán. A „lengyelakasztó” szó nem illeszkedik abba a félig semlegesített, félig mitizált egymásutániságba, melyről fentebb szó volt.⁸ Éppen emiatt terjedt el az új név: a „Lengyelkő”, mely nem kelt megütközést, s szinte zökkenőmentesen beleillik a historizálásnak abba a folyamatába, amely az események *történelmietlenítéséhez* vezet.

Aligha feltételezhetjük, hogy az egyik név teljes mértékben kiszorította volna a másikat, valószínű, hogy ma is különféle formák vannak egyidejűleg használatban. Annyi azonban kitűnik az idézett beszámolóból, hogy az új nevet főleg a művelt rétegek képviselői propagálták, mégpedig valószínűleg nem csak közvetve, a Lengyelkőnek mint tárgynak az újjáalkotásával, hanem a nyelvhasználat többé-kevésbé tudatos szabályozásával is.

Mindezek alapján felmerül annak a gyanúja, hogy hasonló módon keletkezett minden, amit általában „népi történelemszemléletnek” nevezünk – s hogy a feltételezett „népi szellemben” nem csekély mértékben az uralkodó réteg saját szelleme ölt testet. Azt a gondatlan ide-oda ugrálást az időben, amely az idézett nevekben, a Francia-halomtól a Lengyelkőn át egészen a Római-partig megmutatkozik, ez esetben nem úgy kellene magyarázni, mint holmi homokdombok fenséges, minden hiábavalóságában is nagyszerű gyűrűzését a végül is kutathatatlan mélység felé, amelyben a mítosz gyökerezik⁹ – hanem sokkal inkább úgy, mint egyfajta gyámoltalan tapogatózás dokumentumát; nem mint az erőteljesen kisugárzó, a történelmi tényeket is a maga bűvkörébe vonzó mitikus tudat kifejezését, hanem mint olyan hiány bizonyítékát, amelyért messzemenően a művelt rétegek a felelősek.

Már többen rámutattak arra, hogy az ilyen nevek, valamint a hozzájuk fűződő történetek nagy része arra vezethető vissza, hogy a tanult emberek körében a felvilágosodás óta mély rajongás élt az ókor iránt: a sok *Római út* és *Hunok köve* nem az ősi történelmi tudás töretlen folytonosságát bizonyítja, hanem arról a népszerűsítő hullámról tanúskodik, amely főként a 19. században a művelt emberek antikvitás iránti lelkesedését megsokszorozta.¹⁰ Nemcsak e közvetlen bizonyíték miatt kell a hangsúlyt áthelyezni: hiszen ez ellen föl lehetne hozni, hogy itt az egyes neveket kiszakítottuk a fent emlegetett láncból, mely azonban még így is elég sűrű és lenyűgöző marad. De amikor az efféle névláncolatok lenyűgöző mivoltáról esik szó, akkor sosem egy-egy önmagában álló mondát értelmeznek, hanem mindig másodlagos formát: mondagyűjteményeket, köteteket. Ha az ember a láncot összetevőire bontja, akkor kitűnik, hogy az egyes mondák szegényesek, hervadtak, egyik sem más, mint az elbeszélő gyengécske próbálkozása, hogy

a hagyománnyá rögzült névvel, s valamiféle etiológiai, oknyomozó magyarázattal biztos fogódzót teremtsen a történelem bizonytalan sötétjében. A népi eredetmondákban főszerepet játszó *etiológiai elv* mindig arra jut, hogy mindig valamilyen tetról és tettesről van szó, s ezzel el van intézve a mindenkori okokra irányuló kérdés. A horizont azonban túl szűk, a tudás kevéske: az értelmezésnek (vagyis ebben az összefüggésben: a névadás magyarázatának) segítségére mindössze az áll, ami a szubjektív emlékezetből vagy az interszjektív hagyományból egyáltalán fennmaradt. Ez az, amit aztán fel lehet kapni, s amihez a sok néprajzi tanulmányt jellemző csökönységgeggel ragaszkodni lehet, épp azért védelmezve olyan makacsul, mert a hiányzó tudás eredményeképpen született.

Persze méltánytalan és történetietlen kritika lenne, ha mindebben tudatos butitást és célzatos manipulációt látnánk. Helyesebb, ha ezt az eljárást abból eredetizetjük, hogy a szélesebb rétegek felett, kanti terminológiával élve, nem-felvilágosult személyek gyámkodtak és gyámkodnak. Ezt az is bizonyítja, hogy a tudományos történelemszemlélet jelentős területei teljes összhangban álltak a fentebb vázolt mitizáló történelemszemlélettel. Ez érvényes arra a kétféle történelemfelfogásra is, amely uralkodónak mondható, amelyet Nietzsche szóhasználatát követve antikváriusnak illetve monumentálisnak nevezhetünk. A lényegében pozitivistaként jellemezhető antikvárius történelemszemlélet megkerüli a valóban emlékezetes kérdését, ami nélkül pedig sem értelmesen írni, sem megérteni nem lehet a történelmet¹¹; csak felfogóképességének határai akadályozzák meg abban, hogy a valaha létezett dolgok teljes megkettőzésével próbálkozzon. Mivel azonban ilyen határok mégiscsak léteznek, az antikvárius, pozitivistá történetírás gondolkodás nélkül elkötelezi magát egyéb

koncepciók mellett, s a mitizáló történelemszemlélet egyike a hozzá legközelebb állóknak. Nincs terünk itt részletesen kifejteni, hogyan működik együtt az itt lefestett módon a történeti néprajz egyes részterületein is a látszólag pártatlan, felszínes-felszíni tényisztelet és a szelektíve ható, lappangó koncepció.

Azonban még határozottabb vonzódást mutat a történetietlen és történelemmentes történelem iránt a monumentális történelemszemlélet, amely kizárólag az emlékezetet keresi; azonban magát ezt a fogalmat ruhazza fel valamilyen mitikus időtlenséggel. Az emlékezetes dolgok itt olyan emlékművek, amelyek a főntebb oly sokszor említett névláncolathoz hasonló sort alkotnak. Ez ellen persze föl lehet hozni, hogy ez a monumentális történelemszemlélet lényegében túlhaladottnak számít, s átadta helyét a történelmi folyamatok kritikai szemléletének. Ezt azonban nem állíthatjuk ilyen határozottan, vagy ha igen, akkor csak a többé-kevésbé tudományos történelemoktatásra vonatkozóan. Az iskolai osztályok még mindig rendszeresen elzárándokolnak a detmoldi Hermann-emlékműhöz, ahol tanáraik magukra hagyják őket, pár szegényes adattal a mű keletkezésével kapcsolatban – s ha ezután a diákok érdeklődve ismételtetik a kovácsoltvas germán kard bámulatos hosszának pontos számarányait, az csak apró példa arra, hogyan dolgozik kéz a kézben az antikvárius-pozitivistá és a monumentális történelemszemlélet.

A mitizáló történelemírás, mely csak azért említi meg a mindenkori feltételeket, hogy azután az állandóság javára következetesen lemondjon róluk – ez a fajta történelemírás valóban meghatározó lehet a *népi történelemkép és történelmi tudat*¹² számára. Ebben a történelemképben azonban a maga részéről nincs semmi állandó változatlan: fölülről gerjesztették és merevítették ki. Akkor változhat, ha valamennyire megtagadjuk a történet kivédhetetlen sorszerűségét – másképpen mondvá: ha valódi nevükön nevezzük a dolgokat.

FORDÍTOTTA HÁMORI ÁGNES

JEGYZETEK

1. Aloys Ehrlich: „Polenstein bei Rütte über Herrschried.” *Nachrichtenblatt der Denkmalpflege in Baden-Württemberg* 12 (1969) 77.
2. Ezt nem merném ilyen határozottan kijelenteni, ha nem támasztanám alá számos, még sokkal kézzelfoghatóbb eset a műemlékvédelem köréből. Az említett folyóirat ugyanazon számban található Günther Willms írása, „A történelmi épületek osztatlan »egységablakainak« járványáról” (26–28). A szerző e cikkben arról ír, hogy a háború pusztításai után most „a rombolás új hulláma” söpör végig régi városainkon, mégpedig az „öreg, sokféleképpen osztozott kazettás ablakok eltávolítása”. Willms kimondja az ítéletet: „Ha nem sikerül ezt a folyamatot időben leállítani, egy idő múlva fölülmúlhatja még a bombák és gránátok hatását is.” Az ilyen párhuzamok teljesen diszkvalifikálják a műemlékvédelmet.
3. *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Tübingen, 1930. 267.
4. *A historicizmus nyomorúsága*. Bp. 1989.
5. Uo. 165.
6. Ehhez a kimondottan romantikus modellhez I. a szerző „Natur und Geschichte bei Wilhelm Grimm.” *ZfV* 60 (1964) 54–69.
7. Vö. – egy példa a sok közül – a szerző interpretációját: „Volkssage und Geschichte”. *Württembergisch Franken* 41 (1957) 107–130.
8. Nincs szándékunkban elsiklani a felett a tény felett, hogy ha-

- sonló régebbi helymegnevezések között vannak olyanok, amelyek valamilyen bűncselekményre, kivégzésre stb. utalnak. Annak – folytathatnánk a gondolatmenetet –, hogy a tárgyalt szó semlegesedése mégsem következett be, tehát nem az alapszó – *akasztófa* – az oka, hanem a csekély időbeli távolság, az, hogy még személyes emlékekhez kapcsolódhatott. Ebből annyi igaz, hogy egy kevésbé közvetített „népi történelemkép” hatótávolsága bizonyára jóval kisebb annál, mint amit a néprajzkutatók a mondákból és krónikákból kikövetkeztetnek. Az ellenérv azonban erejét veszti, ha a „Lengyelakasztó” és „Lengyelkő” neveket vesszük példának, hiszen mindkettő a közelmúltból származik.
9. Ilyen képet fest rendkívül szuggesztíven Thomas Mann a *József-trilógia* bevezetésében.
 10. Vö. Markus Braun: *Die Flurnamen der Gesamtgemeinde Murrhardt*. Murrhardt 1956, 12.; uő.: *Der Mensch als Bewohner der Landschaft*. mschr. Diss. Tübingen, 1960, 180 sk., *passim*.
 11. A „memorability” kategóriához I. Morton White: „The Logic of Historical Narration”, in: *Philosophy and History. A Symposium*. Ed. by Sidney Hook, New York, 1963, 3–31, kül. 25 skk.
 12. Kézenfekvő, hogy itt egyfajta elnagyolt általánosításról van szó; I. szerző: „Kritik der Tradition”, *ZfV* 65 (1969), 232–250, itt 238 sk.

Báthori Csaba Irodalmi bestiárium

A berzsenyi. A felsőnikolai sűrűségbe ordasodott, magas-horácos szingulármormota csak ritkán – nőzés és elhíresülés idején – hagyja el vackát, s akkor is nadírt jósolnak tenyeréből kölctsei és erkölctsei. Bánatában-magányában kiskéssel mitológiabotot farag, busa szemöldjével megingat pestet és planétát, s döndülő lehetére vihart arat a boreás és a déli verő. Iromba antik koponyák hajába magyor tincseket fűzőget, égre s pokolra lapdáz somogyi gfmek szemgolyóival, s ha nőstényét ölbe kapja és megbotozná, az nagyokat szusszan és nyekken a megbolydult vezérhangya következtében (a vezérhangya a mormota zsidbadt vérrögöket görgető ereiben föl-fölgaskodó nemidémon). Hangja hasonlít a nagytabúkosok rezes baritonjára; olyan, mint mikor egy medve óá-t bödül egy vájling nagyságú fémalkalmatosság öbölébe; olyan, mint a tihanyi ekhó dúrban. Mormota lévén rengeteget alszik, vastagot álmodik, kemény vonalakat rajzol, és bazaltot szólamlík. Testének minden porcikájában ólmos súlyagok gunnyasztanak, s kórosan burjánzó nehézkeséje ereje (zavarja a képet) fokozott mértékben röghöz köti. Csurdig van izommal és mélabúval: főleg szájára nem venne. Ribizliorrát a sok boreás okozza, s minthogy térde igen-igen hegyes, nem szeret gyerkőcöt lovatatni (ezért nevezik revolvértérdűnek is). Vére áramát sejtik a nikolai fakérges s a börsönyben úszó vézna ligetek. Haja és szakállja csupa kender, bekecskéje irhája drót, szíve lószőr, nyelve a szikrázó üllő rokona és füledt orátor. Egyszer egy porontyka botlott elé; se szó, se beszéd rögvest leberzsenyizte, tősgyökösen: Te őskurgáni pöttöm teremtés, te pokoli nikolai decorum meum! Csupa fehérséget vársz, de majd bedugnak a kátorgai szögesbalták az ördög fenekébe, és zuhansz-zuhansz, mint varrótűzivatar. Pedig az ősi kerekded vízben, ahol döngöttem mázsa súllyal, mielőtt kibabrikáltak a világba, ott volt a derék magyar jó a búban, hó nem fagyasztott, nyár nem rekkentett. De kigórtak, kilúgoltak a sintérek, a síknyelvű ángolnák a pesti világra, hogy öntsek nekik kemény valutát, harcojjak, védjem a hont, bogozzak felvilágosodást, nem otthon, hanem ami kivan a határba, túl az ópe-

rencián, amit sohase láttam, szóval azt, ami a kétlábú magas-eszes vackorok fejibe van, tenyészik, mint megüdült fű hanyag kasza után, hogy rohanjak ízibe a kasza hegyibe, és terítsem lábom alá párnának a hungaro két-szemű, kétlábú ördögfajzatot és hagyjam el az ántik ántihungaro universumát. Hát nem! csak hersegnek a külső agykarikák, és Buda tornyairól dörögni kell az emberi faj ellen, hogy üsmerje meg a fű illatát, a tücskéké cirpelését, az óerény tonnányi jószág öntvényeit gurigatván a szafficumban, miközben én meg kiszórom forgandó becességem hasas bőségszaruját, te kis körömlegény, telhetetlen kisegér, görhedt reszelék fajzatom a lékelt könnyűbatyu kobakkoddal. Csak így leszel csörgőkígyó, ha megkurgat egy spurizó mezei nyúl, és a szomszéd barázdában kihuny az egyiptomi sötétség és magyar virtustól tanul ohajtani jókedvet és isteni bölcsészt a magasság:

A mormota egyébként nemesen csöndes állat, csak néha vonszolja gusztsusa a capitóliumi poézis murva lankáira.

*Boglyas tekergő, meccsre dülöngető
dohányos ifjú, hát hova mész megint?
Disznón, a disznón kívül ott van
a nyoszolyád, minek állva cserregsz?*

*Rómában is folyt nagy mulatózás,
de ott bukéja s latin a füstje volt
a csacska dorbéznek, s utána
áldozatot mutatott be papnő*

*és papsi rögvest, s gyúlt, lesütötte szép
szemét az isten, s már birizálta is
a női istent, merthogy ő is
látni akarta a kort alulról.*

*Amúgy ne reszkess! Tudd: az erényt sosem
szószék tanítja. Tudd meg: a bűn lapos
alföldje int rá, hogy javulni
csak mocsarak fenekén tud ember!*

A kukorelly. A kukor-ágon az ellik családjába tartozó, helyel-közzel tücsökhangon ciripelő, de többnyire eklelenül dadogó, és szorgalmasan, takarosán kukorékoló szárnyas. Nevének nemesi származására utaló ipszilonját annak köszönheti, hogy a fajtából ma már csupán egyetlen példány létezik. Az a felszab, a zond és a deák nevű telkek gyér pázsitos háromszögében gőzölgő aszfaltkalanban él. Noha jobbadán füvekkel, nyüvekkel és mellékes menyecskékkel táplálkozik, olykor szemet vet egy-egy kitiport kandíjucorra is, melyet kenyérnek vél, ezért kenyeresét meg is kenyerezi. Hangja – imént említettem – amolyan kukoripelés: a felhergelt kakas izgága hadarásának, valamint az európai házitücsök higgadt, fortélyos, cirógató énekének elegye. Mióta kibújt a tojásból, két szót tanult meg, még a náspángfa lombjai közt, fönna a fészekben: *hapili* (ez – biológusok tájékoztatása szerint – annyit jelent: tetőcsuta, a kukoricaszárnak a csutkát fedő része); és: *papili* (ez pedig – itt teológusok szolgáltak magyarázattal – annyit tesz: egész- és ililányivadék; tehát égszakértő és földszakértő keveréke). Szókincse mindössze ennyike.

A kukorelly derűre-borúra ezt a két szócskát hajtogatja. Kidíszíti, bekeni, elgörbíti, megtépázza, dögönyözi, megköpdösi, mellére tüzi... egyszóval: hányja-veti őket. Olykor csak ennyit kukoripel: pap-hap. Máskor meg, bőbeszédűen: hapi-papi. Aztán: pilipa. Papi, pilip, palipa. Tehát ebből a két szóból gyúr változatokat, se szeri, se száma a szógalacsinoknak.

Minthogy szakadatlanul beszél (azaz inkább habog, s közben ingerülten verdes a szárnyaival), a múltkor megkértem egy kukorellát: szíveskedjék tolmácsolni, amit – alig palástolt lázzal – a kukorelly közölni kíván az emberiséggel. A kukorella ugyanis – lévén szegrélvégről rokon az ellikkel – még érti a nyelvüket, és egy-szersmind hovatovább arra is képes, hogy emberi nyelvre mesterkedje közlendőiket.

Íme, a kukorelly legutóbbi – furcsa-kurta, rémálomszerű – története (ő maga ős-lied-ércnek nevezte). A kukoripelést kukkról-kukkra lejegyeztem, hiteléhez tehát nem férhet kétség:

Kiszuperált a. Glottgatyám. Éngem. Akkor egy fecskét kaptam húsvétra, épp pont szezon előtt. A végén bár minden fecskének fuccs. Zsineggel az oldalán. Egy kis végbélzsineg. Fityegett. Függőlegesen néztem a többi fecskést. Hímeiket hímeztem. Most jön egy haspók a kisült fűvön, lobog. Ahol én fekszem, ahhoz közel. Szomszédom, tőszomszédom? Méregetem, függőlegesen. Kék-fehér. Középen a hajh! hajdan mosott csík, mit fehér. Na te koszmók! Olyan MTK-gatya, libás. A muksi olyan löcsszerű, masszív hústorony, szőrösvéreshurka. Megáll, bolházkodik, fejét oldalt görnyeszti. Pizskálja, pizspiri ki, ki. Kipizskálná, kifele a vizet a füléből.

Arrébb egy begy megy. Meddő hatyú. Odaléphetnék. Magázzam téged. Ezt a csitrit. Zam-zem-zúm. Zim-zim-zizim. Két szemölcs a combján, mint a zizicukor. Rekken egy csipiszt a fű, a fűnek a szára. Talán valami kukac büjt ki a tövében. Vagy egy hörcsög nőzija. Nótaszó a föld alól. Vagy mi az ördög. Sej a mi lobogónkat. Ejha. Két didi, deux lasponyafánk. Neszesemmi rezeg is. Dír bele! Orra buk. Orra bukni minek. Ein Zeichen sind wir, deutumglos.

Odapenderedem. Penderedek és bukok, sogar. Pipiske-dek.

Az a hülye pertli. A pendelyes kép, 1962-ből. A Rudasban. Ahogy rokkann a szárazvízcsepp a tusoló férfi gigáján. Fölfele néz, bele a zuhanyrózsába.

Megvakul az illatba.

Egy nő palacsintát majszol. Nő palacsintát. Egyet majszol, gondolja. Ő is. A palacsintás királytól. Richtig csak tőle. Egy túró. Túrósat. Rossebet, attól hasmenést kap. Most evett egy. És leölt egy tibicsokit. Secko-jedno. Idő van. Van idő?

Megvakarja a kék-fehér sátor fáját. Merv.

Jó. Élek még.

Van sódarom, anyám, seprűnyelem.

Aha – hebegtem –, most már gyanítom, mitől zöldül ez a szegény kis szárnyas.

De pontosan kihajzni: az az utókor feladata.

A Ladom határában folyó ásások nemrég egy különös leletet hoztak felszínre. A többnyire épen maradt lemezek egy jelvetési esemény részeként kerültek a mélybe, és ismeretlen rendeltetésű kutatóexpedíció feljegyzéseit tartalmazzák. A későújkori eredetű szövegekből egy nomád nép mozgalmas életének képe rajzolódik ki.

A legyezőszerűen összeállított leírások bepillantást engednek a korabeli élet számos területére – a születésüktől kezdve, egyedülálló berendezéseik működésén és hiedelemvilágukon át, egészen halálvadásukig, és tovább.

A tárgyi és műfaji sokféleség ellenére e leletekből mégis kirajzolódik a nomád napok határozott íve, töredékeken átnyúló teljessége.

DIE ZEIT

A NÖVEKVŐ NAPOK NÉPE

– A ladomi lelet –

ADÉL HANNA

ANNA JÚLIA

ELN FRI

LASLA HORTOBAQGI

CHAZÁR KERESZTÉLY

LILI ESZTER

közreműködésével

kiadja

TILLMANN J. A.

későújkorkutató

Pesti Szalon Könyvkiadó

1996. március

(160 oldal, kb. 400 Ft)

Útmutató

A leleteket tartalmazó tárlók minden irányból megközelíthetőek. Így azok számára, akik a nomád élet derűsebb oldalai iránt érdeklődnek, a hátulról előre tartó haladást ajánljuk. Az egzotikus szokások és tárgyak kedvelői bárhol beléphetnek; úton-útfélen rejtélyes régiségek felbukkanására számíthatnak. A korabeli kutatás – árnyakban és árnyalatokban egyaránt gazdag – vetületei a tárlók közepe felől közelíthetők meg a legkönnyebben.

A magánmetszetek kedvelőinek a nomád személymások felől kínálkozik a legkedvezőbb megközelítés.

A szorosabb társas szövődék és a családias mintázat leletei a Gémák napjánál lelhetők. A töményebb táplálékhoz szokott látogatók a Tízezer hajnal törmelékén keresztül is beléphetnek. A legkönnyebben követhető útirány az egyenesvonalú előrehaladás – amely kerülők és kitérők nélkül vezet végig a leletek teljes körén.

(A homályosabb helyeken való elakadás esetén a függelékben fellelhető Nomád Nagyszótár szócikkei szolgálnak segítséggel.)

Amelyben dr. Jekyll mintha egy pillanatra Mr. Hyde-nak adná át a szót

LÁNYI ANDRÁS

L. A.-nak hívják az ellenségemet. Személyesen nem ismerem. Ez megkönnyíti a dolgomat, hiszen alapjában véve jó ember vagyok, embert például még nem öltem. A bűntény, melynek képét most mégis napok óta kedvtelve színezgetem magamban, irodalmi munkásságom részét képezendi; minden megegyezés a jelölő és valamely transztextuális jelölt között a pusztá véletlen műve; írásom egyén, csoport vagy társadalmi osztály iránti gyűlöletkeltésre (is) alkalmatlan (többek között).

Tettemet nem vihetem véghez alapítványi támogatás nélkül, ezt a tényt adott esetben bármely, az üggyel kapcsolatos közleményben feltüntetem, üzleti szponzor márkajelzését külön kívánságra a tetthelyen hátrahagyom. A megítélt összeget eszközvásárlásra fordítanám. Egy olcsóbb géppisztolyra gondolok, a KGST-piacról, a számla majd némi gondot okoz. Puska sajnos nem jön számításba, piszok rosszul célzok. Egyszerűbb betörőszerszámokról magam gondoskodnék, valamint a diszkrét megjelenéshez nélkülözhetetlen harisnyáról is, amit az ember ilyen esetekben a fejére húz. Egyetlen tettestársam K., a drámaíró volna. Lengyel Péterhez csak szakmai tanácsért fordulnék, úgy tudom, a magyar írók közül bűnügyben ő a leginkább járatos. (Ponyva- és lektúrszerzők kíméljenek.)

Az ellenségem tulajdonát képező villába olyankor hatolnánk be, amikor egyedül tartózkodik otthon, a felesleges vérontás így, mondjuk, elkerülhető. Miután szitává löttük, és tetemet elhelyeztük a minigolfpálya sarkában – a minap kivágott évszázados hársfa helyén –, megosztoznánk a házon: én, az idősebb jogán a földszinti tágas dolgozószobát foglalnám el, K. az emeleti helyiségek valamelyikébe venné be magát. Az épületet hamarosan betöltené a sűrű, izgatott frögépkattogás, K. három éve befejezetlen drámáját öntené végső formába, én végre belekezdéné a régóta halogatott regénybe. Soha többé nem esne szó köztünk e kínos incidensről. Nap közben alig szólnánk egymáshoz, esténként, rumos tea mellett, szivarfüstbe burkolózva számolnánk be egymásnak arról, hogy meddig jutottunk munkánkban. Úgy, mint a régi időkben.

K., a barátom, három darabot írt e falak között, most, három szép gyermeke mellett a kétszobás lakásban valahogy nehezebben boldogul munkájával. A kilencvenes évek elejéig magam is itt vettem papírra szinte mindent, ami a kezem alól kikerült. Sorolhatnám a vendégszerető ház hajdani művészlakóit, egyébként megérték a pénzüket

azok is. De nem teszem, nem szeretném a gyanút még véletlenül se másra terelni. Elég az hozzá, hogy az alkotóházat fenntartó cég tönkrement, az épület dobra került, a romantikus parkkal együtt. Így került L. A., egy sikeres üzletember tulajdonába, aki valami húsz-harmincmillióért vette meg (akkor az még pénz volt), s ráköltött majd ugyanannyit, hogy társadalmi állásának és finomabb ízlésének megfelelő nívóra hozza a húszas években emelt luxusvillát. Gróf volt és bankvezér, aki építette, a dolgok rendje, hogy az ilyen házakban pénzmágnások lakjanak. Az is e rendhez tartozik, hogy az állami tervezdaság befolyásos egyéniségei, akik édes hazánk gyarapodásáért addig is oly sokat tettek, mikor a szabadság itt minálunk kitört, hatalmas pénzintézetek elnök-vezérigazgató főrézvényeseiként nyerjék el fáradozásuk jutalmát. Ki halmozná fel most különben az eredeti tőkét helyettük?

Ha tettem kitudódik, a példás büntetés ugyanúgy hozzátartozik majd a dolgok rendjéhez (ő, én nem így képzeltem – magánügy), mint az országszerte elharapózó erőszak, önbíráskodás, lopás-csalás. Magam sem fogadnám el enyhítő körülmény gyanánt, hogy nincs hová elvonulnom, ha olykor rámtör az írhatnék, mert a maradék alkotóházak árát nem képes megfizetni, aki irodalomból él. Az se lehet melegségemre, hogy az Alkotóművészeti Alapítványt, amely még egyáltalán üzemeltet efféle menedékhelyeket, időközben háromszor fosztották ki feddhetetlen gazdasági szakemberek, s közülük egy sem került rács mögé. Ne is kerüljenek, a lopott milliókat azóta remélhetőleg haszonnal forgatják más ügyletekben, hathatósan előmozdítva kedves mindannyiunk áttérését a piacgazdaságra. Nagy szükség van ma leleményes üzletemberekre, könyv pedig úgyszólván van a kellesténél, minek újakat írni, de tényleg, amikor annyi hever eladatlan a könyvesboltok polcain?

Hasznos vállalkozásba kezdtem inkább magam is: egy személyes betéti társaságként adócsalásból tengetem napjaim. Lírai álmodozásból (géppisztolyosorozat a hajnali ködben, vérnyomok a havon), ugye, nem élünk meg. Vállalkozásom, csakúgy mint sok százezer hasonló, semmi egyébbel nem foglalkozik, mint hogy költségként tüntesse el

szerény jövedelmemet. Támogatok még egy alapítványt, amely engem támogat, továbbá eltartok néhány adószakértőt és könyvelőt, akiknek bevallott, adózó jövedelme szintén nulla forint körül mozog, valamint egy terebélyes állami hivatal, amely az adók behajtásán fáradozik, fájdalom, eredménytelenül.

Ha gyilkosság gyanújába keverednék – oly irigyek manapság az emberek, és hát kinek nincsenek rosszakarói? –, méregdrága ügyvédhez fordulok, s a perköltséget leírom az adómból. Az ügy kapcsán a sajtó végre foglalkozik velem, hírfértékem megnő, a könyvemet kiadják. Megcsináltatom a fogaimat. Interjúkat adok. Tekintélyem lesz: latbavetem. Teszek a gyűlölet ellen. Teszek azokra, akik gyűlölni fognak. Lesz mit tennem, iszonyú gyűlölet halmozódott fel az emberekben, ott fröccsen rám, ahol megnyomom. De meg is értem a gyűlölködőket; tudom, nem mindenki ülhet ki éjszakánként a saját konyhájába, a gázrezsó mellé, hogy gyilkosságról álmodozzon, amíg alszik a család. Jó nekem, belátom, könnyű nekem. Óraadó vagyok az egyetemen, akadémiai kutató, egy folyóirat munkatársa, egy alapítvány kurátora, egy másik ösztöndíjasa. Ennyiből így-úgy megélek, a zálogcédulát rendszerint a lejárat napja előtt ki tudom váltani. Gyilkosságon csak éjjel töröm a fejem. Nappal etika-tankönyvet írok, gimnazistáknak.

L. A. természetesen vétlen az én ügyemben. Láttuk, drága pénzen és teljesen jogszerűen jutott a gyönyörű kert, villa birtokába. Nem értené, mi bajom van pont övele. Ezért nem magyarázkodom: lövök. Lövögetek, így elalvás előtt. Vagyunk így ezzel, nem is kevesen, akiknek, ha méltányosak akarunk maradni, személy szerint nincs kire haragudnunk, amiért, hogy úgy mondjam, kicsesződött velünk. Ezt a leszámolást is egészen személytelenül képzelem. Valakik nem gondoltak énrám, amikor foglalkozásomba és bizonyos értelemben a becsületeembe vágó veszteséget okoztak nekem. Most tehát elégtételt veszek magamnak, de közben nem mint személyre gondolok én sem arra, akin. Ha cinikus lennék, azt mondanám, személyes elmúltát, különös tekintettel a családot ért veszteségre, őszintén fájjalni fogom.

De hát micsoda mérhetetlen önzés, háborognának egyesek, hogy nekem az egész, rendszerváltásnak nevezett gazdasági lerongyolódás és politikai szatirjáték kellős közepén nincs gondom egyébre, csak a magam elvesztett privilégiumára, mely egykor, szegény körülményi büzlakót, vidéki kastélyok ingyenes vendégszeretere jogosított. Akik így gondolkodnak, azokkal szemben elég talán, ha a derék Kolhaas Mihály példájára hivatkozom: nem akkor lett elege neki is az egészségből, amikor a saját két szép fekete lova odalett? És ő sem a szász választófejedelmek esett ám neki, hogy miért nem szolgáltat igazságot, hanem az alattvalóin bosszulta meg magát. Azon, aki épp az útjába került. Ezzel juttatta kifejezésre, hogy nem a személyekkel van baja – a fejedelmek, hóhérok és elnök-vezérigazgatók személye mindig esetleges –, hanem a rendszerrel.

Másokon esett, súlyosabb sérelmekre én amúgy sem hivatkozhatnék: akkor ugyanis rám sütnék, hogy politizálok. Márpedig ez az egyetlen, amitől manapság a magára valamit is adó értelmiséginek a közmegegyezés szerint óvakodnia kell. Nem csak hogy politizálnék, egyenesen úgy ten-

nék, mintha nem épp ingyen szerzett élet- és terepismertem, meggyőződéseim, horroribile dictu igazságom tudatában nemzetem (sic? na ugye, hogy sic!) nevében és érdekében szólnék – közröhej tárgya lennék, percek alatt kigolyóznának valamennyi posztmodern kaszinóból, nem közölné írásomat a Kétezer. Lecsurkatorgyánozónak. Idejémtúlt és képtelen beszédemből kihámoznék, hogy értelmiségi osztályuralomra török, és a szellemi érdekek védelme ürügyén az intelligencia előjogait védelmezem – ádadul és fondorlatosan – a demokrácia friss erővel szemben, akik hárman vannak: a hatpárt, a tőkepiac meg a média. Többé nem holmi értelmiségi boncok varázsgömbjéből, hanem belőlük beszél a közakarát, s hogy végre szóhoz jutott, harsog, zúg, árad a mérhető és mérvadó társadalmi igény: „Barrabást!”

Géppisztolyt. (Jutányosan.)

*

„...az értelem nyilvános használatára nevelt kulturális réteg többé nem talál visszhangra; a közönség széthullik a nem nyilvánosan okoskodó szakemberek kisebbségére és a nyilvánosan befogadó fogyasztók nagy tömegére.” Kinek és mire kellene akkor az irodalom? Hacsak nem épp azért. Habermas ugyanis, így szólván, nem valami kikerülhetetlenül elkövetkező világállapot tényeiről elmélkedik, amelyek ellen hadakozni ugyanolyan botorság volna, mint teszem azt, az évszakok váltakozását nehezémenyezni. Nem. Nála az együttselekvők sokasága a társadalmi viselkedésben végbement változásnak nem csupán elszenvédője, hanem egyúttal „szerzője”, alakítója is. Akiknek szándékairól, felelősségéről, félelmeiről és hiedelmeiről van mit beszélni és lehet is. A nyilvános beszéd méltósága és jelentősége nem szorul további megalapozásra, mert világos, hogy ez maga a végső fundamentum: az egymásra utaltak kölcsönös törekvése a közös érteleme. Eszeveszett világ, amelyik erről lemond, öngyilkos értelmiség, amely ehhez a lemondáshoz gyárt ideológiát. (Egyedül az irodalom feleslegességéről fecsegő irodalom felesleges.)

Az egykorú anekdota szerint a göbbelsi agyomosásba belekábult berlini zsidók „HERAUS MIT UNS!” feliratú táblákkal tüntettek. A mai értelmiségi közbeszéd vezérmotívumai alighanem ezekről a táblákról valók.

Ha egyszer bedőlünk a posztmodern nyelvjátékosok nyitócselének, az igazság (szépség, jóság) mibenléte körüli vita nyomban elakad, még mielőtt elkezdődhetne, egy éleai stílusú szofizmán: egyezzünk meg úgymond, az érveink érvényességéről folyó vitára nézve érvényes szabályokban. Mármost, hogyha ezek a vitától függetlenül, előre megadhatóak, úgy korlátozzák a disputát – miféle intellektuális terrorizmus ez? Ha viszont minden beszédmód szabad esetlegességgel választott (csakis a saját rendszeren belül következetes és értelmes) szabályokat követ, akkor bármi mondható, de senkinek sem lehet másokkal szemben igaza (pontosabban: senkinek sem lehet nem igaza), kivéve azt az egyet, aki a fenti állítást tagadja. Következésképp minden elkötelezettség másokkal lényegében megoszthatatlan magánügy. S nincs értelmiség, ne is legyen, amelyet tudása kitérített szerepre szánna a valóság társadalmi megformálásában. Minden

erre irányuló kísérlet alaptalan, sanda, veszedelmes, antidemokratikus és politikailag inkorrekt. Heraus mit uns!

Maradnak tehát a különféle specialisták és kommunikációs rendszerek funkcionális (egyedül a működés által igazolt) nyelvjátékai, marad a szubkultúrák és etnikumok (nemzetek kíméljenek!) hagyományos vagy egyéb szimbolizmusokon nyugvó nyelvjátéka. Ezeknek azonban vajmi csekély a befolyása a „történelem menetére” – ami a történelemtől szóló elbeszélések és mendemondák hitelvesztésével szép csendben amúgy is véget ért, s most minden történetünk betagozódik a végtelenül sokféleképpen lehetséges valóságos multimediális univerzumba.

Igen, ezt mind végig kell ma-napság gondolnia egy lelkiismeretes filozófiai (esztétikai? – felőlem!) bűnözőnek, mielőtt hidegvérrel gyilkolni kezd. Hogy ne kergessen hiú ábrándokat: bűnre és bűnhődésre nincs többé esélye. Az ezekről szóló könyvek nemcsak azért kerülnek zúzába az eltűnedező könyvesboltok polcáról, mert megfizethetetlenül és már-már kacagnivalóan drágák (legalábbis az irodalomolvasó ember számára, aki talán még nem olvasó honfitársai átlagához képest is folyvást szegényedik), hanem elsősorban azért, mert az „íróársadalom” és az „olvasó nép” kölcsönösen elhitte-elhitette egymással, hogy együtt és egyenként valami más fog segíteni rajtuk, nem az irodalom, s hogy a beszéd nem létkérdés, hanem magánügy. Ha pedig így van, akkor én is épp jó helyen vagyok e KGST utáni virtuális KGST-piacon, ahol képzeletben elejtve képzelt fegyverem, tiszteletre méltó ukrán vagy kazah maffiózóktól vásárolok más milyent.

Akadnak ugyan nálunk gazdagabb, akadnak nálunk szegényebb országok is, ahol például a bölcsészprofesszor fizetése a gyárigazgatóénál nem kevesebb stb., stb. (És ahol kevesebb: lám, mindig az az ország ragad bele a nyomorúságba. Persze, hiszen többé ki sem lát belőle.) Korántsem a történelem, a piac, a demokrácia vagy a balvégezt kívánja szellemi leépülésünket. Az ehhez vezető utat, amikor végre választhattunk, igenis választottuk, legitim döntési mechanizmusok közvetítésével, s ne feledjük, választásunk célszerűségéről vagy elkerülhetetlenségéről győzködtek bennünket, szinte unisono, a mértékadó értelmiségiek.

Bizony, a nem ok nélkül meghasonlott ká-európai szellemi elit masszív öngyűlölete és önlebecsülése hatalmas szerepet játszott abban, hogy '89-ben a politika ellenőrzése alól végre kiszabadult kulturális párbeszéd feltételei megromlottak. Alárendelődtek valamiféle országos méretekben (és így persze, tévesen) kalkulált szatócslogikának. Az új ideológia – ti. az ideológiamentesség – nevében ráadásul a régi bürokrácia túléléti és újdondásai is cinikusabban packáznak velünk. Mintha bizony a többpárti küzdelemben kisebb gyalázat volna a cuius regio – eius religio gyakorlatát követni.

De ezt, végül is, megszoktuk. Sokkal nagyobb baj, hogy az írástudók között rohamosan fogyatkozik az olvasniakarók száma, ez a vég. A magyar „szellemi élet” nem ismeri a magyar szellemi életet, melynek legfeljebb a kölcsönös gyűlölet kitörései kölcsönzik még olykor az elevenség látszatát. Rég elfeledték az ellenfelek, hogy miről, hogyan kellene vitatkozniuk, arról nem is beszélve, hogy a kívülállót mennyire untatják az egymás mellett elsüvöltő ormótlan monológok. A konc pedig, ami fölött legalább marakodhatnánk, kell-e mondanom, egyre fogy.

2000 ESTEK

Hát itt a március, és itt a márciusi **2000** est.

Mikor is? Vegyük csak elő a naptárt, és írjuk bele, jó nagy betűkkel: március 21., este 7 óra, Merlin színház, Gerlóczy utca 4., az emeleten. Vendég: aki csak jön.

Beszélgetőtársunk: **MÁTÉ GÁBOR**, színész, rendező és (volt?) rádiós személyiség.

Éppen e hármas szerepre fogunk mindenekelőtt rákérdezni. Hogy tudniillik mi a jobb (neki): rendezni vagy játszani? És hogyan emlékszik vissza rádiós műsorvezetői tevékenységére? Továbbá hogy mennyi idő alatt tanulta meg szerkesztőtársunk sikerdarabját, a Szittyá-szótyárt (s hogy megtanulta-e átyól tyettyig)?

Lesz megint jó bor, hosszú szünet, és kellemes beszélgetés ígérkezik.

Mindenkit szeretettel várunk.

Örömmel értesítjük olvasóinkat, hogy a lapunk 1994. áprilisi számában (Bratka László fordításában) megjelent Hagyjállógva Vászka című légermeséből Gothár Péter filmet készített, amely a Magyar Filmszemlén a játékfilmek kategóriájában fődíjat nyert.

SAJNÁLATTAL ÉRTEŚITJÜK KEDVES OLVASÓINKAT ÉS SZERZŐINKET, HOGY CSAK AZOKRA A KÉZIRATOKRA TUDUNK LEVÉLBEN VÁLASZOLNI, AMELYEKET KÖZLÉSRE ELFOGADUNK; LAPUNK ANYAGI HELYZETE ÉS A POSTAI KÖLTSÉGEK EMELKEDÉSE MIATT A KÉZIRATOK VISSZAKÜLDÉSÉT NEM TUDJUK VÁLLALNI.

